

معماری اسلامی

مسجد کبود تبریز

دانشگاه آزاد اسلامی واحد پرند

درس آشنایی با معماری اسلامی

استاد: -----

دانشجو: -----

شماره دانشجویی: -----

پاییز ۹۳

فهرست مطالب

کلیات، معرفی مختصر از مسجد کبود

سلسله ی قراقویونلو

جهان شاه قراقویونلو

اعتقادات مذهبی عصر قراقویونلو ها

معرفی تبریز، اماکن تاریخی تبریز

مساجد تبریز

مسجد کبود

پلانها

کاشی کاری های مسجد کبود

فهرست پیوستها، محل عکسها در مسجد کبود + پلانها و نقشه ها

منابع

کلیات:

مسجد کبود تبریز

این بنا در مرکز شهر تبریز واقع است و یکی از شاهکارهای معماری دوره اسلامی به سبک آذری بشمار می رود.

این مسجد در زبان محلی ، گوی مچید(مسجد کبود) و در منابع گاه مسجد جهان شاه نامیده می شود؛ اما در گذشته به مسجد و عمارت مظفریه معروف بوده است .

بانی بنا، میرزا جهان شاه بن قرايوسف ترکمن-و به روایات دیگر همسر وی: جهان بیگم خاتون یا دخترش صالحه خاتون-سومین پادشاه از سلاطین طایفه قراقویونلو است که در سال ۸۳۹ه-ق در آذربایجان و نواحی شمال غرب ایران حکومت می کرده است و بر طبق بقایای کتیبه موجود، این بنا را در سال ۸۷۰ه-ق به پایان رسانده است، که طراح بنا «میر نعمت الله بن البواب»:نبیره میر عبدالوهاب تبریزی بوده است.

از قرار گفته بعضی از محققان، عمارت مظفریه منحصر به مسجد نبوده: بلکه عمارات و ساختمانها و تفرعات زیادی- از خانقاه و ملحقات و زوایا و صحن ها و رواق و حوضخانه- داشته است که همگی از بین رفته اند.

قراقویونلو

ترکمانان قراقویونلو (۷۸۰ - ۸۷۴ ق ۱۳۷۸/ - ۱۴۶۹م) سلسله‌ای از حکمرانان ترکمن بودند که برای مدت نزدیک به یک سده بر مناطقی از غرب و شمال غربی ایران فرمانروایی کردند. (۱)

قراقویونلو واژه‌ای ترکی (مركب از: قره + قویون + لو) و به معنی صاحبان گوسفندهای سیاه است. این واژه بسته به لهجه محلی گوینده، قره قویونلو یا قراقویونلو هم تلفظ و نوشته می‌شود. (۱)

نام قراقویونلوها نخستین بار در تاریخ در دوره قبل از سلسله صفویه مطرح گردیده‌است. قراقویونلوها که ترکمن بودند ابتدا دست نشانگان سلسله مغولی جلایری‌ها در تبریز و بغداد بودند. اما در سال ۱۳۷۵ (میلادی) قرا یوسف رهبر قراقویونلوها در پی شورش علی‌ه جلایری‌ها استقلال خود را از جلایری‌ها اعلام کرد و کنترل آذربایجان، موصل و بغداد را به دست گرفت. تیموریان در حوالی ۱۴۰۰ قرا یوسف را شکست داده و قرا یوسف به مصر متواری شد. وی پس از مدتی و در ۱۴۰۶ با کمک حاکمان وقت مصر، مملوک‌ها، دوباره کنترل تبریز را بدست آورد. دولت قراقویونلو در بخش مهمی از سرزمین ایران شامل خوزستان، کرمان، فارس و هرات حضور داشت. واپسین فرمانروای قره‌قویونلو جهان‌شاه قراقویونلو نام داشت که اوزون حسن از دودمان آق‌قویونلو او را شکست داد و وی را به همراه پسرش کشت. (۲)

شیعه یا سنی بودن قراقویونلوها محل اختلاف است، با این وجود مسلم است که آنها سعی در برقراری تعادل میان پیروان این دو مذهب داشته اند. مسجد کبود در تبریز از بناهای ساخته شده در دوران قراقویونلوها می باشد. (۱)

منطقه حکمرانی قره‌قویونلوها. رنگ آبی روشن نشان می‌دهد که بخش‌های از شرق عراق امروزی و منطقه کوچکی از ساحل جنوبی خلیج فارس در شبه جزیره عربستان برای مدت کمی تحت فرمانروایی آنان بوده است (۱)

۱- • V. Minorsky. "Jihān-Shāh Qara-Qoyunlu and His Poetry (Turkmenica, ۹)", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, Vol. ۱۶, No. ۲ (۱۹۵۴), p. ۲۷۷

۲- <http://www.iranicaonline.org/newsite/articles/v۲f۲/v۲f۲a۰۳۳.html> دانشنامه ایرانیکا، مدخل آق قویونلو

جهانشاه قراقویونلو

جهانشاه حقیقی فرمانروای نیرومند قراقویونلو در سال‌های ۱۴۳۸ تا ۱۴۶۷ م بود. او بر آناتولی غربی، قفقاز جنوبی و بیشتر عراق امروزی، ایران مرکزی و حتی نهایتاً تا کرمان فرمان می‌راند و پایتختش تبریز بود. در آغاز پیرو شاهرخ تیموری بود ولی با مرگ او اعلام استقلال کرد و اندک‌اندک بخش‌های مرکزی ایران، خوزستان، کرمان و فارس را نیز به چنگ آورد. او سرانجام از اوزون حسن آق‌قویون‌لو شکست خورد و به دستور او سر بریده شد (۱).

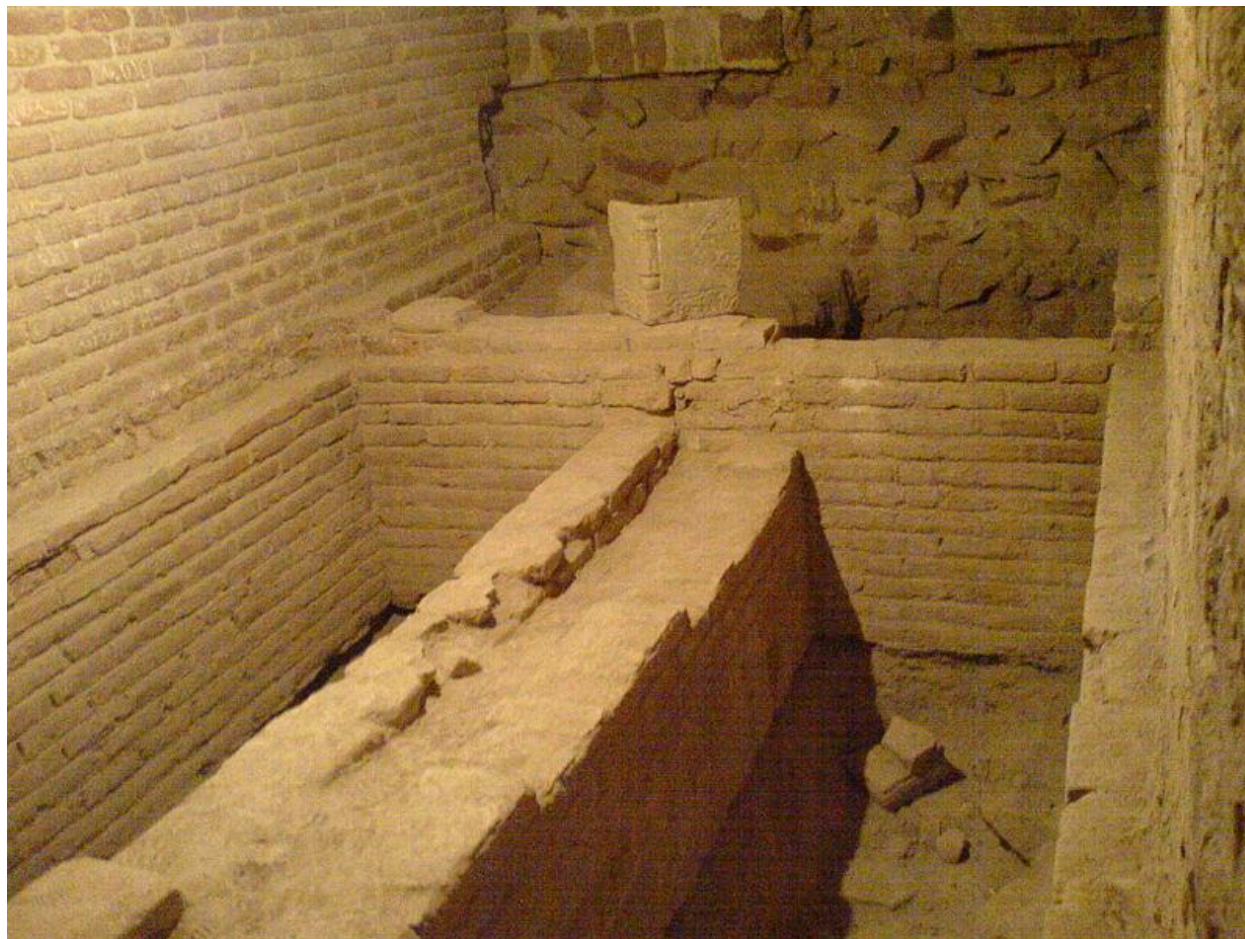
او در سال ۱۴۲۰ م با دختر الکسیوس چهارم فرمانروای امپراتوری تربیزوند (ترابوزان) و ملکه تئودورا کانتاکوزنه برای جلب حمایت آن‌ها پیمان زناشویی بست (۲).

او را انسانی دانش‌آموخته می‌دانند که برعکس این ویژگی بسیار ستمگر و بی‌بندوبار بوده است.

جهانشاه در سال ۸۶۴ هجری با سلطان ابوسعید تیموری پیمان یکدستگی بست. وی همچنین با ترابوزان پیوندهای بازرگانی و استراتژیک خوبی داشت. وی با دولت عثمانی دشمنی می‌ورزید.

دشمن سرسخت قراقویونلوها دسته‌ای دیگر از ترکمانان آق‌قویونلو بودند. سرانجام اوزون حسن رهبر آق‌قویونلوها بر جهانشاه و دولت قراقویونلو چیره شد. وی سر جهانشاه و پسرش را برید، سر جهانشاه را نزد هم‌پیمانانش سلطان ابوسعید و سر پسرش را نزد سلطان محمد دوم فرمانروای عثمانی فرستاد. با مرگ جهانشاه دولت قراقویونلو سرنگون شد.

آرامگاه خانوادگی جهانشاه نیز در داخل مسجد جای گرفته است. این آرامگاه در بخش جنوبی مسجد قرار دارد و از نظر بافت ساختمانی و طراحی، پیوندی ناگسستنی با مسجد دارد. دیواره آرامگاه با تخته سنگ های عظیم مرمرین به ارتفاع ۱۶۰ سانتی متر، با کتیبه هایی که آیاتی از سوره های النبأ، البینه و والفجر با خط ثلث در زمینه های اسلیمی ظریف و هنرمندانه حجاری شده، تزیین یافته است. انتخاب خط ثلث در زمینه اسلیمی ظریف و به کارگیری کاشی های ۶ ضلعی لاجوردی در نظمی قابل تحسین برای تزیین آرامگاه حکایت از ظرافت و خلاقیت هنرمندان سنگ تراش و کاشیکار در قرن نهم ه. ق است. گرچه مقرنس کاری های داخل آرامگاه ساده اند ولی هنرمندان با ذوق توانستند وقار، متانت، عظمت و زیبایی فراتر از ظرافت خیال را خلق کنند.

آرامگاه جهان شاه در بخش جنوبی مسجد کبود (تبریز)

- ۱- • Minorsky. "Jihān-Shāh Qara-Qoyunlu and His Poetry (Turkmenica, ۹)", Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London, Vol. ۱۶, No. ۲ (۱۹۵۴), p. ۲۷۷
- ۲- • Minorsky. "Jihān-Shāh Qara-Qoyunlu and His Poetry (Turkmenica, ۹)", Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London, Vol. ۱۶, No. ۲ (۱۹۵۴), p. ۲۷۷

اعتقادات مذهبی عصر قراقویونلوها

درباره اعتقادات مذهبی قراقویونلوها قضاوت‌های متفاوتی صورت گرفته است. برخی منابع آنها را پیرو مذهب تشیع دانسته اند. نورالله شوشتری، با قطع و یقین قراقویونلوها را شیعه معرفی می‌کند: "مخفی نماند که جمیع سلاطین این طایفه علیه بلکه سایر مخدرات ایشان شیعه با اخلاص خاندان بوده‌اند." او برای اثبات گفته خود به شعارهای شیعی نقوش انگشتری‌های دو تن از دختران اسکندربیک قراقویونلو و نقش نگین انگشتر میرزا پیربوداغ، پسر جهانشاه استناد می‌کند. به نظر شوشتری، قراقویونلوها به علت اشتغال به جنگ و ستیز با مخالفان و دشمنان خود، نتوانستند به ترویج تشیع بپردازند. مینورسکی تأکید کرده است که جهانشاه (مقتدرترین سلطان قراقویونلوها) برای سنیان "یک بدعتگذار وحشتناک" بود و دوستانش به او لقب "سلطان العارفین" داده بودند. مزاولی با استناد به برخی منابع، پیر بوداغ پسر جهانشاه را به عنوان یک شخصیت سازش‌ناپذیر شیعی معرفی کرده است، اما در منابعی که او بدانها استناد کرده، نشانه‌ای از تعصب و سازش‌ناپذیر بودن وی دیده نمی‌شود. تردیدی وجود ندارد که قراقویونلوها گرایش‌های شیعی داشته‌اند، اما به صرف وجود چنین گرایش‌هایی نمی‌توان آنها را شیعه قلمداد کرد. به نظر می‌رسد گرایش امرای قراقویونلو به برخی از عناصر اعتقادی شیعه موجب شده است تا از آنها به عنوان افرادی شیعه مذهب یاد شود. این پدیده مذهبی به مقدار قابل توجهی، اعتقادات شیعی مانند ارادت به امام علی و ائمه شیعی را درون خود داشت.

از دلایلی که برای اثبات شیعه بودن قراقویونلوها اقامه می‌شود یکی وجود سکه‌هایی با شعارهای

شیعی از برخی سلاطین این سلسله و شعارهای مذهبی مسجد کبود تبریز است. از دوره جهانشاه (حک. ۸۴۴-۸۷۲ ق) سکه‌هایی به دست آمده است که روی آنها "عبارت علی ولی الله"، ضرب شده است، البته در کنار این عبارت، شعارهای سنی (اسامی خلفای راشدین) نیز دیده می‌شود. از این رو، با وجود اینکه عبارت "علی ولی الله" بر روی سکه‌های این سلطان قراقویونلو ضرب شده بود، نمی‌توان با جزم و یقین او را شیعه دانست. از دوره حکمرانی حسن علی، جانشین جهانشاه (حک. ۸۷۲-۸۷۴ ق) سکه‌هایی با شعار شیعی و نیز سکه‌هایی با شعار سنی (به صورت جداگانه و نه در کنار هم) به دست آمده است. به نظر می‌رسد وجود شعارهای شیعی در کنار شعارهای سنی و یا ضرب سکه‌های جداگانه با شعارهای دو مذهب، بیش از آنکه شیعه بودن قراقویونلوها را تأیید یا نفی کند، بیشتر نشان دهنده روح مذهبی این دوره و رواج اسلام عامه و نیز تا حدودی حفظ تعادل سیاسی میان رعایای شیعه و سنی باشد که می‌توان در آن عناصری از اعتقادات هر دو مذهب تشیع و تسنن را مشاهده کرد.

مسجد کبود (عمارت مظفریه) و شعارهای شیعه منقش در بنای آن نیز از جمله مدارکی است که معمولاً برای اثبات شیعه بودن قراقویونلوها بدان استناد می‌شود. این مسجد در زمان جهانشاه و به اهتمام همسر وی، خاتون جان بیگم بنا شده است (۸۷۰ ق). در قسمتهایی از تزئینات این بنا که به جای مانده است ظاهراً شعارهای سنی و اسامی خلفای راشدین به چشم نمی‌خورد و همین امر موجب اظهار نظر فوق شده است؛ اما با توجه به شواهد موجود در منابع و اسناد تاریخی می‌توان گفت که شعارهای سنی موجود در این بنا از بین رفته است. اولیا چلبی که در ۱۰۵۰ ق به تبریز مسافرت کرده بود در سفرنامه خود از بی توجهی شیعیان به این مسجد خبر داده و نوشته است

"...شیعه‌ها مایل به رفتن به این مسجد نیستند". تاورنیه هم به متروک ماندن این مسجد اشاره کرده‌است. لذا استناد به شعارهای شیعی موجود در بنای مسجد کبود دلیل کافی و مقنع برای شیعه دانستن قراقویونلوها نیست. به‌رغم از میان رفتن قسمتی از مسجد که دارای مضامین سنی بوده، نمی‌توان تردید کرد که شعارهای شیعی به کار رفته در این بنا، نشان دهندهٔ رواج تفکر شیعی در جامعه و در نزد حکمرانان قراقویونلو است. هرچند که این تفکر بیشتر در قالب اسلام عامه رواج یافته بود. بنا گزارشی که حشری تبریزی دربارهٔ نوشته شدن عبارت علی‌ولی‌الله در عمارت موسوم به "دار الضیافه" (که ظاهراً در مقابل مسجد کبود واقع بود (آورده است، در صورت صحت آن، تا حدودی می‌توان به علت وجود شعارهای شیعی در بنای مسجد کبود پی برد. بنابراین گزارش، زمانی که به جهان‌شاه خبر دادند شاه حسین ولی (از شیوخ و عرفای تبریز در دورهٔ قراقویونلوها) در بحث با قضات و علمای سنی حقانیت "ولایت علی (ع)" را ثابت کرده و آنها را قانع کرده است، سلطان قراقویونلو دستور داد تا "جهت تیمن و تبرک" عبارت "علی ولی‌الله" را بر آن عمارت بنویسند. این گزارش نشان می‌دهد که قراقویونلوها در گرایشهای شیعی‌شان و آوردن شعارهای این مذهب در سکه‌ها و بناهای خود، تحت تأثیر محیط پیرامون شان بودند، که مشحون از چنین

عـلـایـقـی بـود. (۱)

اماکن تاریخی تبریز

تبریز بارها در طول تاریخ بر اثر زمین‌لرزه آسیب جدی دیده و بارها در اثر حمله‌های سلجوقیان، مغولان، عثمانی، اشغال تبریز توسط روس‌ها (به سال ۱۸۲۷-۱۸۲۸) دچار خرابی‌های شدیدی شده است. این جنگ‌ها و زمین‌لرزه‌های مکرر، بخش‌های عمده‌ای از قسمت‌های قدیمی شهر را نابود کرده است (۱). به عنوان مثال، شاه اسماعیل صفوی پس از فتح هرات، هنرمندان بسیاری را با خودش به تبریز آورد؛ ولی هیچ‌کدام از بناهایی که او یا جانشینان مستقیم او ساخته‌اند، سالم باقی نمانده‌اند. آنچه از قصر شاه اسماعیل در شمال شرقی تبریز باقی مانده، توصیف‌هایی است که گردشگران اروپایی مکتوب کرده‌اند (۲).

امروزه تنها دو محل باستانی - یعنی ارگ تبریز و مسجد کبود - از تبریز قدیم برجای مانده است. به همین دلیل این شهر نسبت به سایر شهرهای بزرگ ایران - همچون اصفهان، شیراز و حتی مشهد - آثار باستانی بسیار کم‌تری دارد. ارگ تبریز بنایی آجری است که پیش از سال ۷۰۱ خورشیدی بر روی آواره‌های مسجدی ساخته شده است. این بنا از نظر سادگی، اندازه و پایداری، چشم‌گیر است. مسجد کبود بنایی است که حدود سال ۸۲۹ خورشیدی ساخته شده و به دلیل کاشی‌کاری آبی تزئینی زیبایش، شهرت یافته است. از دیگر آثار باستانی تبریز، خرابه‌های مقبره دوازده‌گوشه غازان پسر ارغون (حاکم مغول ایران) نیز قابل ذکر است (۳).

برپایه نوشته‌های جهانگردان و جغرافی‌دانان، در دوره‌های گوناگون تبریز بیش از یکصد و پنجاه تا سیصد باب مسجد را در خود جای داده بوده است. بسیاری از این مساجد در اثر جنگ‌ها و زمین‌لرزه‌های گوناگون از میان رفته‌اند و اکنون تنها چند مسجد تاریخی متعلق به سده‌های پیش در این شهر پابرجا مانده است (۴).

از مهم‌ترین مسجدهای تاریخی تبریز می‌توان به مسجد استاد و شاگرد، مسجد اسماعیل خاله‌اوغلی، مسجد ثقة‌الاسلام، مسجد جامع، مسجد حاج صفرعلی حجت‌الاسلام، مسجد حسن پادشاه، مسجد خزینه، مسجد دال دال، مسجد سیدالمحققین، مسجد صاحب‌الامر (شاه طهماسب یکم)، مسجد شاهزاده، مسجد صادقیه، مسجد ظهیریه، مسجد علی‌شاه، مسجد کاظمیه، مسجد کبود، مسجد مجتهد، مسجد مقبره، مسجد ملاباشی، مسجد میرزاصادق‌آقا، مسجد میرزامهدی قاری و مسجد قراملک اشاره کرد (۵).

- ۱- Charles Melville, Historical Monuments and Earthquakes in Tabriz, Iran, Vol. ۱۹ (۱۹۸۱), pp. ۱۵۹-۱۷۷ یا در منبع اصلی آن مقاله «زلزله‌های تبریز» نوشته دولت‌آبادی بیابید
- ۲- • G. Fehervari (۱۹۷۰). p. ۷۳۷
- ۳- William Bayne Fisher, J. A. Boyle (۱۹۶۸), p. ۱۴
- ۴- صفحه ۷۵. جغرافیای تاریخی گیلان، مازندران و آذربایجان از نظر جهانگردان. طاهری، ابوالقاسم
- ۵- فرهنگ جغرافیایی شهرستان تبریز. صفحه ۱۳۵ و ۱۳۶

مسجد کبود

مسجد کبود، به عنوان یکی از برجسته ترین نماد شاهکارهای هنر و معماری اسلامی قرن نهم ه . ق است که تازیانه های تاریخ و بی مهری طبیعت پیکر آن را فرسوده و زخم های التیام نایافتنی بر جای نهاده است.

این بنای تاریخی که در گذشته به عمارت مظفریه معروف بود نمونه بارزی از ذوق و ظرافت کاشیکاران و معماران ایرانی در زمان سلسله قره قویونلوها است.

ساخت مسجد کبود با سعی و همت جان بیگم خاتون همسر جهانشاه بن شاه یوسف و نظارت عزالدین قاپوچی در سال ۸۷۰ ه . ق پایان یافته است، اما در سال ۸۷ ه . ق پس از کشته شدن جهانشاه به دست اوزون حسن بایندر سرسلسله آق قویونلوها، کار توسعه و تکمیل مسجد و مجموعه اطراف آن متوقف شد.

پس از سپری شدن دوران حکومت اوزون حسن و روی کار آمدن سلطان یعقوب، تکمیل بنای عمارت مظفریه مورد توجه قرار گرفت و با نظارت صالحه خاتون دختر جهانشاه مرمت و قسمت های دیگری نیز به این مجموعه اضافه شد.

در طول تاریخ، جهانگردان و مورخان زیادی به تبریز مسافرت کرده و در نوشته ها و در آثار خود از عظمت مسجد کبود بسیار نوشته اند. کاتب چلبی، اولیاء چلبی، تاورنیه و شاردن از جمله کسانی هستند که در قرن ۱۱ هـ ق از مسجد کبود دیدار کرده اند. اولیای چلبی با تشریح وضع تبریز، از مسجد کبود چنین یاد کرده است؛ درگاه مسجد کبود بلندتر از طاق کسری است؛ بنایی عالی است که با کاشی های زیبا آراسته شده و گنبد های بلند دارد و همه در و دیوارهای آن با

کاشی های رنگارنگ زینت داده شده و مسجد جامع دل انگیزی است که هر کس به درون آن داخل شود دلش اجازه بیرون شدن نمی دهد. همچنین مادام دیولافوا همسر یک باستان شناس فرانسوی که به تبریز مسافرت کرده بود، از مسجد کبود دیدار و در نوشته های خود این بنای اصیل اسلامی را توصیف کرده است.

بر طبق مدارک، این بنای عظیم بعد از زلزله سال ۱۱۹۳ هـ. ق صدمات زیادی دید و شرایط اقلیمی زیان های جبران ناپذیری را به تزئینات و کاشیکاری های باقی مانده وارد آورد. در سال ۱۳۱۸ هـ. ش سر در اصلی مسجد و در سال های ۱۳۲۷ و ۱۳۲۸ برخی از دیوارهای آن از سوی اسماعیل دیباج و حاج ابوالقاسم معمار مرمت و بازسازی شد. همچنین در ۱۳۵۲ پوشش سقف آرامگاه و گنبدخانه اصلی مسجد به همت استاد رضا معماران و با نظارت سازمان ملی حفاظت آثار باستانی بازسازی شد.

مسجد کبود، این بنای تاریخی با فضاهای رفیع، با کاشیکاری منحصر به فرد، آمیزش رنگ ها، داشتن انواع خطوط عالی، اشکال و طرح های بدیع ترکیبی را به وجود آورده اند که مورد نظر ارباب ذوق و معماری بوده و هر بیننده ای را مبهوت شکوه و عظمت خود می کند.

مسجد کبود از لحاظ فضاهای معماری از سردر، مناره، گنبد و شبستان تشکیل شده است. همچنین آرامگاه خانوادگی جهانشاه نیز در داخل مسجد جای گرفته است. این آرامگاه در بخش جنوبی مسجد قرار دارد و از نظر بافت ساختمانی و طراحی، پیوندی ناگسستنی با مسجد دارد.

دیواره آرامگاه با تخته سنگ های عظیم مرمرین به ارتفاع ۱۶۰ سانتی متر، با کتیبه هایی که آیاتی از سوره های النبأ، البینه و والفجر با خط ثلث در زمینه های اسلیمی ظریف و هنرمندانه حجاری

شده، تزیین یافته است. انتخاب خط ثلث در زمینه اسلیمی ظریف و به کارگیری کاشی های ۶ ضلعی لاجوردی در نظمی قابل تحسین برای تزیین آرامگاه حکایت از ظرافت و خلاقیت هنرمندان سنگ تراش و کاشیکار در قرن نهم ه. ق است. گرچه مقرنس کاری های داخل آرامگاه ساده اند ولی هنرمندان با ذوق توانستند وقار، متانت، عظمت و زیبایی فراتر از ظرافت خیال را خلق کنند . گنبد آجری مسجد کبود با ۱۷ متر دهنه و ۲۰ متر ارتفاع، یکی از بزرگ ترین آثار معماران اسلامی قرن نهم ه. ق است که با الهام از سبک معماری دوره ایلخانی با آجر ساخته شده است. تقسیم وزن گنبد روی پایه های متعدد، از دستاوردهای معماران ایرانی است که در معماری دوره ساسانی این روش پررنگ تر به کار گرفته شده است. دیواره سنگی، آجرچینی یکنواخت نمای بیرونی بنا و ارتفاع آن صلابت و سنگینی مسجد کبود را نشان می دهد . همچنین در مقایسه نمای خارجی بنا با فضاهای داخلی آن، می توان گفت که معماری دوره قره قویونلوها دارای ویژگی درونگرایی بوده است به طوری که شیوه معماری و کاشی کاری معرق درون شبستان اصلی خصوصاً روی جرزهای وزین گنبدخانه اعتلای راهی است که از اوایل قرن ۸ ه. ق در ایران شروع شده و در مسجد کبود به اوج خود رسیده و از اعتبار ویژه ای برخوردار شده به طوری که قبول ادامه کاشیکاری معرق دوره ایلخانی در مسجد کبود را مشکل می دانند.

اسلیمی های زیبایی که در بدنه اصلی مسجد نقش بسته است از چنان ظرافتی برخوردار است که گویی نقاش چیره دستی کتاب نفیسی را تذهیب کرده و با پوشش آجری که همان نمای خارجی است آن را مجلد کرده تا از تازیانه های زمان در امان باشد .

دیوارهای شبستان اصلی (گنبدخانه) با کاشی های لاجوردی، فیروزه ای، سفید و سیاه و با شیوه های معرق و گاهی در طرح های گره تزئین شده اند. استفاده از آیات قرآن کریم، اسماء الله و احادیث نبوی در تزئین کاشی کاری جلوه و شکوه آنها را صد چندان کرده است. محراب زیبای مسجد که عالی ترین نوع تزئینات در آن به کار رفته است، به همراه دیوارهای جانبی آن با مقرنس کاری های زیبایی با پوشش معرق و طرح های اسلیمی و با کاشی های فیروزه ای، لاجوردی، سفید و طلایی تزئین یافته است. طرح های اسلیمی به کار گرفته شده در روی کاشی های حاشیه خارجی ردیف مقرنس محراب بسیار بدیع و منحصر به فرد است و این همان سبکی است که در دوره صفویه از آن اقتباس شده و به اوج خود رسیده است. سردر اصلی مسجد نیز با کاشیکاری معرق، کتیبه های قرآنی به خط ثلث در متن لاجوردی و زمینه سفید و تابلوهایی با خط کوفی بنائی شامل سوره هایی از قرآن از بهترین و کامل ترین نمونه های معرق دوران اسلامی به شمار می آیند. بقایای کاشی های معرق و گره کاری های روی سطوح بیرونی، استفاده از این نوع تزئینات را در سطوح خارجی ثابت می کند. خطوط متنوع کوفی، نستعلیق، ثلث، نسخ و طرح های دل انگیز اسلیمی و ترکیب رنگ که در زیبایی و ظرافت بی همتا است اثر خطاط و هنرمند معروف قرن ۹ هـ. ق نعمت الله بن محمدالدبواب است. مسجد کبود تبریز از نظر نوع طرح و تزئینات به کار گرفته شده در فضاهای داخلی شباهت بسیاری به مسجد شاه مشهد و یاشیل جامی (مسجد سبز) بوسادر ترکیه دارد.

با این اوصاف اما مسجد کبود نیز به مانند دیگر آثار تاریخی بی نظیر تبریز از خشم طبیعت در امان نمانده است. گذشته از زمین لرزه های متعدد در طول تاریخ این شهر، زلزله ویرانگر سال ۱۱۹۳ هجری قمری به طور کلی فیروزه اسلام را تخریب کرده و گنبدهای آن را فرو ریخت . با این که امروزه، از گذشته این مجموعه زیبا جز سردری شکسته و چند پایه باقی نمانده و دیگر از آن کاشی کاری های منحصر به فرد خبری نیست اما مسجد کبود با این وضع نیز صلابت و زیبایی و معنویت خود را حفظ کرده است . بازسازی و دوباره سازی مسجد به منظور حفاظت و بازسازی بخش های باقیمانده شامل تاق ها و پایه ها از سال ۱۳۱۸ آغاز شده و این تعمیرات در برهه های زمانی مختلف ادامه داشته است. (۱)

ایران یا بهتر فلات ایران با جلگه های اطراف آن تا آنجا که مرزهای مختلف شاهنشاهی ایران در ازمنه متفاوت از ضعف و قدرت کشیده شده بود. با آسمان صاف آبی و گنبد های کاشیکاری معروفتر بوده و هست تا با عوامل طبیعی و انسانی دیگر.

اما این شهرت و معرفت از طرف ایرانی بعلت عادت و عدم توجه بارزش هنری آن جالب توجه نبوده است و از طرفی معرفی کامل و جامع و همه جانبه بطور ساده از تک تک آثار انسانی انجام نیافته و اگر قدمی در این باره برداشته شده باشد بیشتر جنبه تحقیقی و تاریخی

از نظر نقشه و قدمت و سبک معماری داشته و هیچگاه بصورت انتزاعی بررسی نشده است و اغلب این بناها از نقطه نظر سبک معماری و قدمت در حیطه قدرت قرون مختلف قرار داده شده اند : مانند دوره و سبک اسلامی مغول یا ساسانی و غیره که بدون عرصه ظرافت یا بدایع اختصاصی آن ظالمانه و بیرحمانه به یکی از قرنهای منتسب داشته یا بر حسب عظمت و آبادی آن قضاوت نموده و دوباره بدست زمانشان سیرده اند تا دوباره هوسها و تعصبات مختلف انسانی و حوادث زمینی و آسمانی درباره آنها تصمیم بگیرند.

عامه هم آنچه را که در دسترس دارند با تیزبینی نگاه نمیکنند و ارزشی را که

به آثار تاریخی قائل اند متناسب است با توجه دولت مقدار آبادانی و رونق بازار آن.

والا خود متوجه میشدند که چه بدایع هنری و ریزه کاریهای صنعتی که منشائی از زیبایسندی و ایمان دارد در سطوح بدنه های مساجد و عمارات و قصور سلطنتی یا دستباف های ایرانی ویا نقاشیها و قلم زنیها و سایر صنایع بومی و دستی به کار رفته است.

متاسفانه هم محققین و کارشناسان آثار باستانی (مخصوصا بناها و پلها و الواح کوهستانی) و هم عامه یعنی وارثین هنرمندان و خالقین آثار باستانی تمام آنچه را که وجود داشته است بدست حوادث سیرده اند مانند پلهای قدیمی. رباطها و کاروانسراهای راه های ارتباطی. مساجد از رونق افتاده و مقابر فراموش شده:

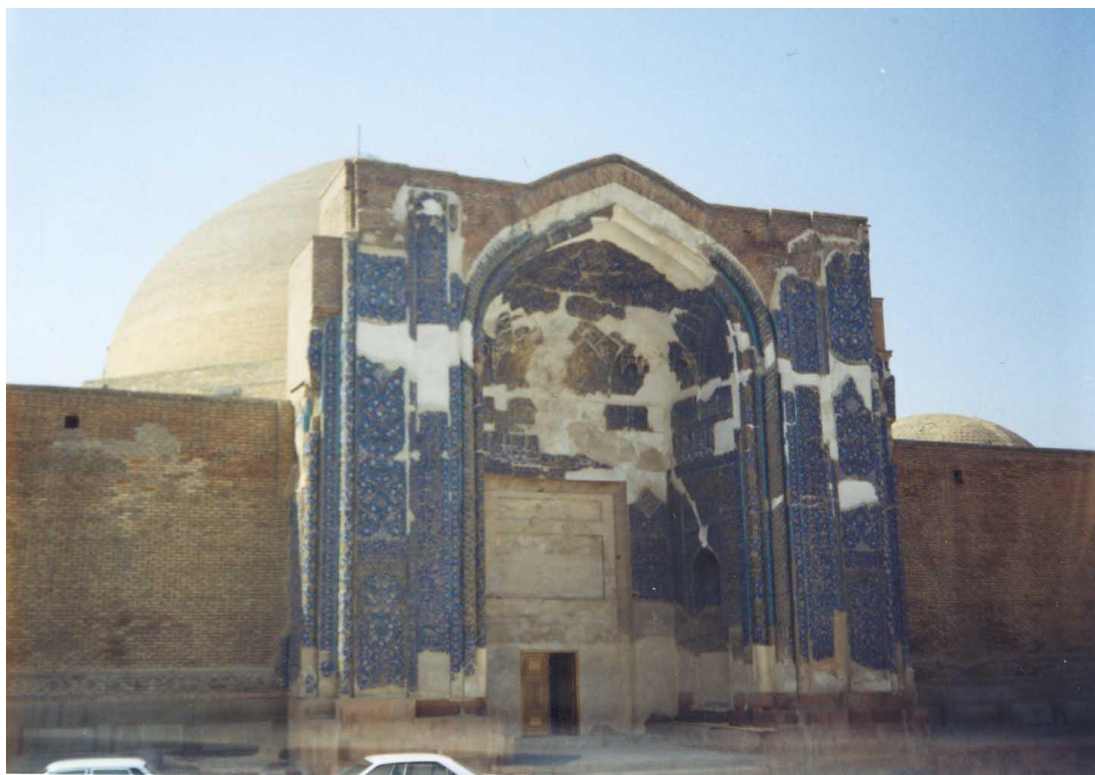

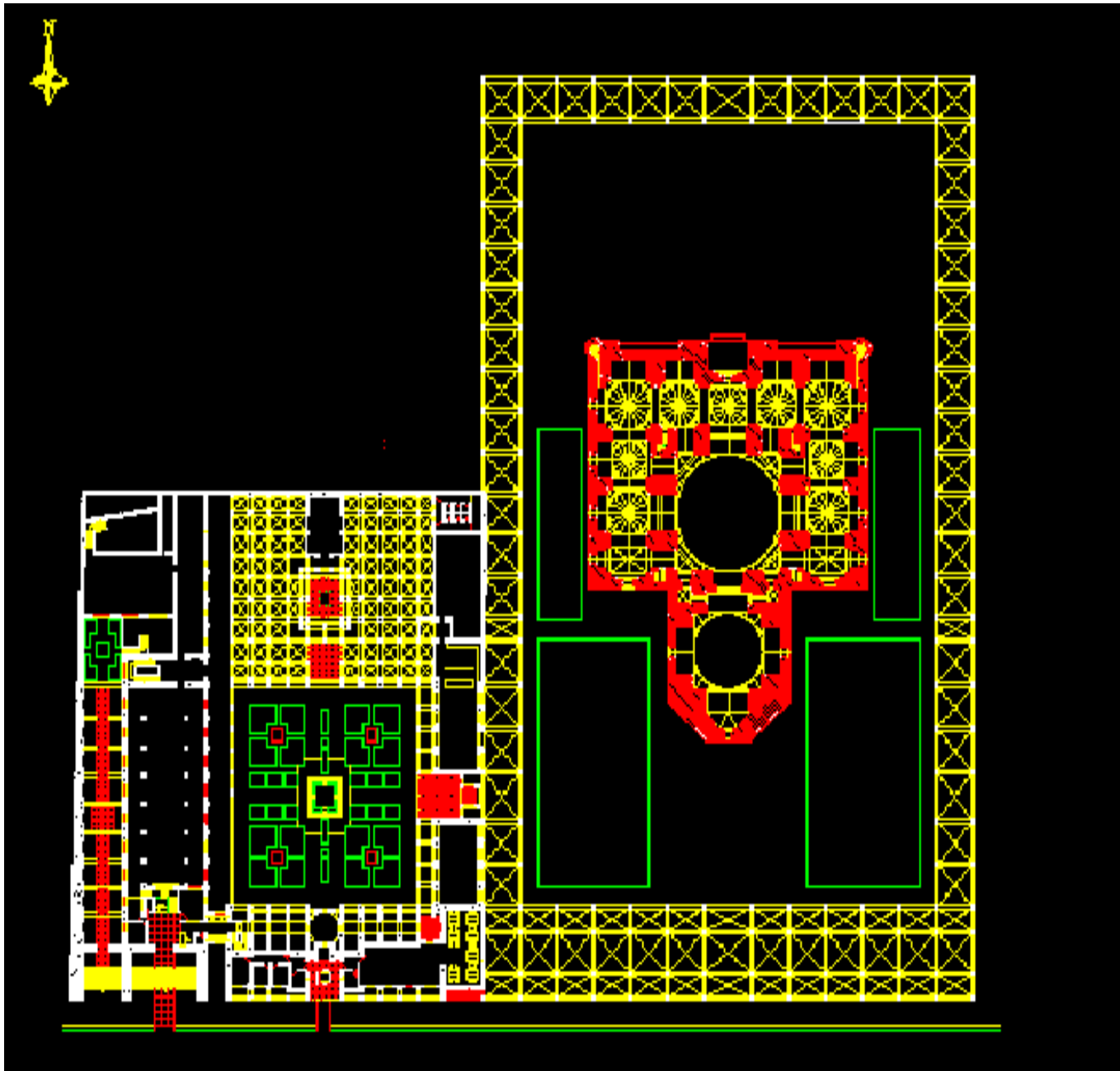
و از این نوع است: مریض خانه خواجه رشیدالدین فضل الله همدانی که محو میشود یا مسجد جامع تاج الدین علیشاه که بعلل فنی و غیره نیمه تمام اکنون به ربع رشیدی معروف است و در شمال شرق شهر تبریز بصورت تلال و دمن باقیستویا شنب غازان در مغرب تبریز در داخل محله ای بنام شنب غازان بصورت خروارها خاک و شن و سنگ و خرده آجر بنای عظیم قدیمی باقیست: فقط سه قبر بعنوان یادگاری از آن در چاله ای از سنگ ریزه و خاک از خاطرها مانده و بصورت مظهر شهر تبریز و بنام ارک علیشاه یا ارک تبریز پهلو بر آسمان میزند و امید مردم تبریز اینست که روزی این بنا لااقل از گوشه انزوا در آمده و در وسط میدانی از میادین شهر قرار گرفته و از قدر دانی مردم میهن پرست سر افراز گردد.

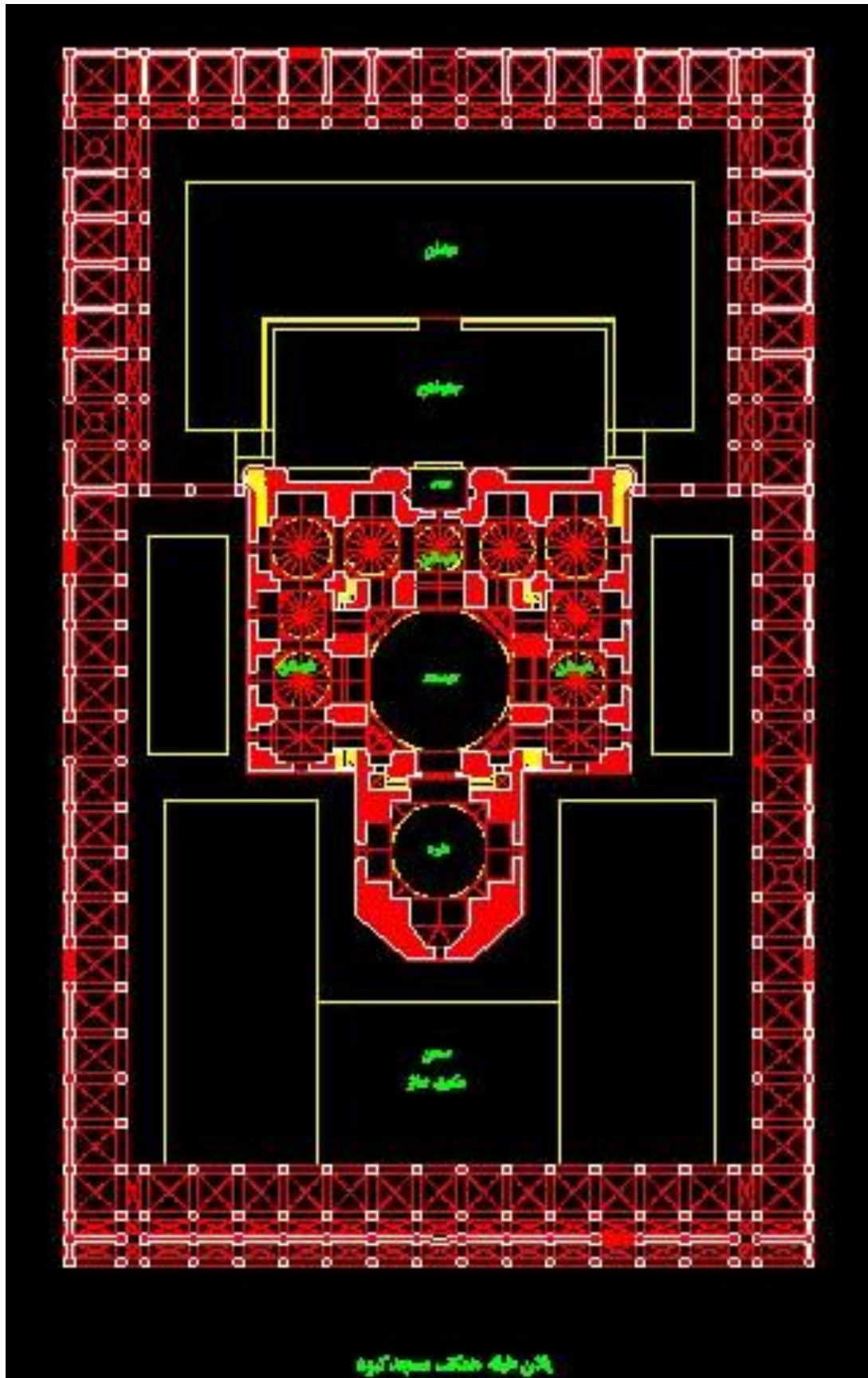
مسجد جامع تاج الدین علیشاه یا ارگ علیشاه

پنج قرن است که مردم تبریز در جوار خود ناظر بر مسجد کمر شکسته ای از حوادث روزگار و بلا یای آسمانی و زمینی مانند زلزله و سود جوئیهای عده ای هستند که مسجد کبودش نامند(تاسف برگذشتهوسرگذشت ملال انگیز آن و یا غارت میدان گاهی وباغات آن که بدست مردم بخانه و محله تبدیل یافته یا تکه کاشیهای بدنه آن که غارت شده هم باعث ملال خاطر میگردد و هم بیهوده است) که مطالعه آنچه که از دستبرد حوادث مصون مانده خالی از لذت نبوده و قادر است روح انسانی را از شادی و اعجاب لبریز ساخته و دری از یک دنیای خلاقه هنری و جلوه گاهی از ایمان وامانت را بروی آدمی بگشاید.

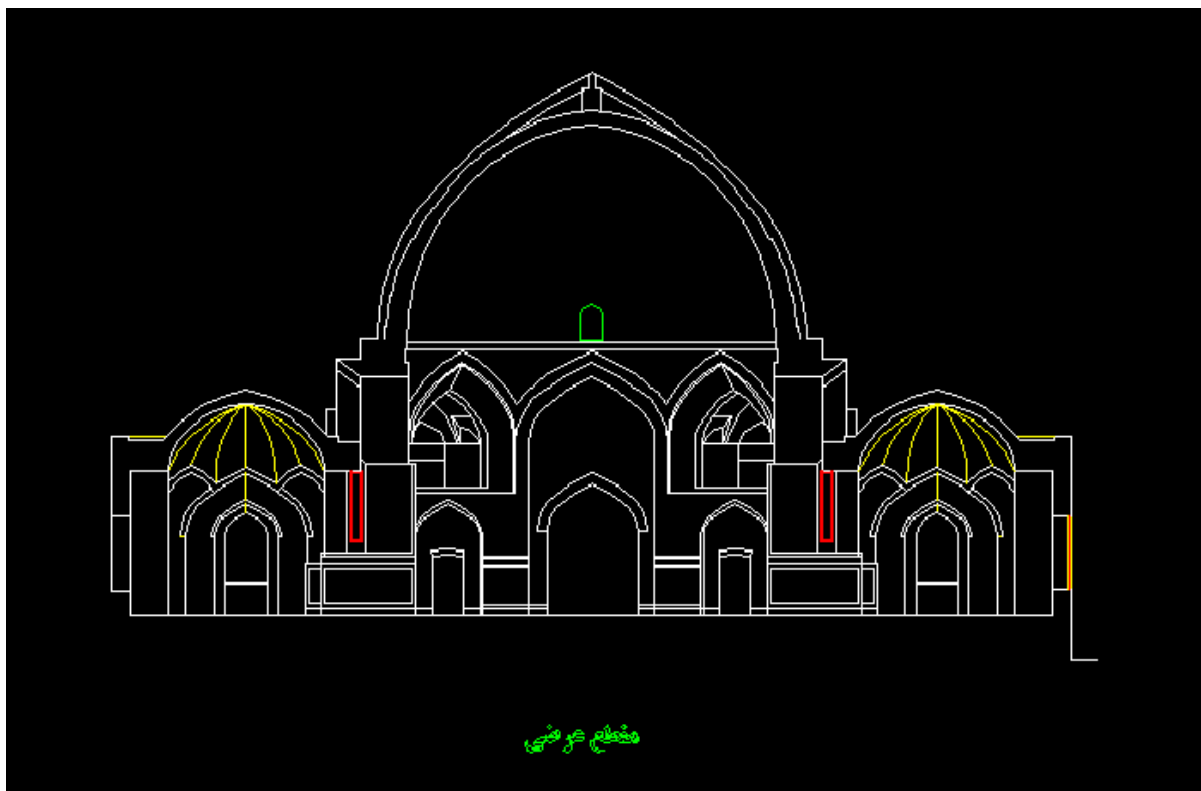
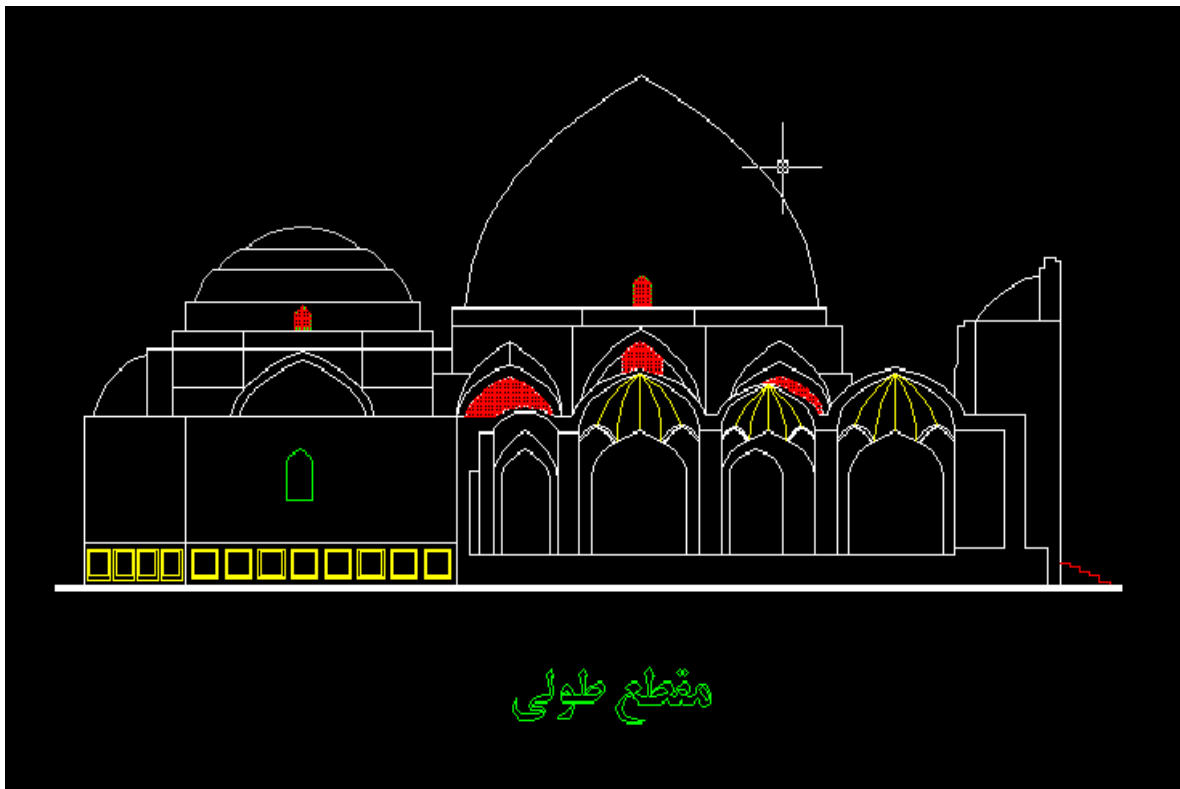

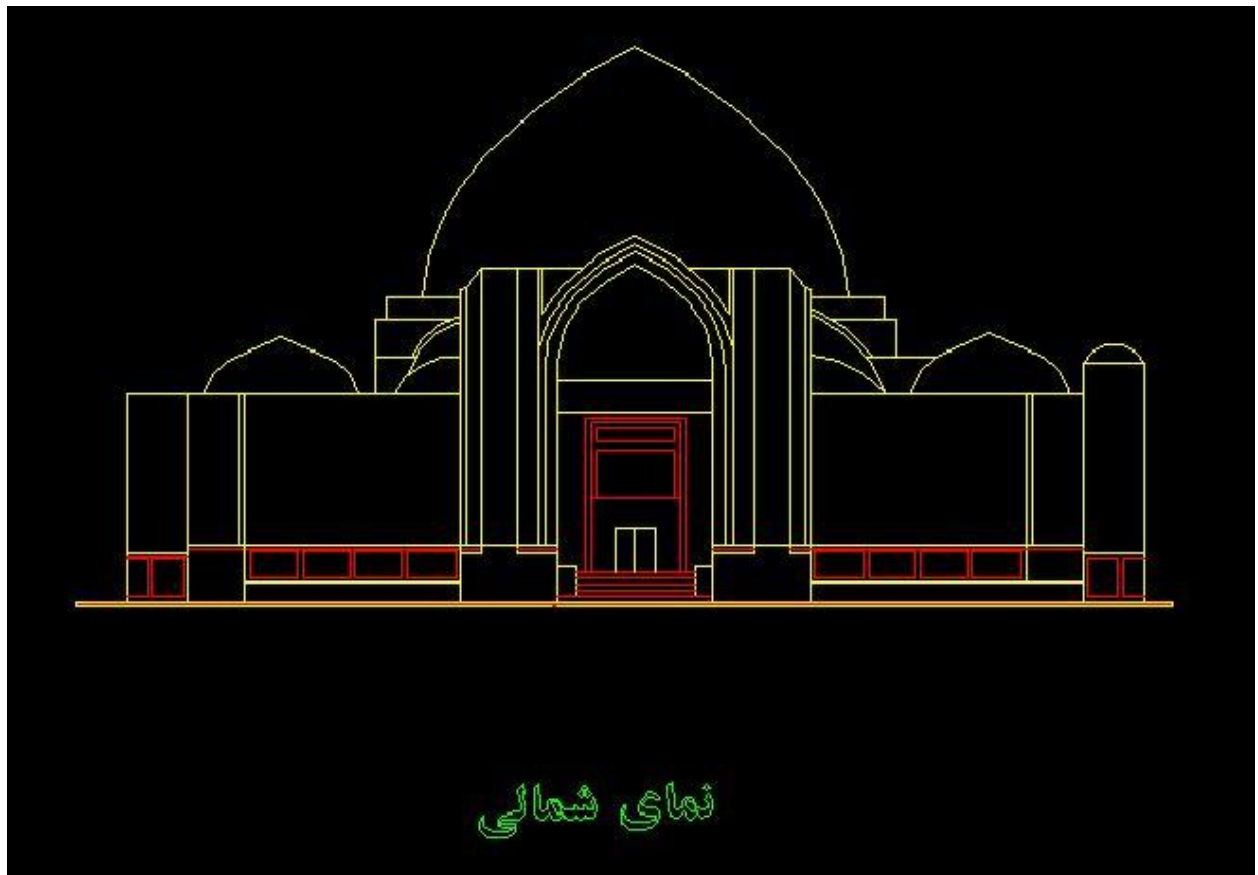
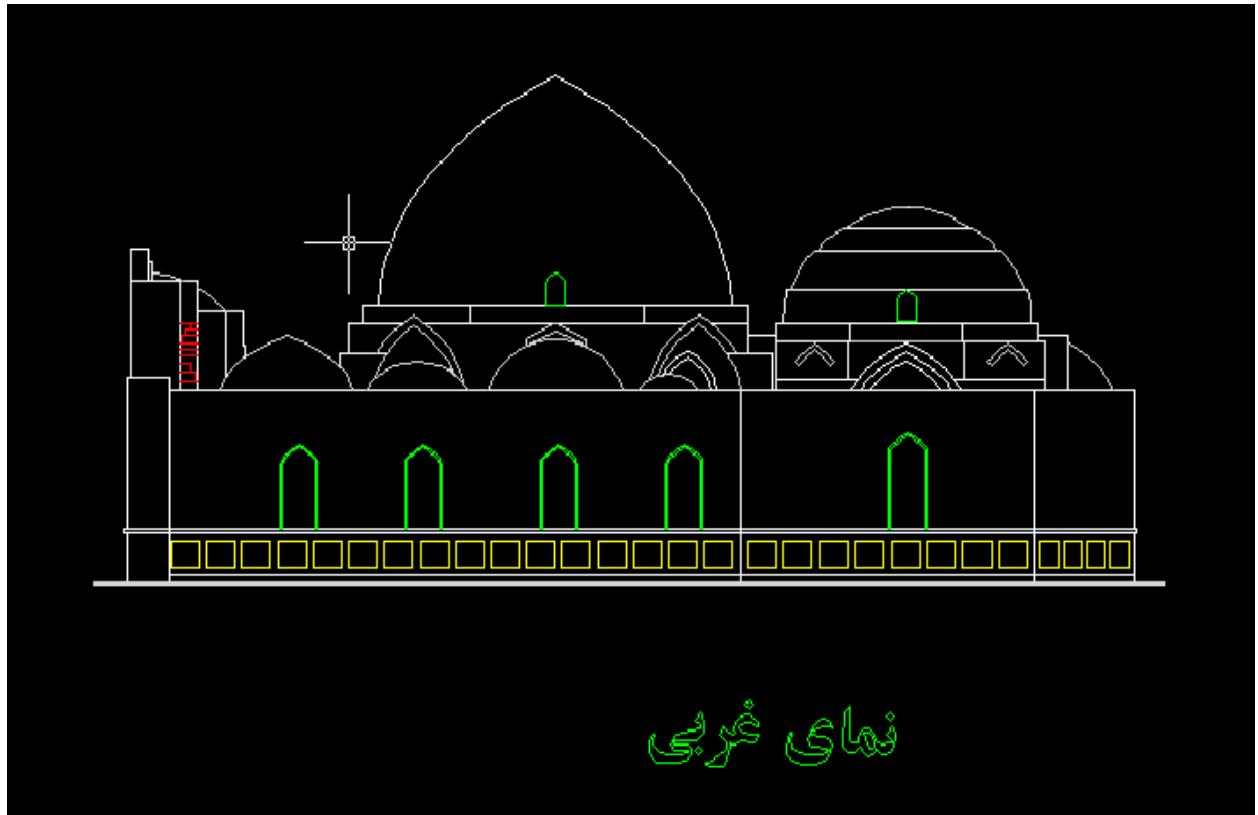

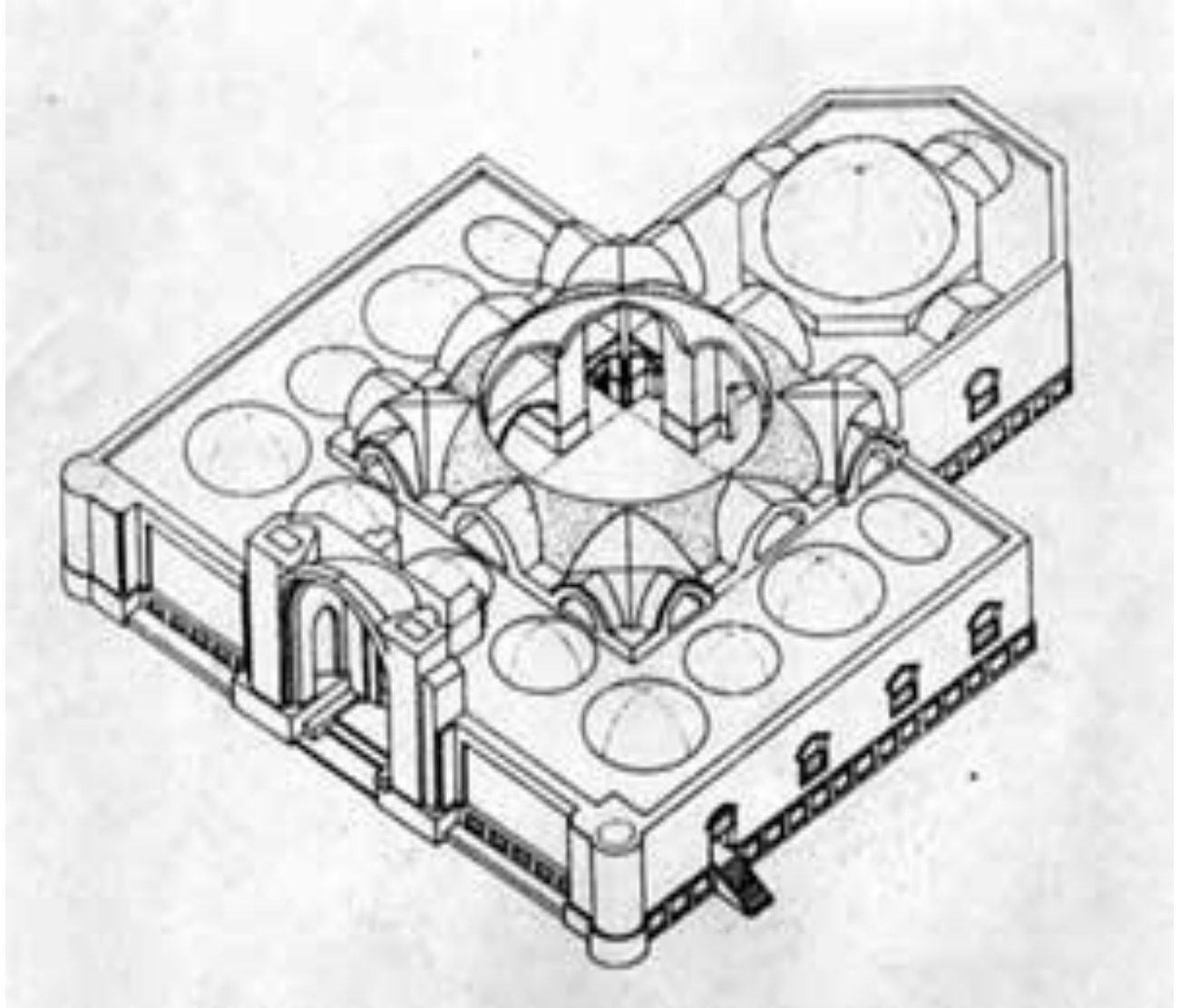
سایت پلان و قسمتی از پلان پارک خاقانی تبریز

مقطع عرضی و مقطع طولی

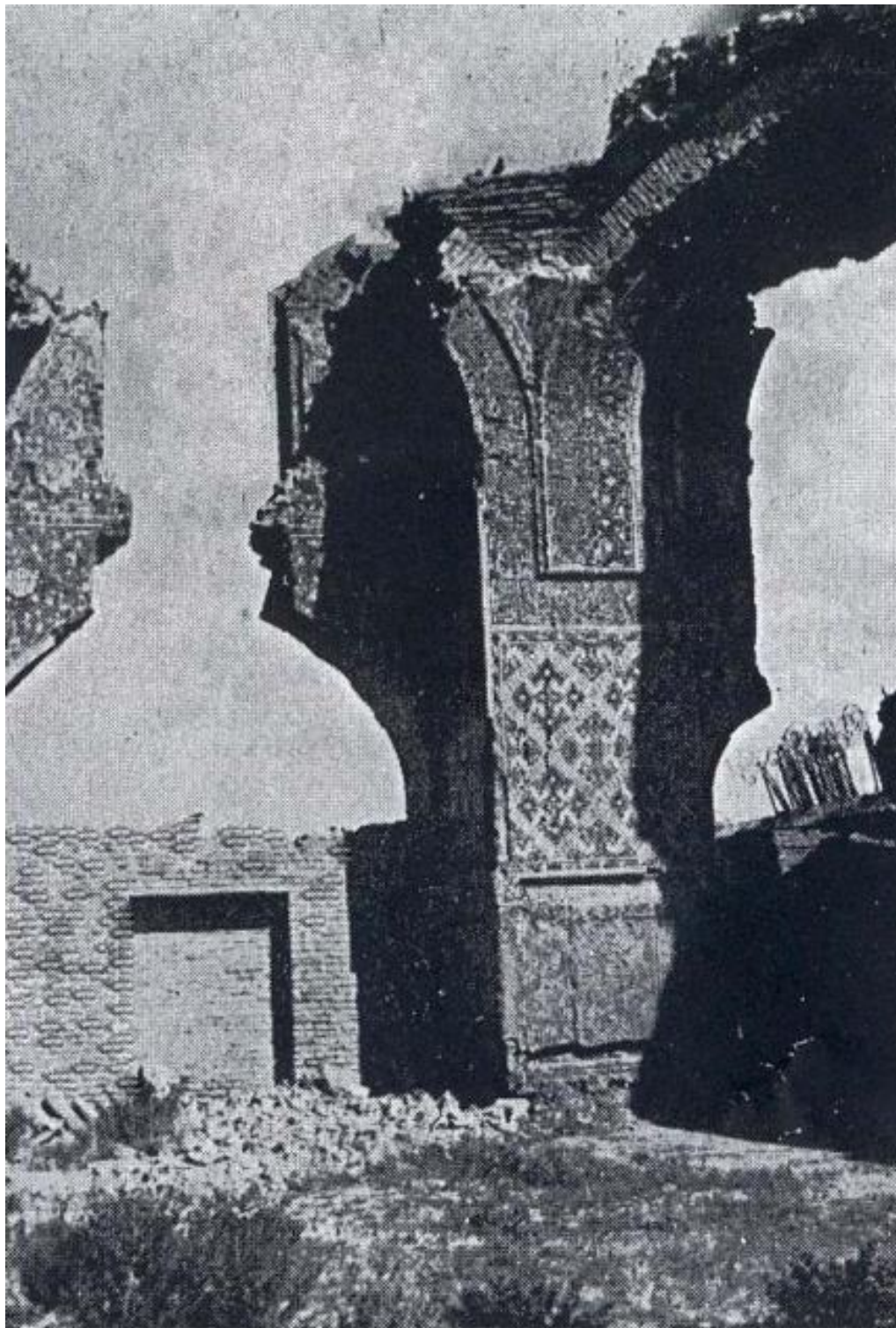
پرسپکتیو خارجی

این بنا در مرکز شهر تبریز واقع است و یکی از شاهکارهای معماری دوره اسلامی به سبک آذری بشمار می رود.

این مسجد در زبان محلی ، گوی مچید(مسجد کبود) و در منابع گاه مسجد جهان شاه نامیده می شود؛ اما در گذشته به مسجد و عمارت مظفریه معروف بوده است .

بانی بنا، میرزا جهان شاه بن قرایوسف ترکمن- و به روایات دیگر همسر وی: جهان بیگم خاتون یا دخترش صالحه خاتون- سومین پادشاه از سلاطین طایفه قراقویونلو است که در سال ۸۳۹هـ-ق در آذربایجان و نواحی شمال غرب ایران حکومت می کرده است و بر طبق بقایای کتیبه موجود، این بنا را در سال ۸۷۰هـ-ق به پایان رسانده است، که طراح بنا «میر نعمت الله بن البواب»: نبیره میر عبدالوهاب تبریزی بوده است.

از قرار گفته بعضی از محققان، عمارت مظفریه منحصر به مسجد نبوده: بلکه عمارات و ساختمانها و تفرعات زیادی- از خانقاه و ملحقات و زوایا و صحن ها و رواق و حوضخانه- داشته است که همگی از بین رفته اند.

تصویری از گوشه جنوب شرقی صحن بزرگ مسجد کبود که در حدود ۴۰ سال پیش توسط آقای لطفعلی خان طباطبایی گرفته شده است.

بقایای این مسجد در طی قرون گذشته در اثر زلزله و بی توجهی، متحمل صدمات جبران ناپذیری شده است؛ به طوری که تا دوره اخیر، گنبد و مناره های آن ریخته و بصورت ویران و مخروبه ای در آمده بوده است . بقایای مسجد کبود- که بجز چند طاق شکسته و سر در خارجی نبوده- در دوره اخیر، به همت مسئولین مربوطه باسازی و تعمیر اساسی گردیده است.

و همان گوشه جنوب شرقی که امروز سر و سامان یافته و پایه ها بوسیله طاق آجری به هم پیوسته و از انهدام نجات یافته است.

سیاحان و نویسندگان متعددی در قرون گذشته از این بنا دیدن کرده و شرح های از آن ارائه داده اند. کاتب چلبی، مورخ عثمانی که در تاریخ ۱۰۴۵ به تبریز آمده، در تاریخ جهان نما می نویسد: درگاه مسجد جهان شاه، بلندتر از طاق کسری است.

سردرب ورودی مسجد

بنایی عالی است که با کاشی های زیبا آراسته شده.

گنبد های بلندی دارد ... جامع دل انگیزی است که هر کس داخل آن شود، دلش اجازه بیرون شدن را نمی دهد؛ لیکن شعیان غالباً از رفتن بدان مسجد خوداری می کنند. این بنا با کاشی های زیبایی آراسته شده...

تاورنیه - سیاح فرانسوی که یک سال بعد از کاتب چلبی از تبریز دیدن کرده، در خصوص این مسجد می نویسد: در اطراف میدان بزرگ تبریز و مجاورت آن، بقیه آثار و بناهای عالی دیده می شود و چهار - پنج مسجد را که در عظمت بنا بی نظیر هستند، به خرابی واگذارده اند .

یکی از آن مساجد که بهتر و عالی تر از سایر مساجد تبریز است در خارج شهر، سر راه اصفهان واقع شده ... بنای این مسجد بسیار عالی و نمای آن که پنجاه قدم ارتفاع دارد، هشت پله از سطح زمین معبر کرسی دارد و از خارج، دیوار های آن همه از کاشی اعلاء به رنگ های مختلف پوشیده شده و از طرف داخل، با نقش و نگار های عالی به سبک معماری اعراب و با کلمات بسیار به خط عربی از طلا و لاجورد زینت یافته.

از دو طرف نما، دو مناره استوانه ای خیلی بلند اما کم قطر ساخته اند که در میان آنها راه پله ای تعبیه شده است که از آن بالا میروند. سطح ظاهر مناره ها هم کاشی است ...

در مسجد بیشتر از چهار پا عرض ندارد و در وسط، تخته سنگ سفید شفافی تراشیده شده که بیست و چهار پا طول دارد - یعنی ارتفاع - و دوازده پا عرض آن سنگ است و در میان سطحه آن خیلی بزرگ نمایش دارد ...

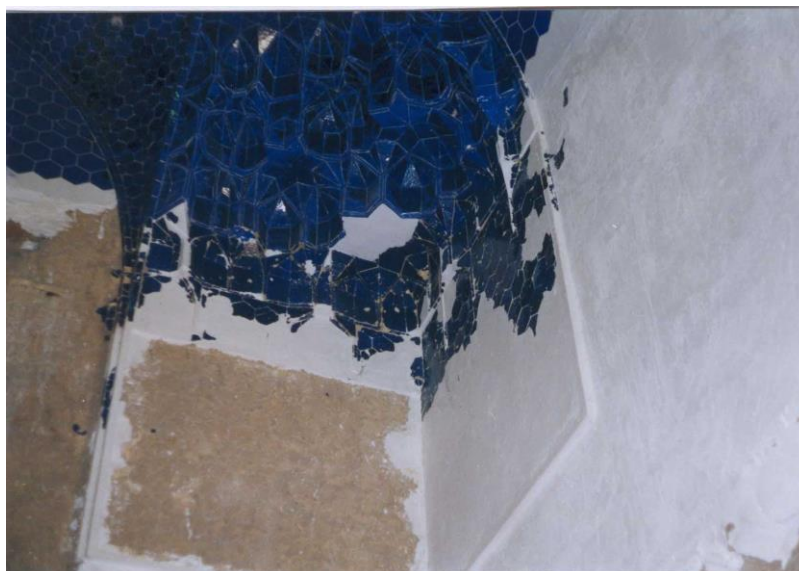
از راهرو مسجد داخل گنبد می شود که سی و شش قدم قطر آن است، دایره گنبد، سه برابر قطر آن میشود. این گنبد بزرگ مسجد، از طرف داخل، روی دوازده مجردی بنا شده که شانزده مجردی هم از خارج تکیه گاه آن است. و این مجردی ها شش پای مربع حجم آنهاست. طرف پایین، در اطراف، سکویی از مرمر سفید ساخته شده که زیر آن خالی و برای نهادن کفشها، خانه خانه است.

این گنبد از طرف داخل با آجرهای کوچک مربع از کاشیهای الوان مختلف گل و بوته دار
موزاییک شده که در میان آنها به تناسب، کلمات عربی گنجانیده و به قدری خوب جفت کاری
کرده اند که گویا یک پرده نقاشی است که تمام با مقرض و پرگار ساخته شده است. از این
گنبد (شبستان) داخل گنبد کوچکتری میشود که خیلی قشنگتر از اولی است و در قعر آن، از
سنگ مرمر سفید شفاف، محراب ساخته شده است.

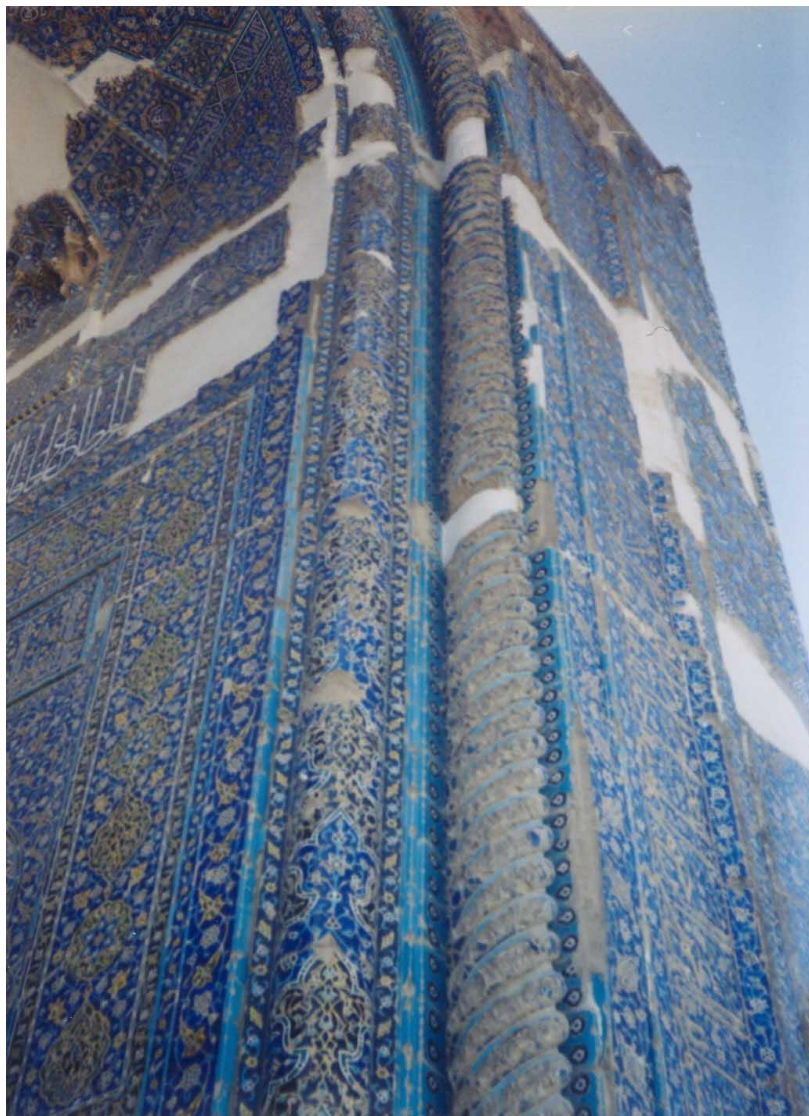
این گنبد، مجردی ندارد؛ اما ازاره آن به قدر هشت پا ارتفاع، از سنگ مرمر سفید است و سنگها به یک عرض و طول دیده می شود. تمام این گنبد (شبستان) پوشیده از کاشی مینایی بنفش رنگ است که روی آن، اقسام گل‌های صاف نقاشی شده.

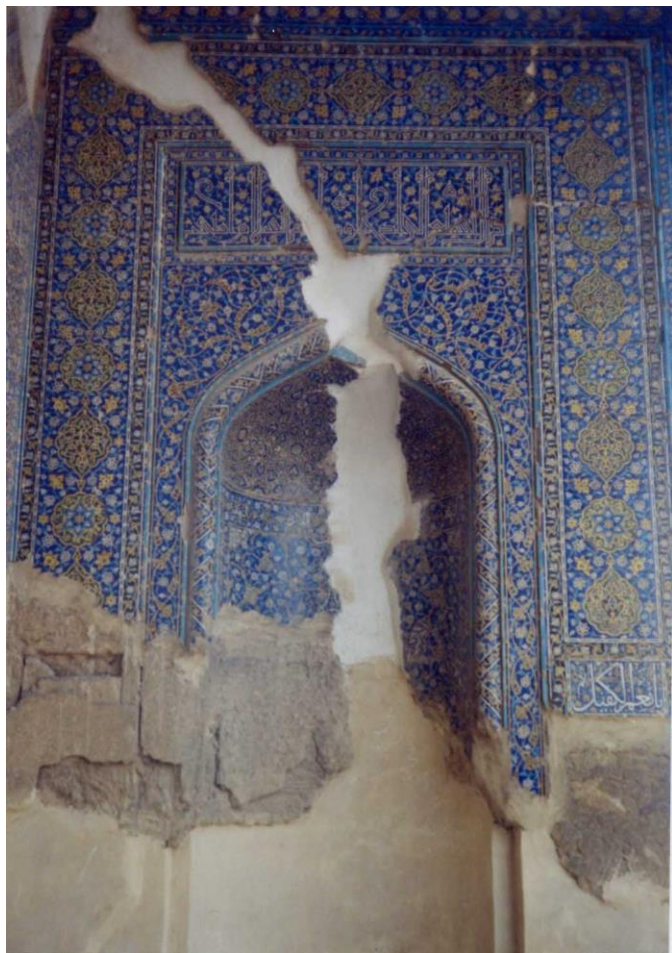
سطح خارجی هر دو گنبد هم از همین کاشیها پوشیده شده؛ ولی نقاشی آنها برجسته است. روی گنبد اولی، گلهای سفید روی زمینه سبز، و روی گنبد دومی، ستاره های سفید روی زمینه سیاه وهمه رنگها به باصره لذت و فره می دهند...روبه روی مسجد در طرف دیگر معبر، یک کریاس عالی ونمای دیگری دیده می شود که ایک بنای دیگر باقی مانده و بقیه آن به کلی خراب شده است»

مادام دیولافوا که در دوره قاجار از این بنا دیدن کرده، می نویسد: «این بنای قشنگ، شایسته مطالعه دقیقی است. عظمت بنا وزیبایی سردر آن و ظرافت معماری و کاشیکاری که در اطراف این سردر به کار رفته، هم حیرت آور است و بسیار جای تأسف است که گنبد این بنای زیبا به واسطه زلزله خراب شده و قسمتی از دیوارها را نیز با خود فرو ریخته است. این مسجد، حیاط بزرگی داشته که در اطراف آن، طاقنماهای جالب توجهی بوده و در مرکز آن، حوض بزرگی برای وضو گرفتن وجود داشته است.

امروز، تمام این بنای عالی خراب شده؛ حتی زمین ومصالح فرو ریخته آن را نیز مردم تصرف کرده اند. سردر این مسجد، در زمین مرتفعی بنا شده و در قسمت فوقانی آن، قوس بیضی شکلی وجود دارد.

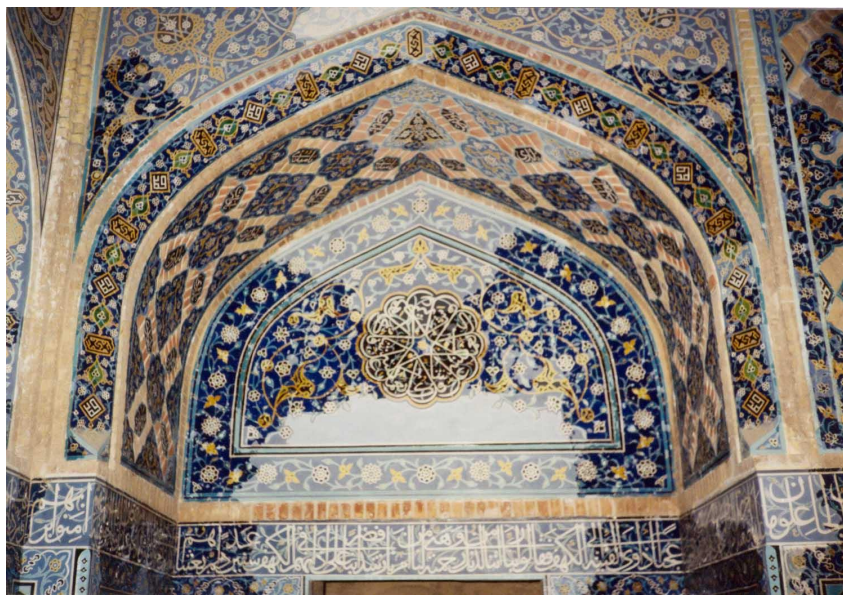
در دو کنار این سردر، ستون هایی متصل به بنا به شکل مارپیچ بالا رفته که در قسمت فوقانی، هلال بیضی شکلی را تشکیل می دهند. این ستونها کلاً از کاشیهای نفیس فیروزه ای رنگ یا زیبا با نقش و نگارهای خوش نما پوشیده اند. سطوح داخلی رواق، از کاشی های رنگارنگ پوشیده است. این کاشی ها بصورت قطعات کوچک بریده شده و با مهارت تمام چنان به هم اتصال یافته اند که گویی یک پارچه هستند.

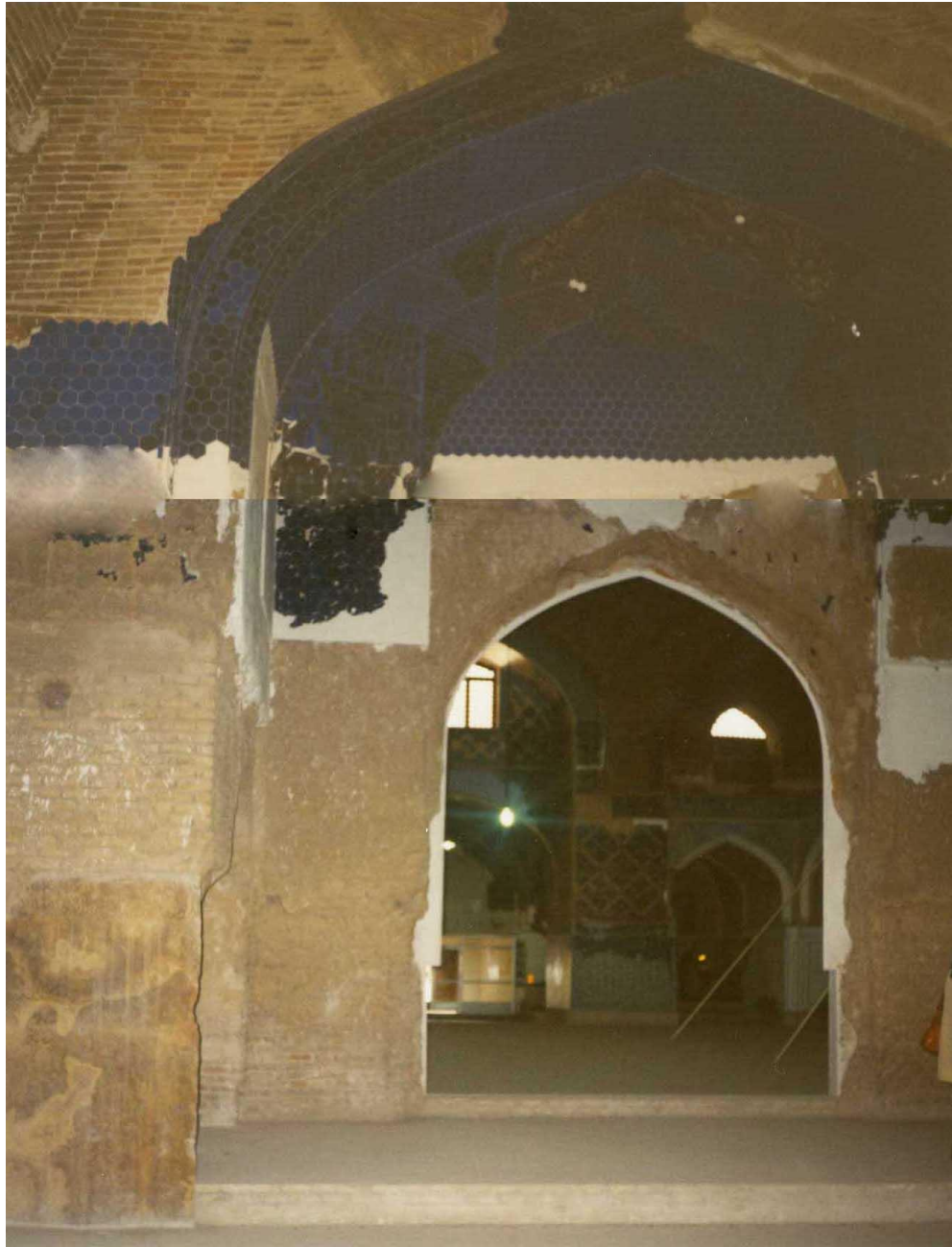
در نقاشی و ترکیب رنگ ها به اندازه ای لطف و ظرافت بکار رفته که انسان خود را در مقابل تابلویی بسیار عالی پر از سبزه و گل می بیند ... این سبک کاشیکاری، قابل مقایسه با ترکیبات هندی خاص صنایع سلجوقی و مغولی نیست و برتری و مزیت زیادی بر آنها دارد.

در کوتاهی، سردر اصلی را به عبادتگاه مربوط میسازد. عبادتگاه، مرکب از دو تالار بزرگی است که از هم متمایز و هر دو سابقاً دارای گنبدی بوده اند. تالار اول با کاشیهای رنگارنگ زینت یافته و تالار دوم که محراب در آن واقع شده، با کاشیهای هشت ضلعی کوچک مزین است که

رنگ مینایی لاجوردی آنها به شکل‌های کتیبه‌ها جان می‌بخشد. کتیبه‌ها دارای نوشته‌هایی با خط عربی هستند که با شاخ و برگ و گل‌ها آمیخته شده است.

نمایی از کاشی‌کاری شبستان بزرگ

نمایی از شبستان بزرگ از داخل شبستان کوچک

دیواره در حال مرمت شبستان کوچک

سنگ فرش کف این بنا بسیار با شکوه و خوش منظره است. این سنگها را از معادن مجاور ارومیه استخراج کرده اند که هنوز هم آسیبی ندیده و محفوظ مانده اند.»

با توجه به بقایای بر جای مانده و باسازیهایی به عمل آمده، مسجد کبود تبریز، از نوع مساجد مسقف بوده که مناسب آب و هوای سرد منطقه است. بخشهای مختلف این مسجد عبارتند از سردر، شبستان بزرگ، رواق های دورادور شبستان بزرگ و شبستان هشت ضلعی کوچک.

سردر بنا که رو به شمال است، به طول ۷ و عرض ۵ متر، از سطح کوچه مقابل به اندازه ۵ پله سنگی، هر یک به ارتفاع ۵۰ سانتی متر و درازای ۳ تا ۳/۵ متر، بلندتر است. بر روی این صفا سنگی، سردر در طاقداری به ارتفاع حدود ۹ متر قرار گرفته که بخشهای فوقانی آن آسیب دیده است. سردر و طاق مزبور، از سنگهای آزاره به بالا با کاشیهای معرق بسیاری پوشیده است.

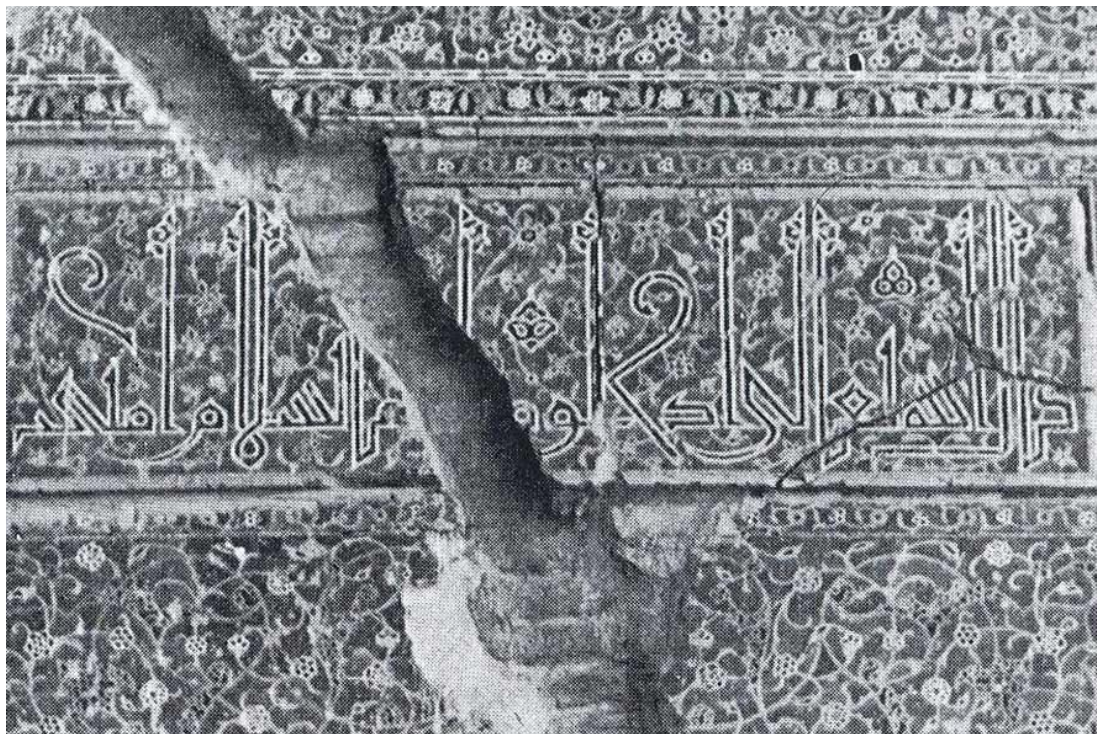
طاق سردر با طرح جناقی ساخته شده و حاشیه سراسری سردر را تزئین کاشی پیچی ضخیمی به رنگ فیروزه ای احاطه کرده است .

سطح سردر، علاوه بر کاشیها و طرحهای بسیار زیبا، با کتیبه های متعدد تزئین و نما سازی شده است. در کتیبه اصلی و تاریخی بنا، عالی چنین آمده است: «[اریختگی] السلطان الاعظم المتاع الخاقان الا علم اللازم [اریختگی] ابن المظفر {سلطان جهانشاه} بن شاه یوسف نویان رفیع الله العلی الاعلی بدوام خلافتیه لواء الدین [اریختگی] الافاصه مبراته مبانى الملك و دعائم قباب الحق المبين آمین».

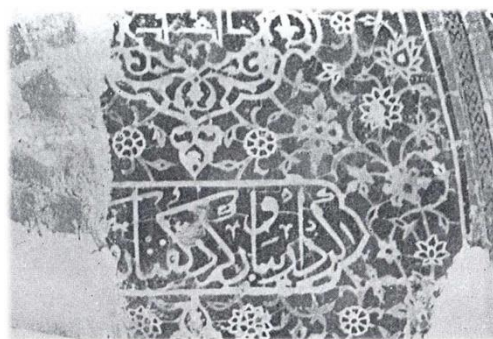
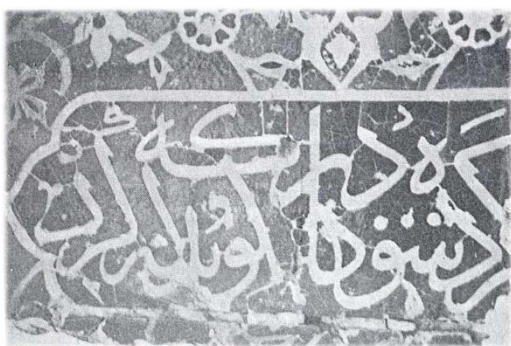
در حاشیه طاق درگاه مشرف به خیابان سمت راست نیز چنین مستور است: «بسم الله الرحمن الرحيم . انما يعمر مساجد الله الا الله [ریختگی] ان يكونوا من المهتدين [ریختگی]».

بالای درگاه قسمت فوقانی تماماً ریخته واز بین رفته؛در حاشیه طرف چپ مشرف به خیابان نیز مقداری از اول ریخته وبقیه آن چنین است: «المبین والصلوه علی نبیه محمد و صحبه [ریختگی] العماره المبارکه المظفریه فی رابع ربیع الاول من سنه بعین و ثمانمائه اقل العباد نعمه الله بن محمد البواب» بوده است.در بالای کتیبه تاریخی بنا، «نعمت الله بن محمد البواب» با توجه به کتیبه فوق، معمار بنا، همچنین عباراتی متضمن استعانت از پروردگار و ذکر و ثنای الهی در بین طرح های گوناگونی از گل و بوته و اسلیمی و اشکال مختلف هندسی با خطوط، نسخ، ثلث و کوفی جا داده شده است.

در ورودی مسجد، در اصل، در چار چوبی از سنگ مرمر قرار داشته که از بین رفته است. در گذشته، در طرفین سردر-در دو گوشه بنا- دو مناره بلند و کم قطر وجود داشته که از میان آنها راه پله ای به پشت بام می رفته است.

در قسمت داخلی طرفین پا طاق در ورودی فعلی مسجد، در میان کاشیهای معرق، دو لوح، هر یک تقریباً به طول ۵۰ سانتیمتر، وجود دارد که بر آن به خط سفید بر زمینه کاشی مشکی، دو مصراع شعر در قسمت شرقی پا طاق: «کردار بیار و گرد گفتار مگرد» به خط خیلی عالی نوشته اند.

پس از سردر، دهلیز گنبد دار یا رواق واقع است. این رواق در سه سمت شمالی، غربی و شرقی شبستان بزرگ واقع گردیده و ۴،۴ متر عرض آن است. این رواق با گنبد های کم خیز و طاقهای ضربی پوشیده شده و ازاره های آن با کاشیهای معرق، با تزیینات هندسی و کتیبه های متعدد پوشش یافته است.

این رواق توسط جرزهای بزرگی، از شبستان بزرگ مجزا میشود و از طریق راه های ارتباطی متعددی به شبستان راه دارد.

شبستان بزرگ مسجد به شکل مربع و به طول و عرض ۱۶/۵ متر است و از چهار جهت به رواق و شبستان کوچک مرتبط می شود. در قسمت پایین ازاره این شبستان، به اندازه سی سانتیمتر سنگ مرمر با طرحهای طاق گونه کار کرده اند که در حال حاضر، نمونه هایی از آنها بر جای مانده است. بالای این قسمت را تا کمره دیوار، کاشیکاری معرق با طرحهای هندسی که ترکیب دل انگیزی از انواع کثیرالضلاع های مکرر دارد، پوشانده است.

بالای این قسمت را حاشیه ای از کاشی معرق با طرح های گیاهی اسلیمی، ختایی و بالای آن، کتیبه ای از آیات قرآنی به خط ثلث سفید در زمینه فیروزه ای بسیار خوش و بالای این کتیبه نیز طرح های متنوعی از انواع گلها، بوته ها، اسلیمی ها، ترنج ها و کتیبه هایی با خطوط مختلف نسخ، ثلث، کوفی و تعلیق پوشانده است.

در این کتیبه ها، اسامی جلاله، آیات قرآنی و احادیث نبوی نوشته شده است. این نوشته ها در حین اینکه خود شیوه تزئینی دارند، در ترکیب با همدیگر، اشکال هندسی بدیعی را بوجود می آورند.

به عنوان مثال با شش عبارت «یا معزّ» ستاره ای شش پر طراحی کرده اند که خود این ستاره نیز در داخل مربعی قرار دارد که از عبارت های «یا حمید» و «یاغنی» به طرز زیبایی شکل گرفته

است. در چهار سوی این مربع نیز کلمات «یا مرهوب»، «یا مرغوب»، «یا مشکور» و «یا مذکور» به خط ثلث در داخل ترنجی بیضی شکل قرار گرفته است. طرح جالبتری نیز به خط کوفی از چهار عبارت «الحمد لله» شکل گرفته است. در این تزیینات در میان کاشیها، از سفال های بی لعاب، به شیوه تخمیری استفاده شده که بسیار جالب توجه است.

از باقیمانده جرزها و دهانه های طاق بالای شبستان چنین معلوم می شود که بر فراز بنا، گنبدی بر روی هشت چشمه طاق یا دوازده جرز بنا شده بوده و شانزده جرز هم از خارج تکیه گاه آن بوده است.

برهمن اساس، در دوره اخیر برای حفظ و نگهداری بنا، گنبد دو پوسته پیوسته جدیدی با دهانه به قطر بیش از ۱۵ متر با آهنه ای خاگی شکل و خودی با منحنی شبدری تند بر روی بنا زده شده است. گوشه سازی گنبد بصورتی ساده اجرا شده و پا باریک دارد که روی آن، سنبوسه و روی آن، گریوار و سپس گنبد قرار می گیرد.

در زمان آبادانی مسجد، گنبد این بنا با کاشی فیروزه ای مفروش بوده است. پلکان واقع در چهار جرز شبستان، به یک غلام گردشی در طبقه فوقانی راه می یابد. در وسط شبستان، گودالی وجود دارد که احتمالاً همانند مساجد سر پوشیده دوره عثمانی، جای فواره یا منبع آبی بوده است.

شبستان کوچک مسجد به صورت کثیرالضلاع هشت پهلوئی در پشت شبستان بزرگ واقع گردیده و تنها راه ارتباطی آن نیز از همان جهت است. زیبایی و ویژگی خاص این شبستان، گویای آن است که احتمالاً به منظور خاص یا استفاده بزرگان حکومتی طراحی شده است. ازاره این شبستان، از سنگ مرمر صاف به ارتفاع ۲ متر پوشیده شده است. قسمت عمده این سنگ ها شکسته و ریخته است. در تعمیرات سال ۱۳۱۹ شمسی، تعدادی از آنها از زیر خاک بیرون آورده و در جای خود نصب شدند.

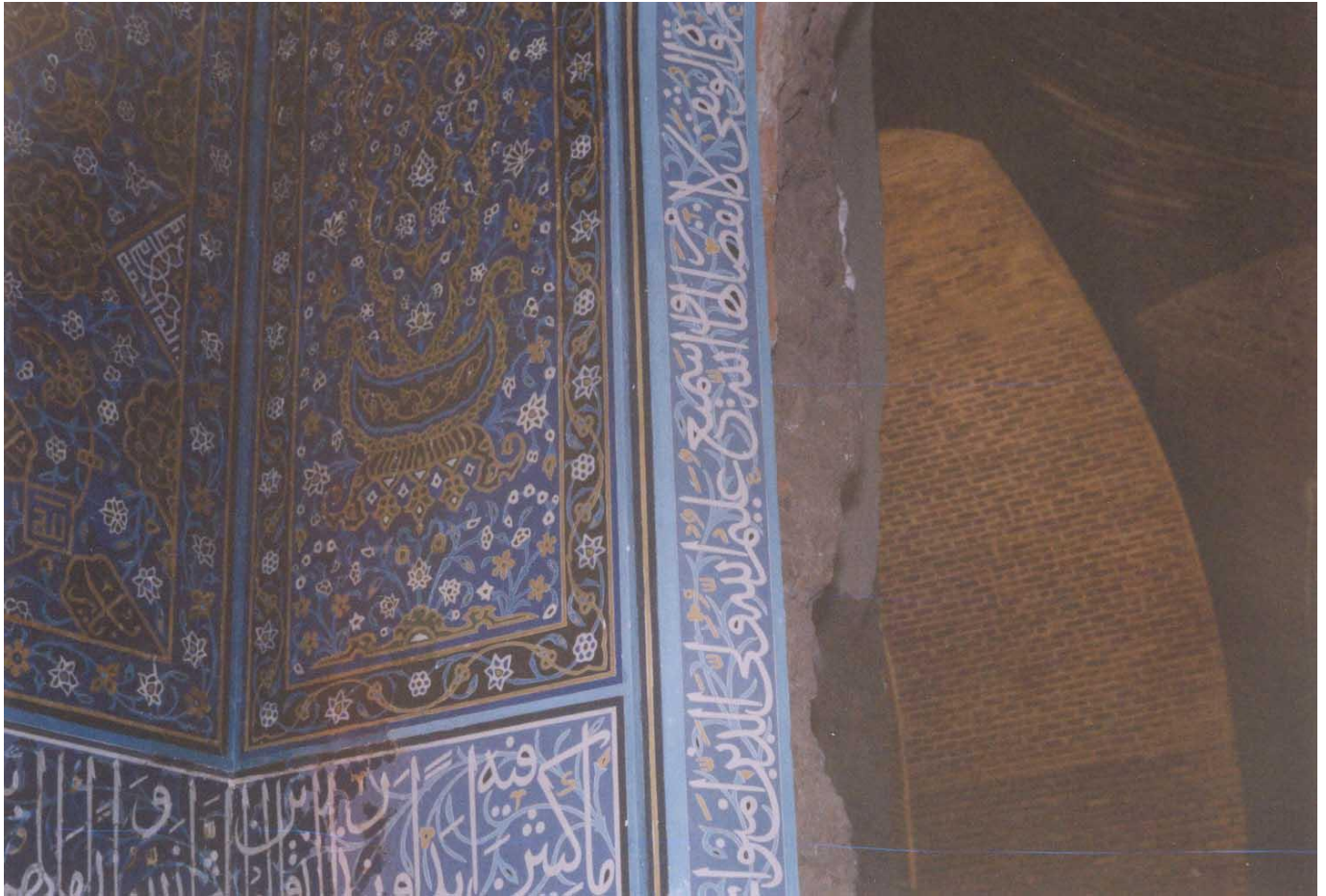
این تخته سنگها دارای ۱۵ سانتیمتر ضخامت و بین ۲ تا ۳ متر عرض هستند. بر قسمت فوقانی ازاره سنگی، کتیبه ای قرآنی به خط ثلث بسیار عالی در زمینای از پیچک و گلهای تزئینی حجاری شده است.

به نظر می رسد که بالای این بخش - حتی سطح زیرین گنبد- با کاشیهای شش ضلعی پوشیده بوده است. طاقهای این شبستان، از بالای جرزها آغاز می شود و بخش هشت ضلعی زیر گنبد را تشکیل می دهد. ظاهراً میان این هشت قوس، تعدادی قوس ثانوی از جنس آجر ساده ساخته بوده اند که بعنوان عناصری استوار کننده برای نگهداری گنبد محسوب می شده است. این قوسهای ثانوی، در پشت سطوح پوشش تزئینی ای از کاشیهای شش ضلعی آبی سیر پنهان بوده است. سطوح تزئینی کاشی طوری طراحی شده بوده که دایره ای بر بالای رأسهای قوسهای سراسری بوجود می آورده است. هیچ اثری از یک کتیبه سراسری در قاعده گنبد دیده نمی شود. در این بخش مسجد،قبری وجود دارد که بنظر میرسد که از آن جهانشاه یا یکی از اعضای خاندان او باشد.

شایان ذکر است که در قسمتهای مختلف مسجد از تیرها و چوبهای سخت جهت کلاف کشی و استحکام بخشی بنا استفاده شده است .

تزئینات کاشی کاری این بنا در حد کمال و یکی از غنی ترین تزئینات کاشی موجود در بناهای اسلامی دنیا است و درست به همین خاطر و همچنین تسلط رنگ آبی در کاشیها، این مسجد به «فیروزه اسلام» شهرت یافته است. رنگهای کاشی معرق که در سراسر بنا یافت می شود، شامل آبی روشن، آبی سیر، سفید، سبز، زرد و قهوه ای میشود و در این میان، رنگ آبی بیشترین در صد را بخود اختصاص داده است.

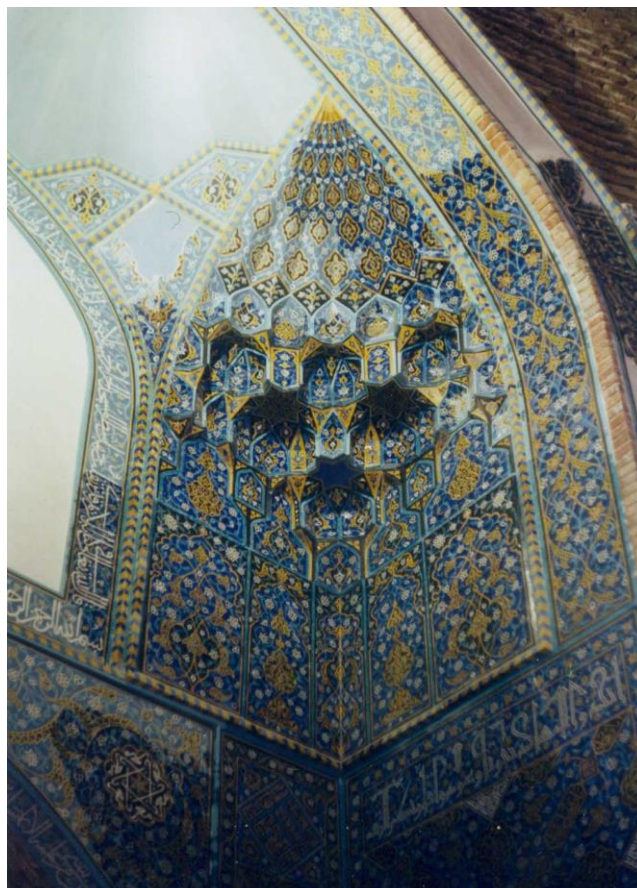

از ویژگیهای خاص تزئین کاشی این بنا، وجود تنوع در طرحهای تزئینی بدیع- هندسی، گیاهی، خطی و اسلیمی- و همچنین استفاده از قطعاتی از جنس سفال بی لعاب در داخل زمینه ای از قطعات کاشی آبی رنگ است.

کاشی کاری مسجد کبود

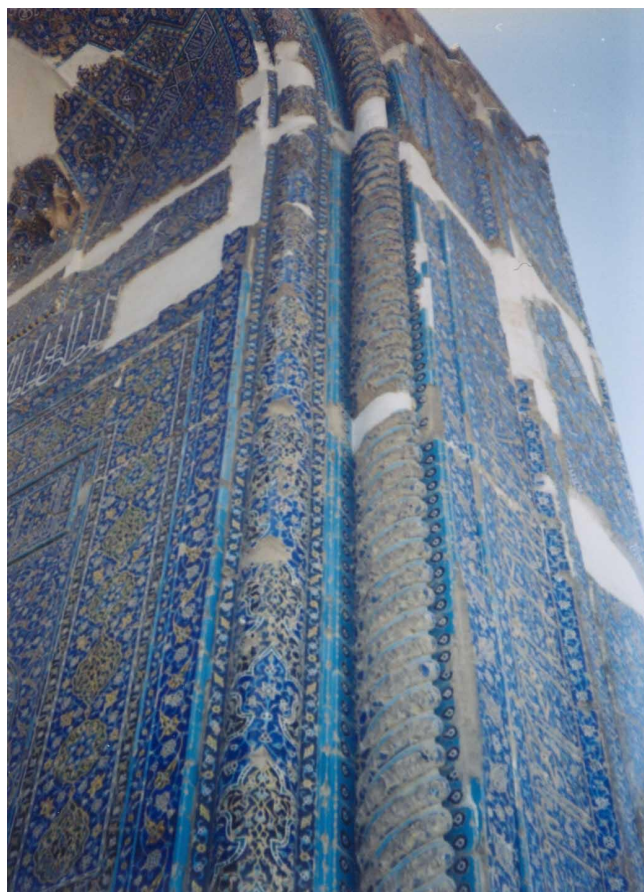
از دورآبی رنگ بنظر می آید و در سایر رنگها و نقشها از سفید و طلایی و فیروزه ای در متن سراسری مستحیل می گردد از نزدیک تقسیم بندی منطقی سطح بدنه به اشکال مختلف و سطوح متفاوت و ستونهای گرد و مقرنس و تخصیص هر قسمت به نقوشی کاملاً متمایز از هم از حیث طرح و نقش و رنگ آمیزی آن، بدقت بیشتر از فاصله کمتر از یک متر احتیاج دارد و در چنین حالتی مفاهیم عادی زمان و مکان و نقش و نگار از بین رفته و بیننده بی اختیار کلماتی را که نشانه حیرت و تعجب باشد بر زبان می راند و دست مریزاد بر معرق گران آن می گوید.

بدست‌هایی که یکبار برای همیشه شاهکاری آفریدند و به بنائی بی همتا روح دادند و جان بخشیدند و برای ایجاد اثری مشابه تا ابد سترون گشتند. چون آب و رنگ و ظرافت و طراوت را در کاشیهای ۵۰۰ ساله مسجد کبود حدی متصور نیست و هر آن چنین بنظر میاید که چند لحظه قبل از زیر دستهای هنرمندان بیرون آمده است.

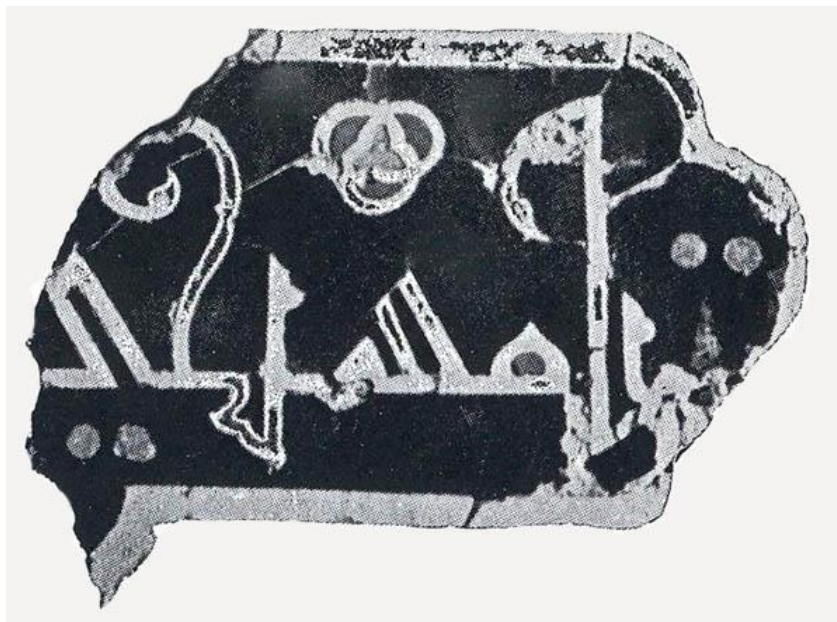
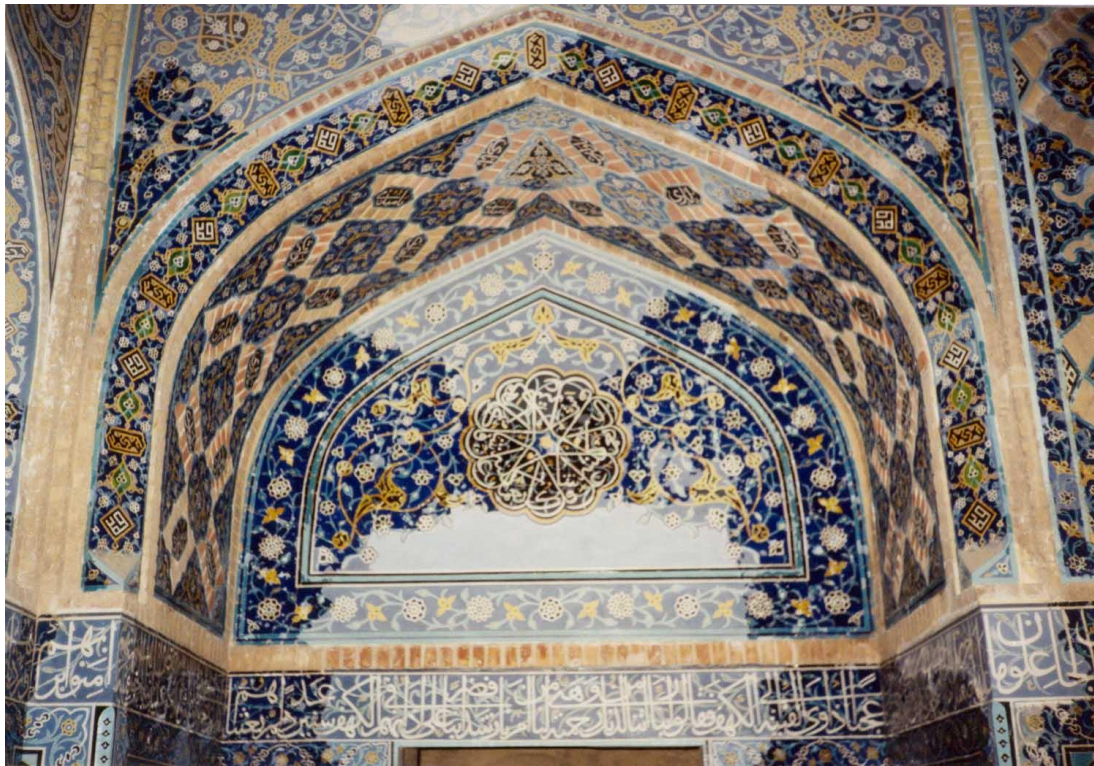

یا از ساعتی پیش صدای اره و چکش و سایر وسایل استاد کاران قطع شده در حالیکه دیوارهای جسیم و کاشیهای ظریف آن ۵۲۰ سال از باد حوادث متأثر شده است و پنج قرن پیش طراحان و معرق گران مومن به خدا و هنر خود و فنای آدمی و بقای آثار هنری کوشیده اند و عرق ریخته اند و خانه ای برای خدا و خدانشناسان ساختند که در زیر سقف کاشیکاری آن خودی و بیگانه سخن می گوید ولی تمام آنچه که می گوید به یک بر گردان ختم می شود: دیگر دست هنرمندی را یارای وصله کردن نیست و یا رفوگری مدعی ترمیم کاشیکاری آن نیست؛ چون اغلب، از هنرهای ساده کاشیکاری تقلید می کنند.

و حالا بعد پنج قرن که گفته و اندازه گرفته و معرفی نموده اند خوب است سیری در دیوارها و باقیمانده کاشیهای مسجد کبود تا آنجا که تصویر و بیان قدرت دارد بعمل آوریم.

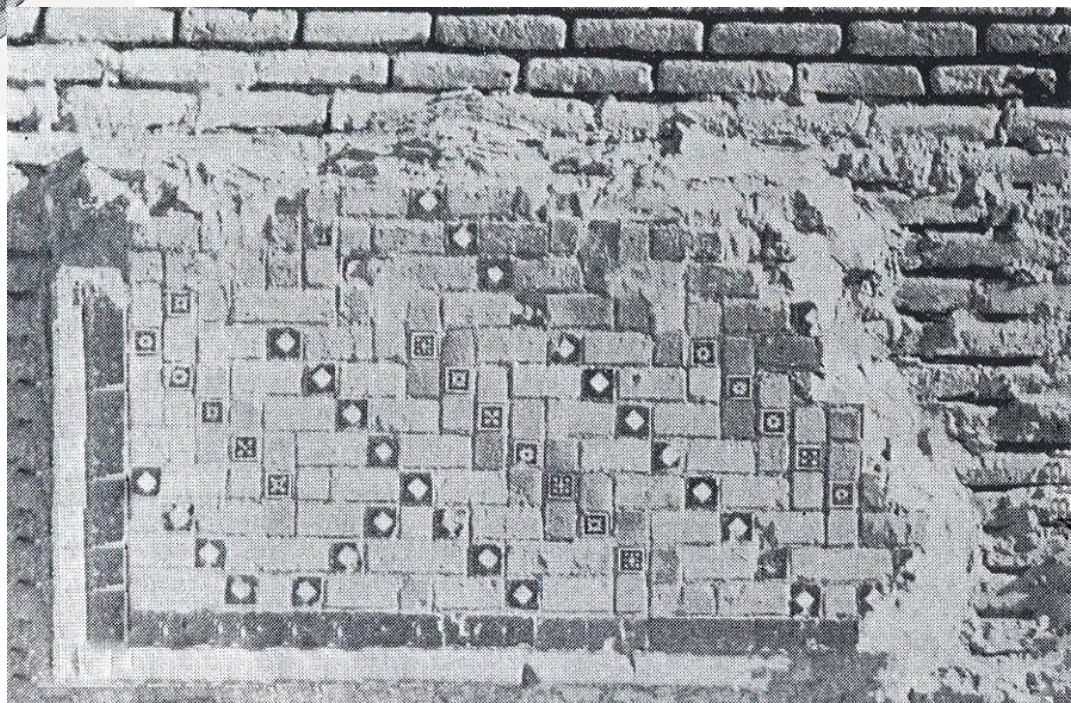
نقشها و نگارهای آن را ابتدا و انتهای نیست و برگردانی است از بی نهایت زیبایی که ابتدا و انتها در آن بهم گره خورده اند هر نقطه هم مبدأ و هم مقصد است رنگی و نقشی ابدی دارد و حد زیبایی می باشد؛ فقط نوشته ها و کتیبه های آن حدودی دارد که مبدأ آن سروش آسمانی و کلمات دینی است و مقصد آن انتهای راه انسانها بود که بسوی خداشناسی در ملکوت می پیوندد و دلها را به راه سالکین طریق انسانی سوق میدهد جلاء می بخشد و صفا می آفریند چون هر چه از نقش و نگار در آن هست رنگی صاف و لایزال دارد که حرارت و برودت رطوبت و خشکی را در آن اثری نیست سر لوحه ایست از ایمان و عکسی است از رنگ دلهای صاف چون بر خلاف هنر قرون وسطایی حکایت از حال ندارد و آنچه در بر گرفته است افقی است از آینده و ابدیت و اکنون درین وجیزه صحبت از تاریخچه نقشه و وسعت و قطر دیوارها و زیر بنا نمی شود چون بقدر کافی گفته شده فقط تا آنجا که ممکن است از نقش و نگار و رنگ و کتیبه های آن صحبت می رود.

تکه ای از کاشیهای بسیار ظریف بخط کوفی و به رنگ سبز فیروزه ای در متن مشکی
وحاشیه فیروزه ای

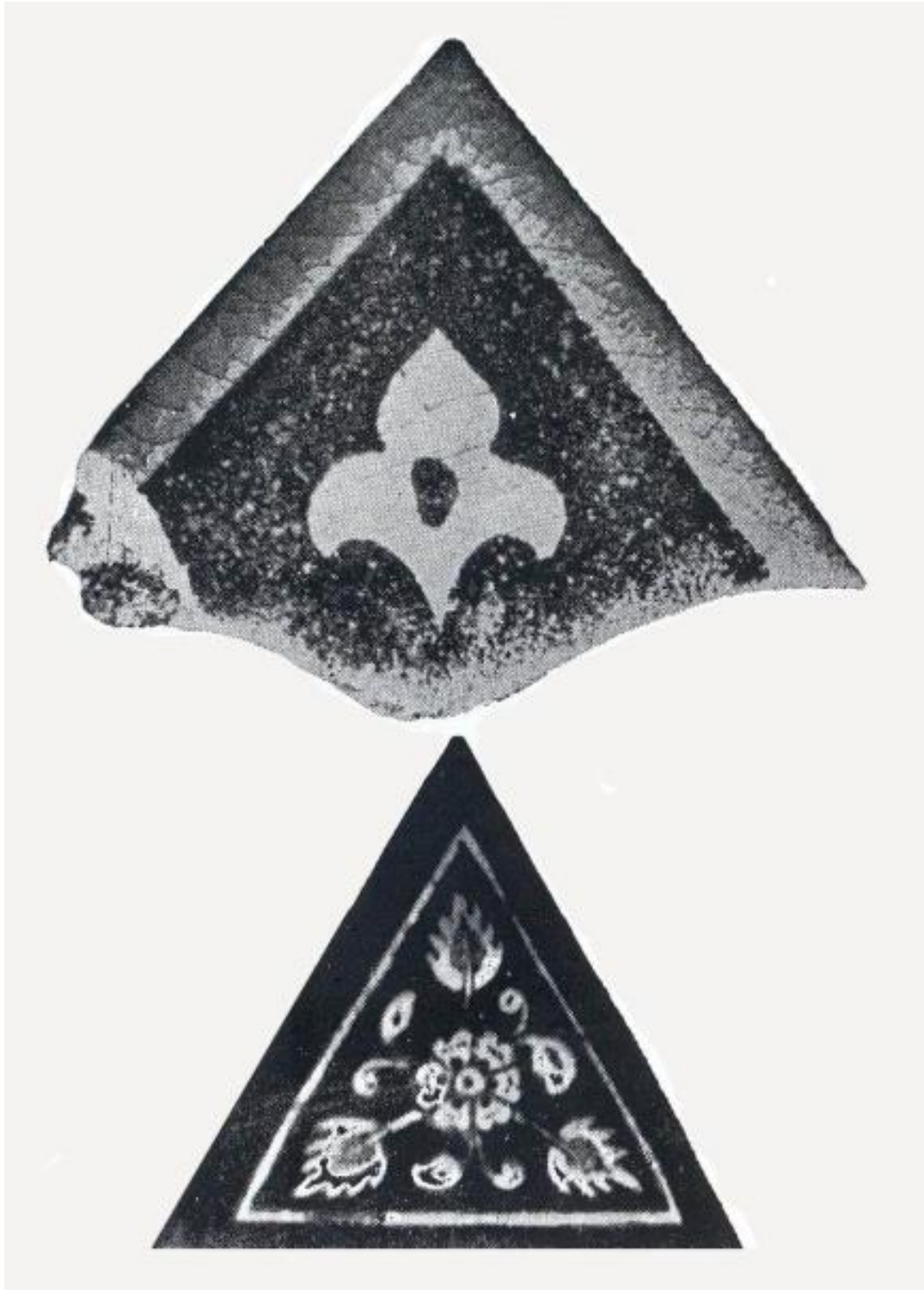

تکه ای از حاشیه رواقهای هشت گانه واقع در چهار گوشه صحن
بزرگ از پائین به بالا ۱- کلمه محمد به خط کوفی در لوحه ای
دو بار تکرار شده برنگ سفید در متن مشکی و حاشیه طلائی
۲- اسلیمی فیروزه ای و گل‌های سفید ۳- کلمه احد به خط
کوفی و رنگ سفید و در مربع مشکی (متن آبی) و حاشیه طلائی

از بدنه خارجی مسجد کبود تنها چند قسمت باقی مانده است که در تصاویر بعد شرح داده میشود نصف بدنه خارجی از تزئیناتی نظیر آن با ترکیبی از آجر و کاشیهای مربع لعابدار (موزائیک) تشکیل یافته بود در تصاویر زیر چند نوع کاشی لعابدار نشان داده شده است .

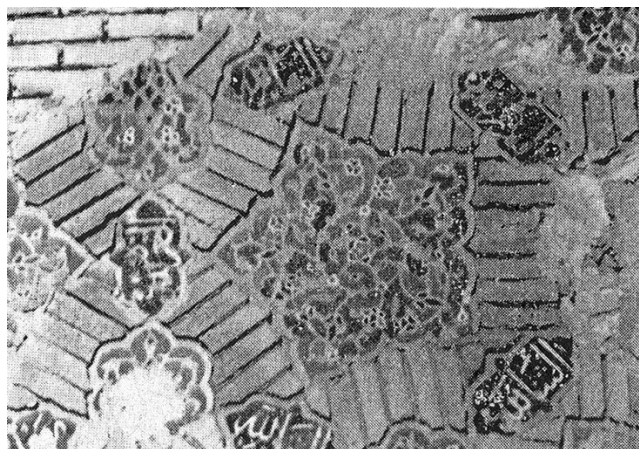

نمونه ای از کاشیهای لعابی که محل آنها در بدنه داخل مسجد کبود معلوم نشده است.

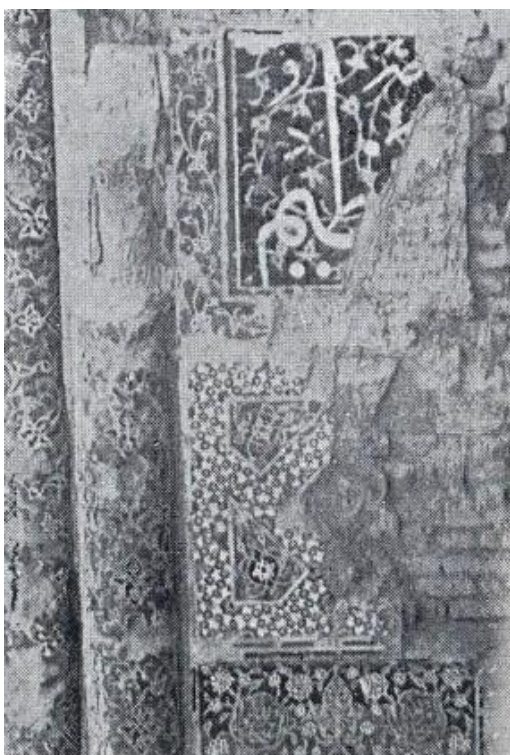
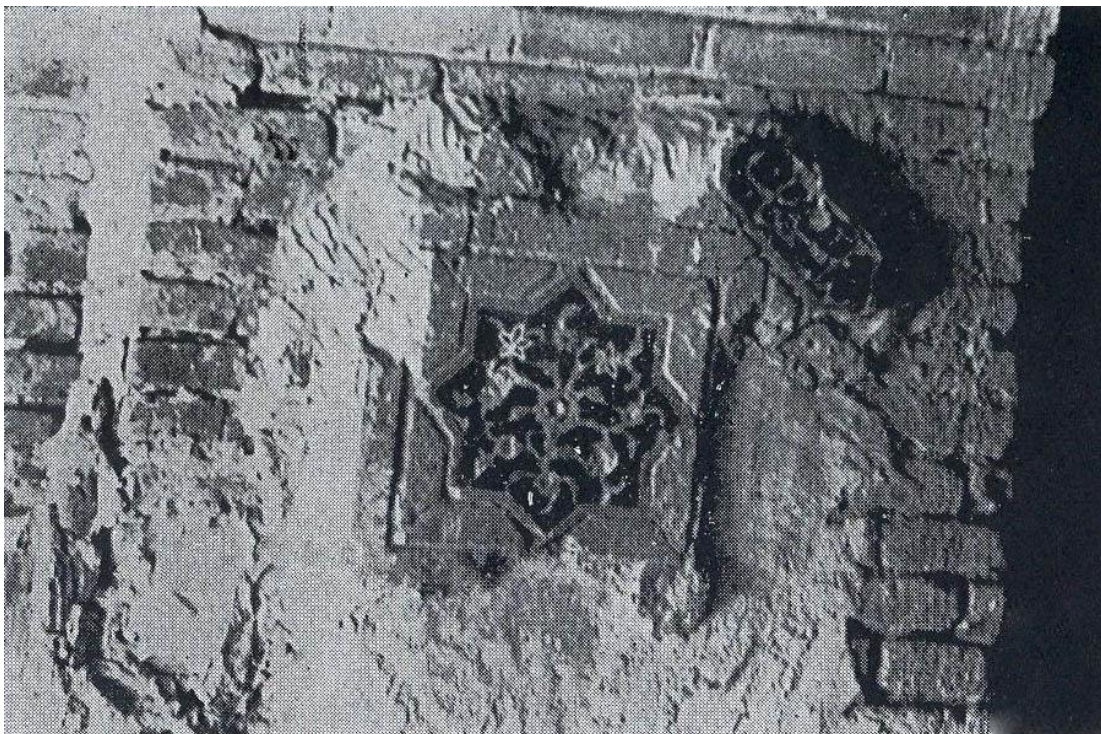
دو قطعه از کاشیهای لعابی مسجد کبود که دور گلدسته (محل موذن) طرفین مسجد کبود را پوشانده بود چند قطعه بر روی گلدسته باقی است.

دیوار صحن مسجد کبود (از خارج) بصورت برگردانی از تصویر بالا پوشانده شده بود که باز قسمت بسیار محدودی باقیمانده است به خط ثلث با کاشی سفید در متن آبی و حاشیه فیروزه ای الشاءالله البقاء الله القدرة المزة لله

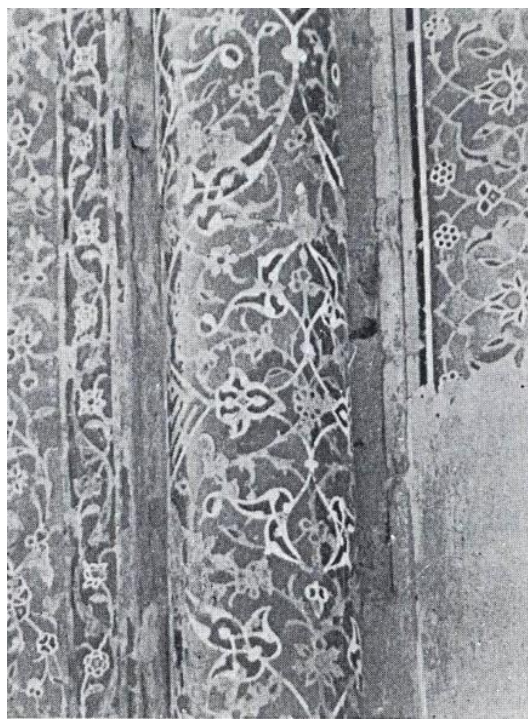
گل هشت پر معرق کاری شده در پایه طاق نما های شبستانها و اسماء اله مختلف در چهار گوشه گل های هشت پر تعبیه شده و یا مستجاب در تصویر دیده میشود به خط ثلث با کاشی و حاشیه فیروزه ای در متن مشکی

نمائی از حاشیه غربی پایه سر درب از بالا کلمه عظیم بخط ثلث و سفید رنگ مینائی باقیمانده در زیر آن کاشیکاری (کاملاً به سبک خاتم کاری (دیده می شود متأسفانه در تمام بدنه مسجد کبود فقط این تکه باقی مانده است .

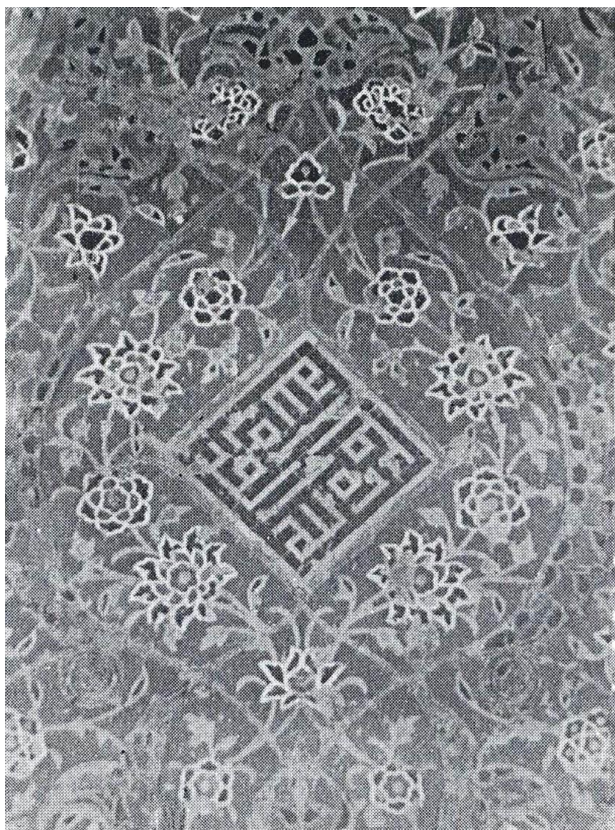
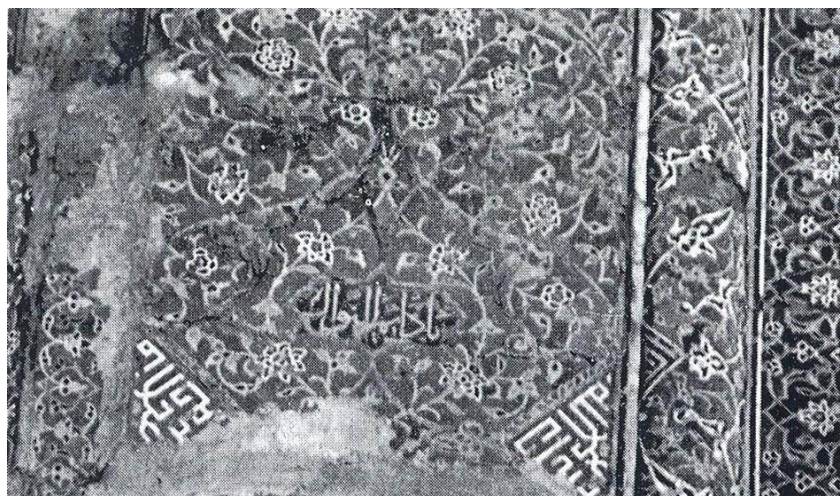

دو نیم ستون مجاور هم در حاشیه طاق سر درب مسجد
کبود که از ستون مضرس تکه هائی بر روی مار پیچ
های بسیار دقیق و ظریف آن باقی مانده و از ستون گرد
قسمتهائی ریخته که در تصویر دیده می شود

ستون گرد و معرق کاری سر درب با متن آبی ؛
اسلیمی سبز فیروزهای و سفید و گلهای طلائی

تصویری از معرق و مضرس سازی پایه سر درب که در طرفین خارجی کتیبه ای آن را حاشیه گرفته و اسماء الله زیر بترتیب از راست به بالا و چپ به پائین در متن مشکی و خط ثلث فیروزه ای با حاشیه آجری معرق شده است ... یا دائم النوال یا ... القربا یا دلیل الخیرات ... یا کثیر المبرات یا حبیب الفقرا یا کثیر الانعام

اسلیمی بر جسته آجری و گلهای سفید با برگهای سبز فیروزه ای در متن آبی خط کوفی داخل مربع القدرت لله سبز فیروزه ای و حاشیه فیروزه ای در متن مشکی و در کنار متن معرق و مضرس کاری در مثلث های کناره لا اله الا الله و حد فاصل آنها یا حنان یا منان یا دیان بخط ثلث فیروزه ای در متن مشکی در مربع وسط

از گوشه راست بالای دیوار غربی سر درب . حاشیه: متن آبی اسلیمی سبز و گلهای طلائی
نوشته البقالله: سفید تو پر (مشکی) اسلیمی سبز متن آبی البعد یدبر : خط کوفی طلائی متن
آبی الملك لله : سفید تو پر (مشکی) اسلیمی سبز متن آبی . متن لچک : آبی اسلیمی و برگ
سبز فیروزه ای با گلهای بزرگ سفید و کوچک طلائی . دو نوع خط : کوفی داخل کتیبه ها
الحکم لله و الملك لله بخط کوفی و حاشیه طلائی در متن سبز . نسخ های داخل گل ۱۲ پر یا
واحد طلائی با حاشیه طلائی در متن مشکی .

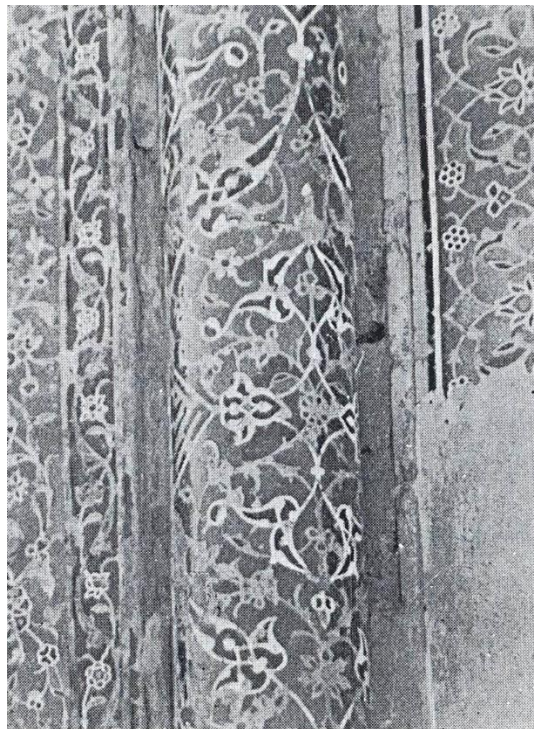

قسمتی از کتیبه با قسمتی از متون مقرنس و
معرق کاری سر درب به خط ثلث از آجر بر
جسته آیات ۱۸ و ۱۹ از سوره توبه بشرح زیر :
بسم الله الرحمن الرحيم (۱۸) انا يعمر المساجد
الله من امن بالله و اليوم الاخره و اقام الصلوة و
اتي الزكوة و لم يخش الا الله (فعسى اولئك) ان
يكونو من المتهدين (۱۹) اجعلتم سقايه الحاج
(و عماره المسجد الحرام كمن)

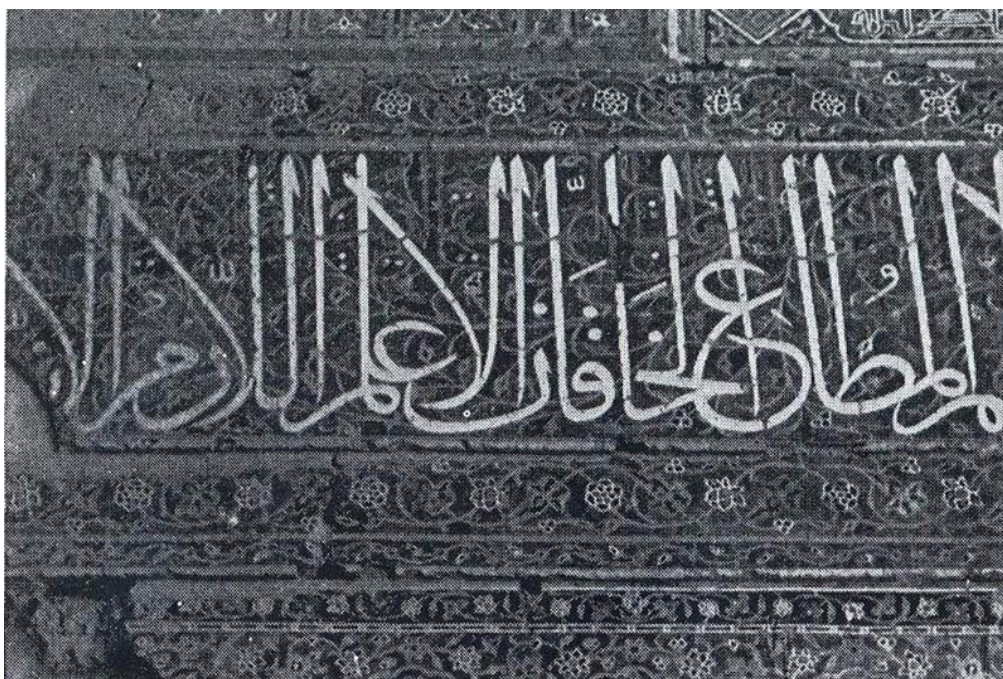
امن بالله لا يهدى القوم (الظالمين) و الصلوه و لسلام على محمد و اله الطيبين) ... المباركه
المظفريه فى اربع ربيع الاول سنه سبعين و ثمانمائه اقل العباد نعمه الله بن البواب . نعمه الله
بن محمد البواب خطاط و معرق كار مسجد كبود بوده است .

ستون گرد و معرق کاری سر درب با متن آبی : اسلیمی سبز فیروزه ای و سفید و گل‌های طلایی

خط ثلث با کاشی معرق سفید و در زیر آن سبک طلایی با برگ و اسلیمی فیروزه ای

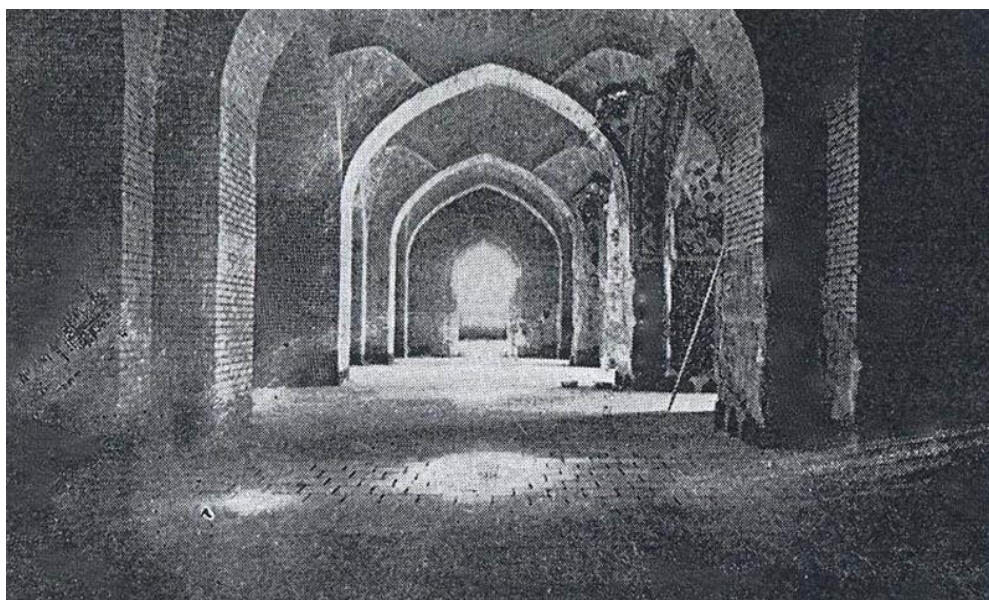

در سمت راست طاقچه یا نعم الکفیل بخط ثلث و رنگ سفید در متن آبی و اسلیمی و برگ
فیروزه ای و گل‌های طلائی و در متن کتیبه و زیر نوشته سفید بخط کوفی تزئینی و برنگ

طلائی : یا نعم الکافی

شبستان شرقی مسجد کبود از گوشه جنوب شرقی رو به شمال که بازسازی شده است .

۱- معرق کاری هندسی در متن آبی و خطوط طلائی که توپر مشکی است .

گوشه دیواره و طاق نمای طاقچه سمت راست که نظیر آن در سمت چپ در ورودی قرار دارد .

۲- معرق کاری گل و بوته دار دیوار طاقچه .

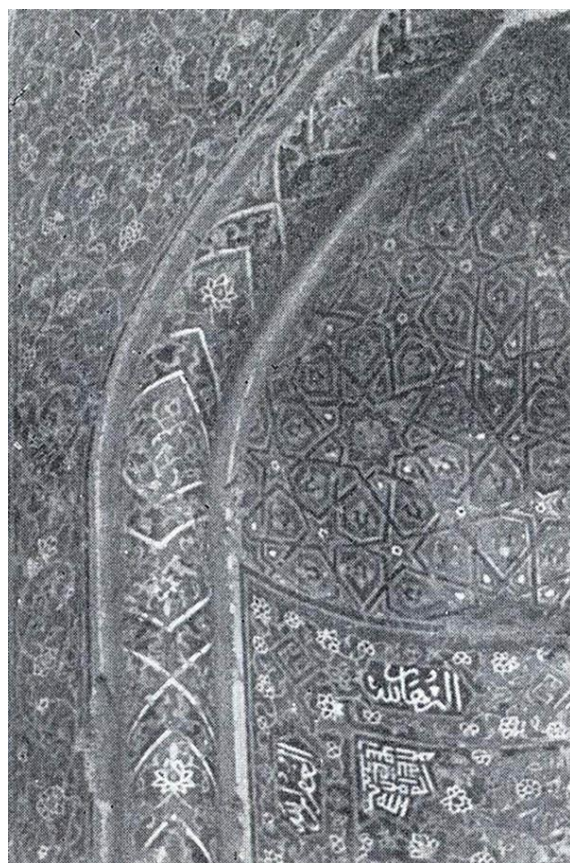
حاشیه : متن آبی اسلیمی فیروزه ای گل‌های سفید و خطوط بدو صورت کوفی و نسخ . کوفی

: داخل مربع سبز و خط طلائی احد و صمد الاحسان الله السلطان الله نسخ : البرهان لله و

الغفران الله در متن مشکی و کاشی سفید و حاشیه طلائی. متن : متن آبی تزئینات بسیار

ظریف از گل‌های سفید و اسلیمی طلائی و فیروزه ای در گوشه شهادتین لا اله الا اله محمد

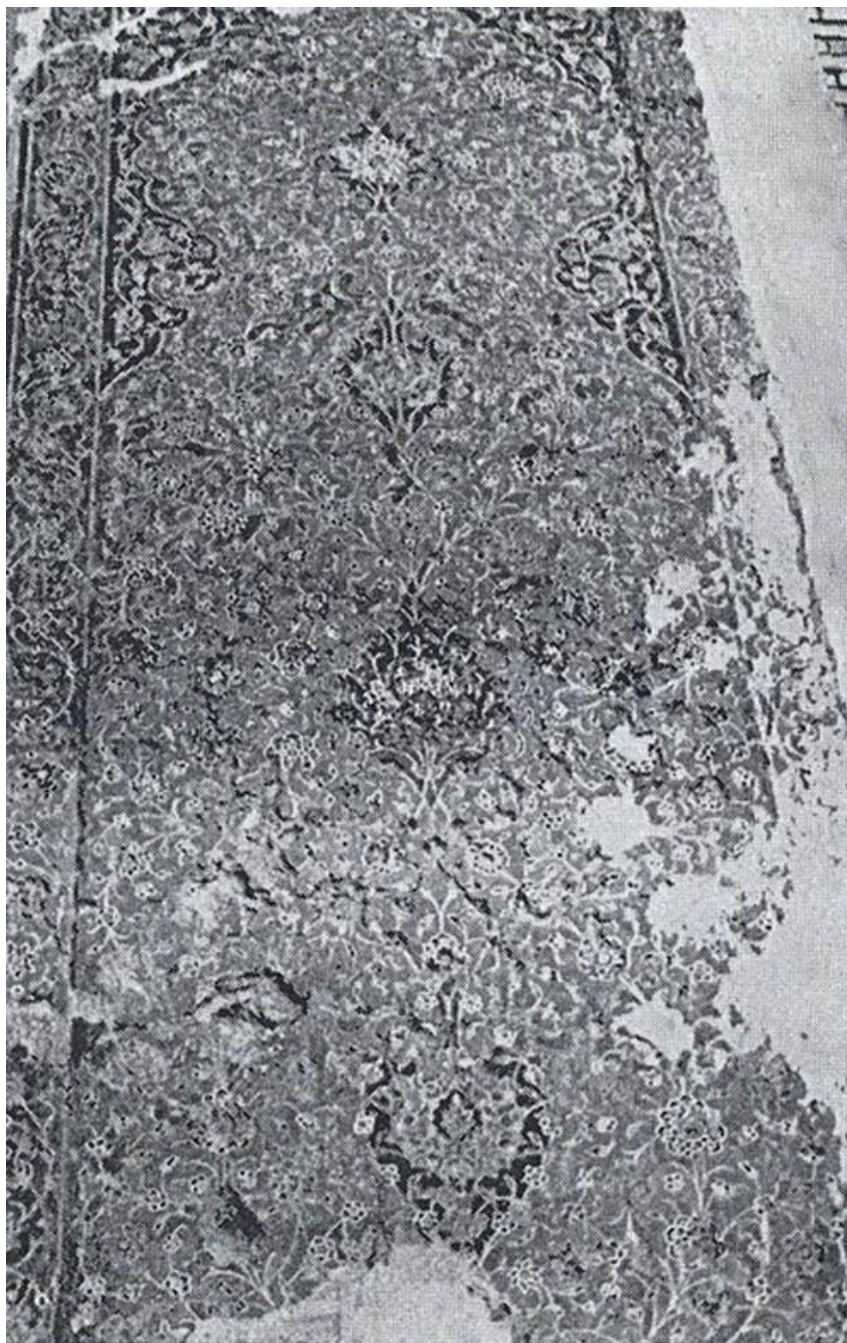
رسول اله بخط کوفی و سفید رنگ در متن مشکی .

کتیبه زمینه مساعدی برای جلوه بیشتر گل‌های سفید فراهم نموده است متأسفانه بیشترین آسیب ممکن را دیده و عدم مراقبت و مواظبت را بخوبی نشان می‌دهد.

زیباترین و پر کار ترین و ظریف ترین معرق کاری ممکن در عالم می باشد چون گلهایی درشت که حاشیه سفید گلبرگها فقط دو میلی متر و بعضی گلها سه میلی متر عرض دارند و بطوریکه در تصویر دیده می شود در ترنج های چهار گانه وسط کتیبه که در متن مشکی و با گلهای درشت سفید ساخته شده قسمت اعظم خطوط سفید با تغییرات جوی پانصد ساله ریخته است لچک متن در قسمت بالا سالم مانده و

با ترنج های چهار گانه مشکی موجود در متن هماهنگی عجیبی دارد و در طرح اسلیمی و برگ سبز فیروزه ای و طلائی متن مشکی ترنج ها با ظرافت بی نظیری معرق کاری کرده اند .

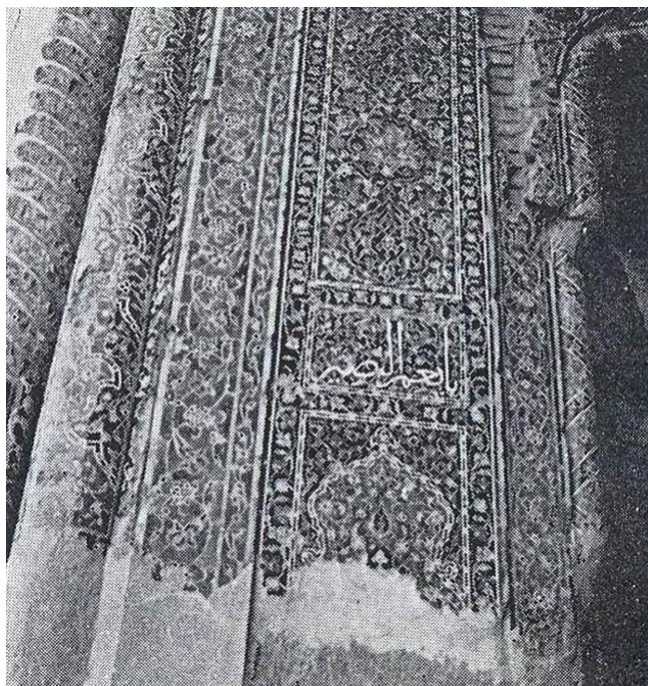

مقرنس و معرق کاری بالای
لچک از شش کوبی بترتیب
اعداد متوالی از پائین به بالا
شروع و معرق کاری شده
است ۱- مقرنس اولی با متن
آبی و اسلیمی و برگ فیروزه
ای و طلائئ و گل‌های سفید
داخل لوحه بخط کوفی و
رنگ طلائئ در متن آبی . ۲-
از دو عدد کوبی با متن آبی
و اسلیمی فیروزه ای و طلائئ
و گل‌های سفید در داخل گل
شش پر : یا الله . برنگ آبی
در متن مشکی و حاشیه

طلائئ . ۳- از سه کوبی با متن آبی اسلیمی فیروزه ای و طلائئ و گل و برگ سفید معرق
کاری ترکیب یافته است .

یا نعم النصیر بخط ثلث و سفید رنگ در متن آبی و گل های طلایی و اسلیمی فیروزه در زیر

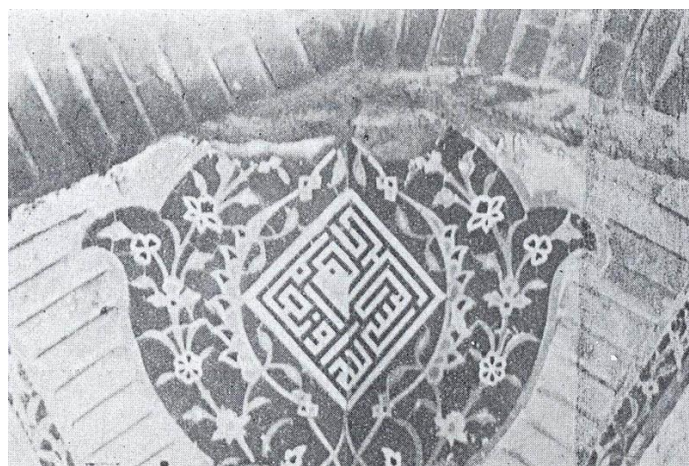
خط کوفی طلایی رنگ کلام یا نعم الناصر معرق کاری شده است

در چهار گوشه شبستانهای طرفین کفش کن با طرحهای تعبیه شده در متن آجری اسلیمی

فیروزه ای و قهوه ای رمشن با حاشیه فیروزه ای کلام داخل مربع به خط کوفی و کاشی سفید

در متن مشکی حسبی الله و نعیم الوکیل تزئین شده است .

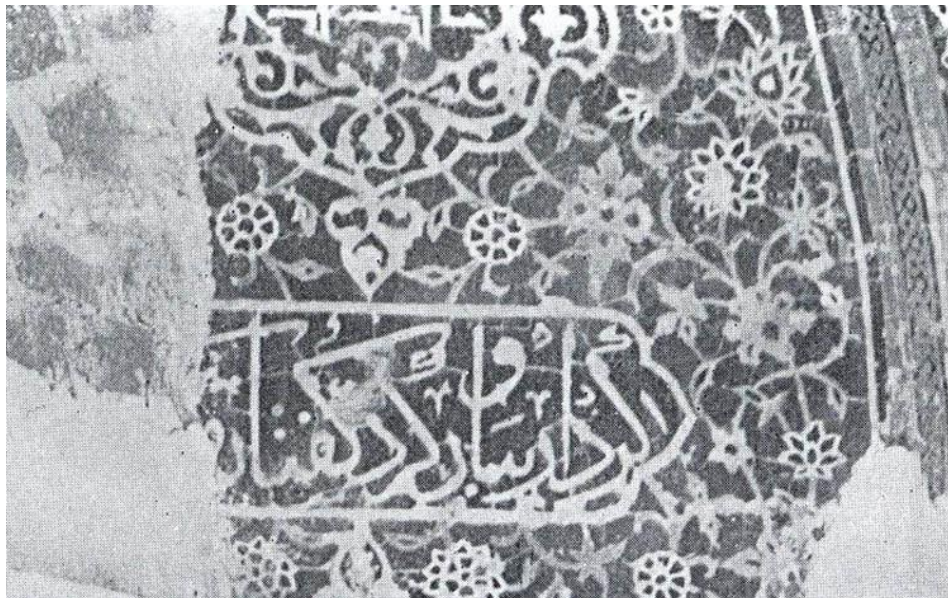

خط کوفی با کاشی سفید در متن آبی و حاشیه مشکی در داخل ترنج طلائی که لعاب طلا در هر

دو کتیبه کوفی و ثلث ریخته و کلام ظاهراً چنین خوانده میشود الفعل تصف العمل ؟

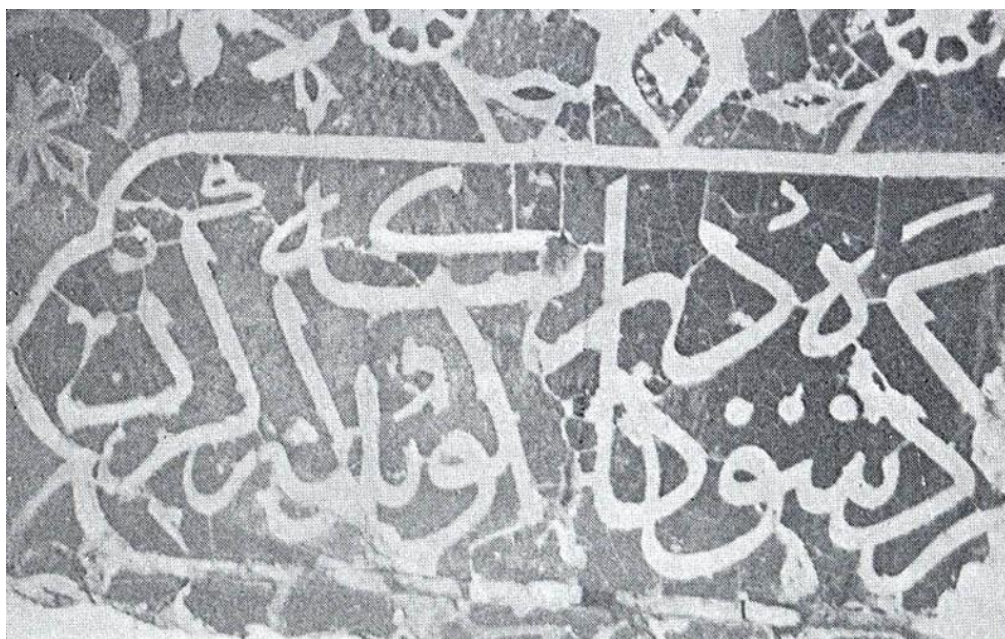
کلام فارسی معرق کاری شده موجود در تمام باقیمانده مسجد کبود بخت و حاشیه

طلائی در متن مشکی

کردار بیار و گرد گفتار مگرد

چون کرده شود کار بگوید که کرد

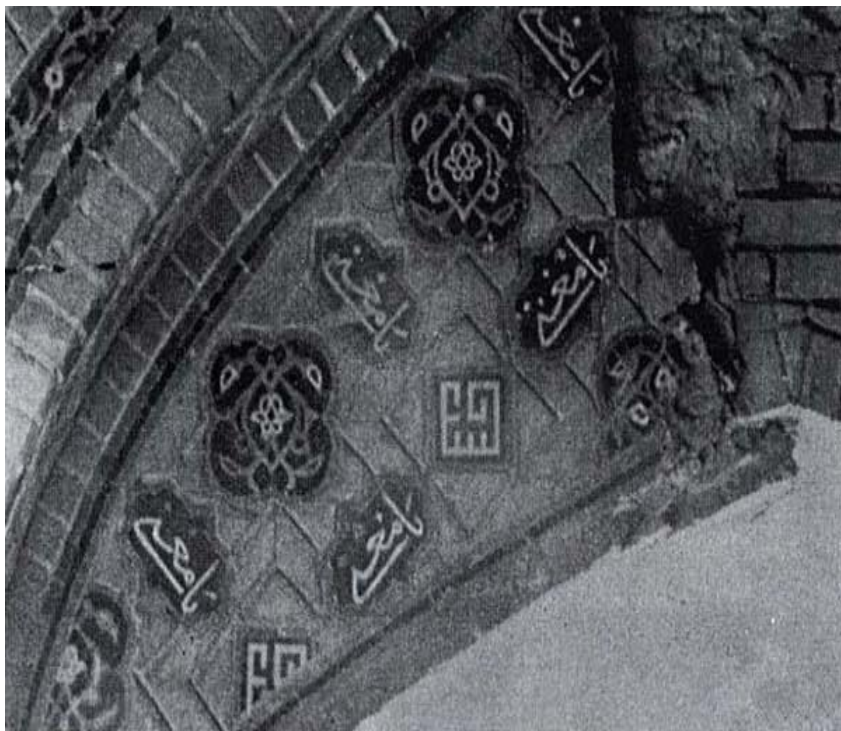
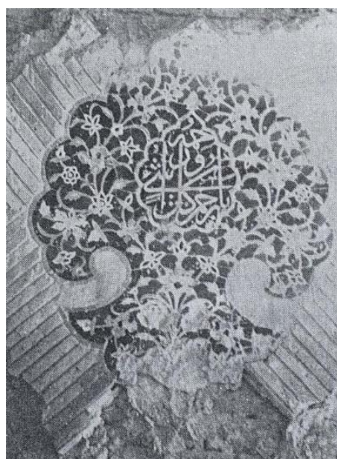

در مسجد کبود تنها به دو مورد بکلام فارسی بر میخوریم و همچنین در هیچ جای مسجد کبود خط نستعلیق وجود ندارد در پایه جنوبی طاق شبستان سمت راست کفش کن در میان گلهای معرق کاشی مربع آبی رنگ معرق کاری و نصب شده است که لعاب کاشی معرق سفید آن که نوشته ای بشرح : بسر کاری عزالدین قاپوچی ابن ملک دارد ریخته و از فحوای کلام چنین بر می آید که سر کاری و نظارت ساختمان مسجد کبود با نامبرده بوده است و این کاشی که در زیر پوششی از خاک و گچ پوشیده بود در سال های اخیر در حین عکس برداری در محل مزبور مشاهده و بعد از شست و شو و نظافت قرائت گردید.

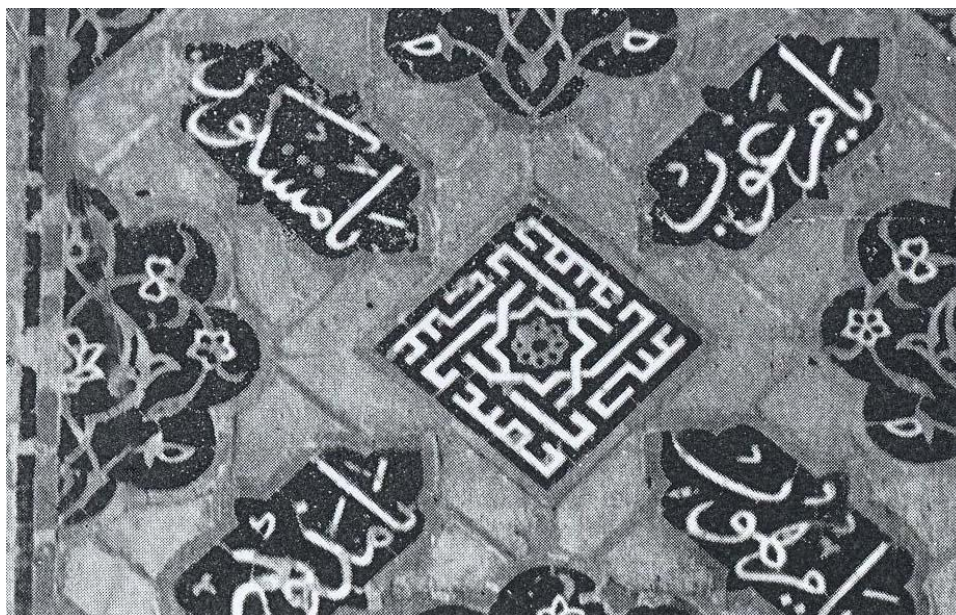
در دیوار شرقی زیر طاق نمای شاه نشین شبستان دست راست کفش کن معرق کاری بسیار نفیس در متن آجری و تزئینات دیگر ، متن آبی با اسلیمی -های درشت سبز فیروزه ای و گل‌های طلائی.

نوشته داخل گل در متن مشکی و حاشیه طلائی به خط ثلث سفید رنگ یا رحمن کل شئی و راحمه

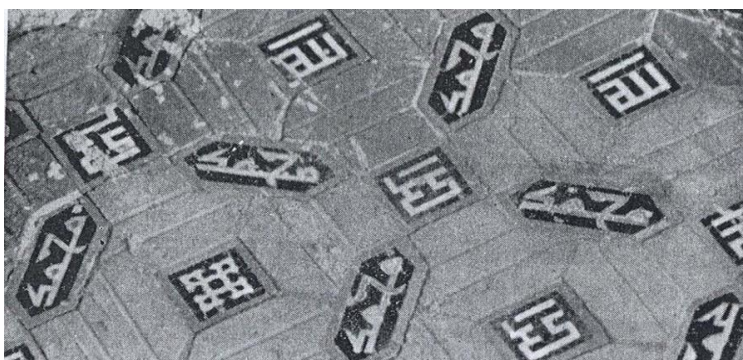

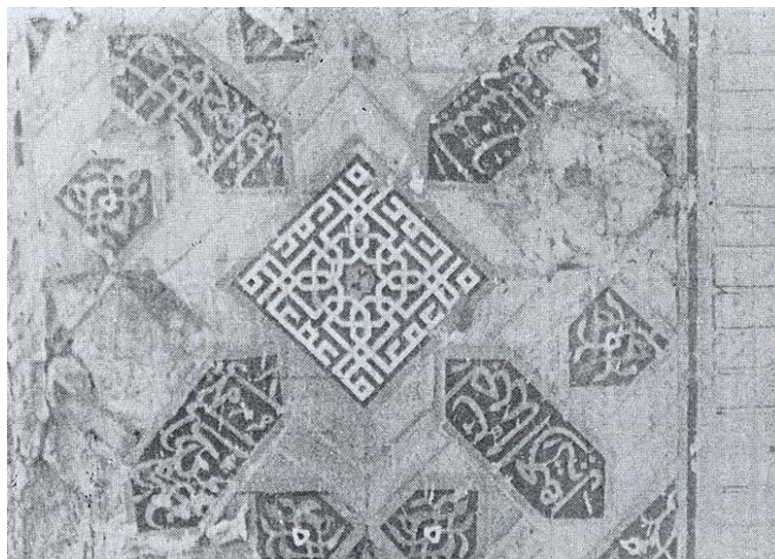
در دیوار جنوبی شاه نشین سمت راست کفش کن نقش دیگر از ترکیب کاشی معرق با آجر و گل‌های اسلیمی دار و متون آبی و حواشی سبز فیروزه ای خط نسخ یا مغنی خط کوفی حسن همه با کاشی سفید و متن آبی .

تزئینات مربوط به طاق نمای کفش کن مشرف به صحن بزرگ (طاق جنوبی کفش کن) در متن آجری مربع وسط اسماء مبارکه یا حمید ، یاغنی به خط کوفی و سفید در متن آبی و حاشیه فیروزه ای . کلامهای یا مرغوب ، یا مرهون ، یا مشکور ، یا مذكر بخط ثلث و رنگ سفید در متن آبی و حاشیه فیروزه ای .

طاق نمای داخلی شبستان های شرقی و غربی در بالای راهرو های مشرف به صحن بزرگ بطور جالب و تازه ای در متن آجری کلمات الله و اکبر بخط کوفی و سفید و کلمه محمد با کاشی طلائی معرق کاری شده است .

در داخل پایه شبستان های شرقی و غربی تمام دیواره ستون بصورت تازه ای معرق کاری شده است در داخل مربع و مثلث تصاویر نشان داده شده در متن آبی کلام الحمد لله بخط کوفی و رنگ سفید تکرار و بصورت گل هندسی در آمده است بقیه کلامها : یا رفیع الدرجات یا مجیب الدعوات یا قاضی الحاجات یا غافر السئات و طوبی من يعمل بعمله در تمام بدنه برگردانده شده است متن مشکی به خط و حاشیه فیروزه ای.

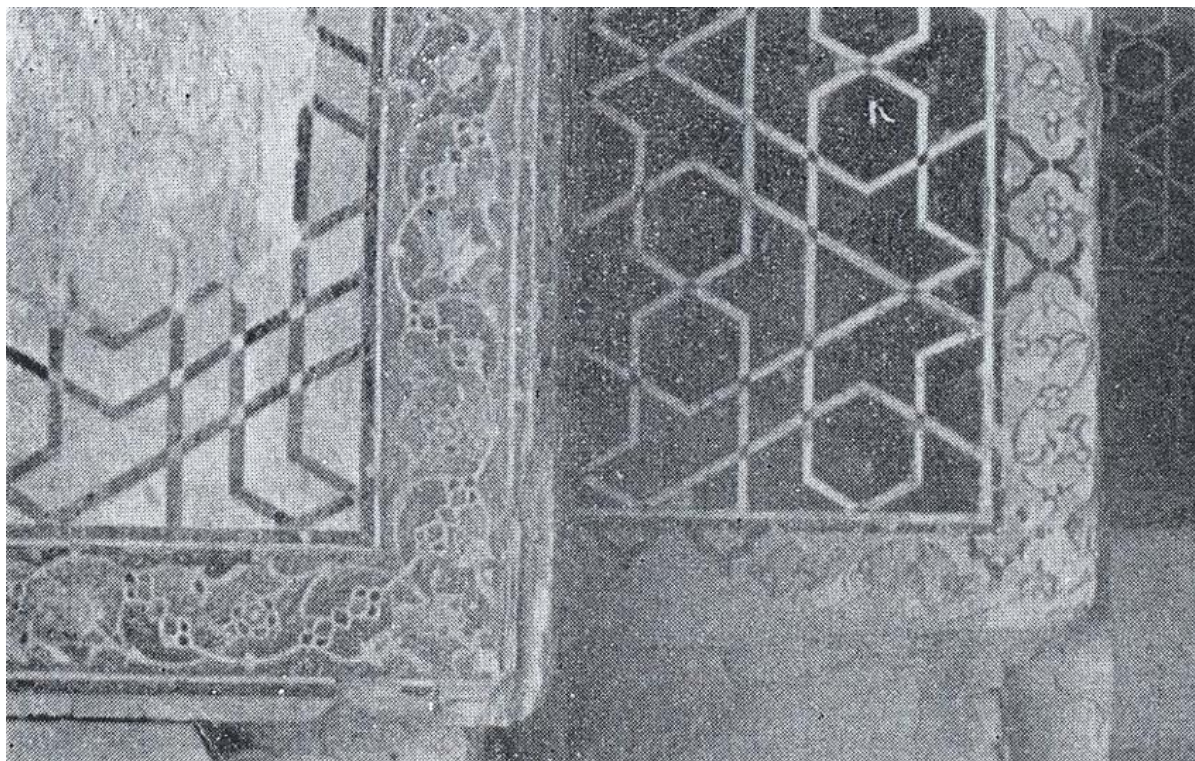
پایه های صحن بزرگ در چهار سمت که از چندین قسمت کاملاً متمایز از هم که از حیث طرح و تزئینات و رنگ ترکیب یافته است و هر کدام از آنها در تصاویر مختلف بطور مشروح نشان داده شده است و بطور خلاصه از قسمت های زیر ترکیب یافته : ۱- ازاره . ۲- نوشته به خط ریحان و ثلث در بالای ازاره . ۳- معرق کاری در متن آجری دیوار . ۴- لوحه حاشیه شاه نشین ها . ۵- ستون های معرق کاری طاق نمای شاه نشین ها . ۶- لوحه شبیه شماره ۴ . ۷- داخل حاشیه شاه نشین ها در چهار گوشه صحن بزرگ.

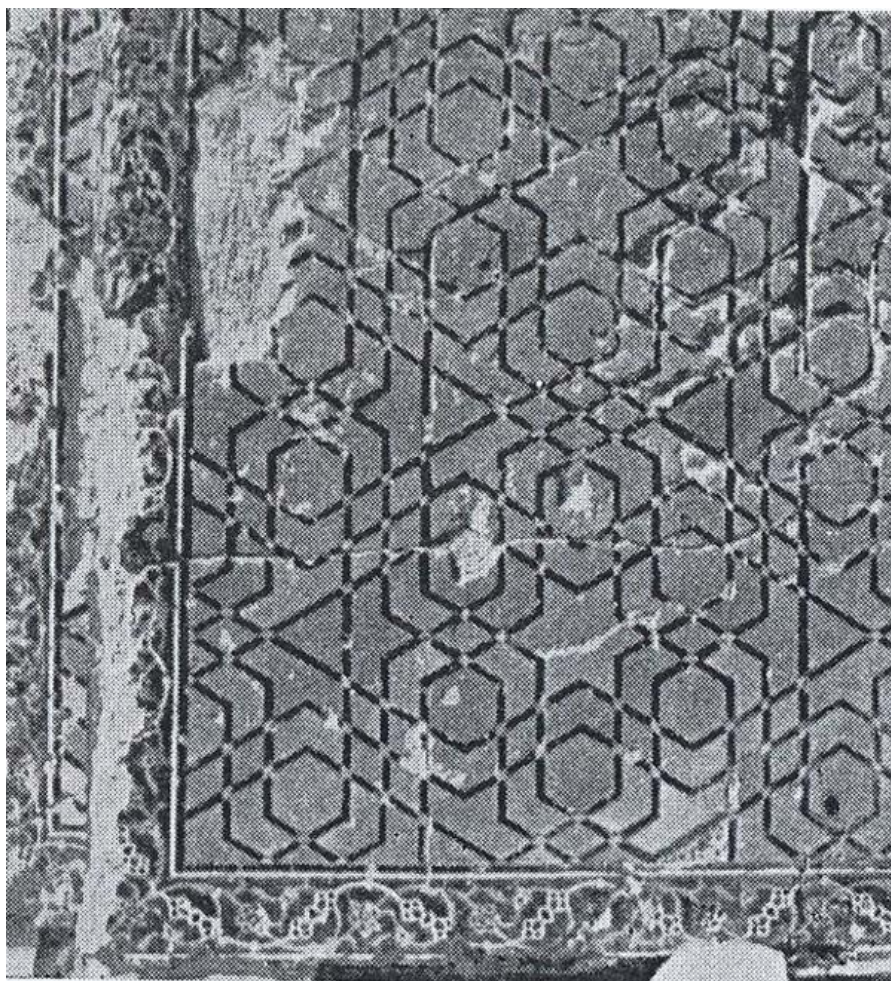
مطلع کتیبه بالای ازاره پایه ها در متن آبی و اسلیمی و برگ فیروزه ای و گل‌های طلائی و سفید که بسم الله الرحمن الرحيم آن به خط ریحانی و سر هم نوشته شده و بقیه بخط ثلث ظریف و استاد معرق کاری شده است .

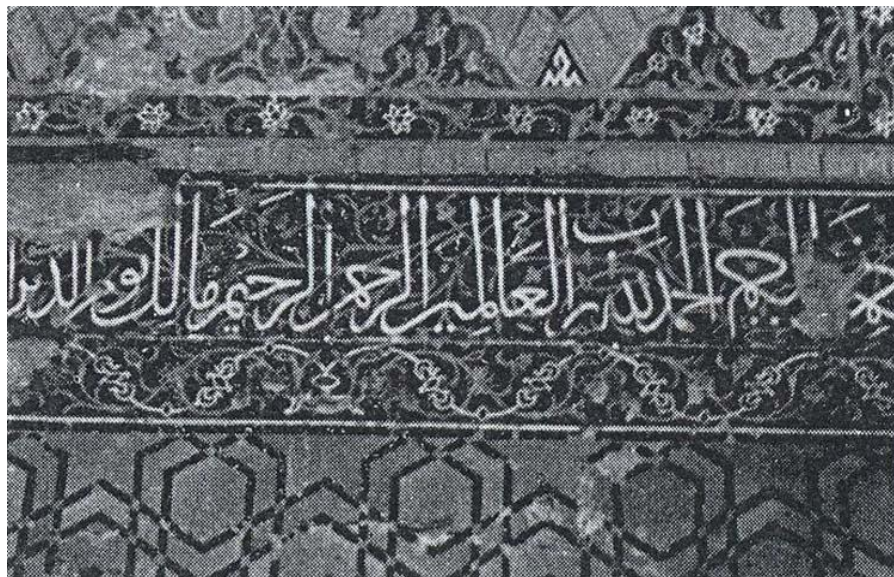
ازاره قسمت داخلی شبستانها که پایه ها را پوشانده است از کاشیهای ۳ و ۴ و ۷ ضلعی مشکی متمایل برنگ قهوه ای قرمز (بادمجانی) حد فاصل اشکال از کاشی سفید ، معرق کاری شده است .

ازاره پایه دیوارهای صحن بزرگ که سه قسمت از پشت پایه ها را پوشانده و غیر از پشت پایه ها که به شبستانها مشرف است و به رنگ سیاه قهوه ای (رنگ بادمجان) می باشد. سه قسمت از ازاره فیروزه پوشانده شده که از کاشی فیروزه ای با اشکال هندسی ۳ و ۴ و ۶ و ۷ و ۱۲ ضلعی و خطوط مشکی (بادمجانی) و لوزیهای طلائی (محل تلاقی خطوط مشکی) معرق کاری شده و جالبترین ازاره از حیث رنگ ثابت و آبدار و یکنواخت که دارای حاشیه ای معرق از متن آبی و اسلیمی بسیار ظریف فیروزه ای با گلهای و برگهای سفید موجدار (برگهای موجدار هم به ندرت در کاشیکاری سابقه دارد) می باشد .

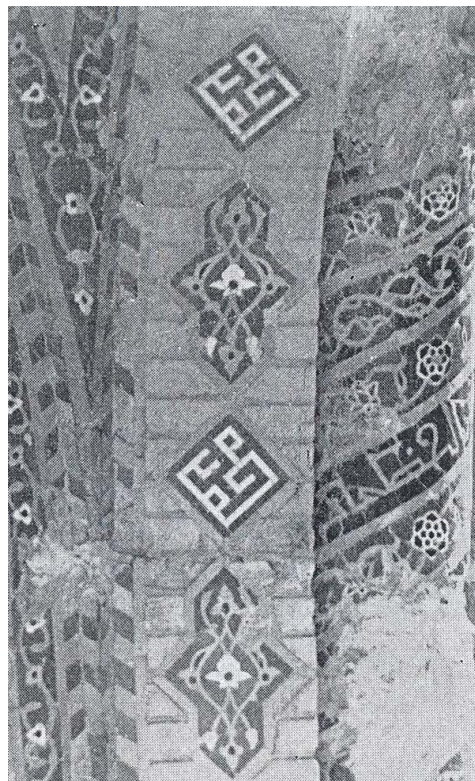
کتیبه بدیع بالای ازاره در متن آبی معرق کاری با متن آبی و گل‌های سفید و اسلیمی فیروزه ای و طلائی در میان ترنج ها . کامه الله و اکبر بخط کوفی سفید رنگ و حاشیه فیروزه ای داخل لوزی معرق کاری شده است .

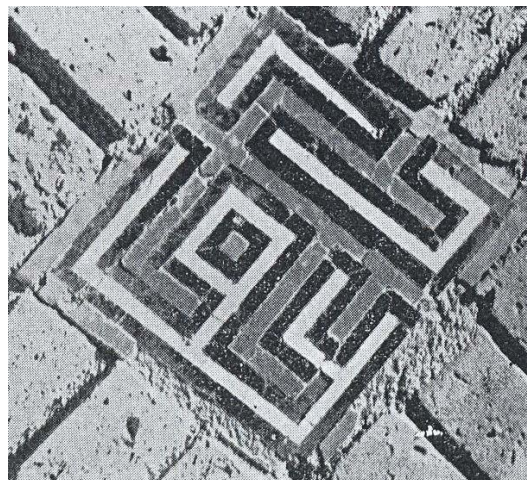
نوشته به خط ریحانی و کاشی معرق سفید در متن آبی و برگ اسلیمی فیروزه ای و گل‌های سفید و طلائی و از ازاره پایه سمت چپ کفش کن با سوره فاتحه شروع و با سایر سوره های قرآن تمام ازاره پایه ها را زینت میدهد .

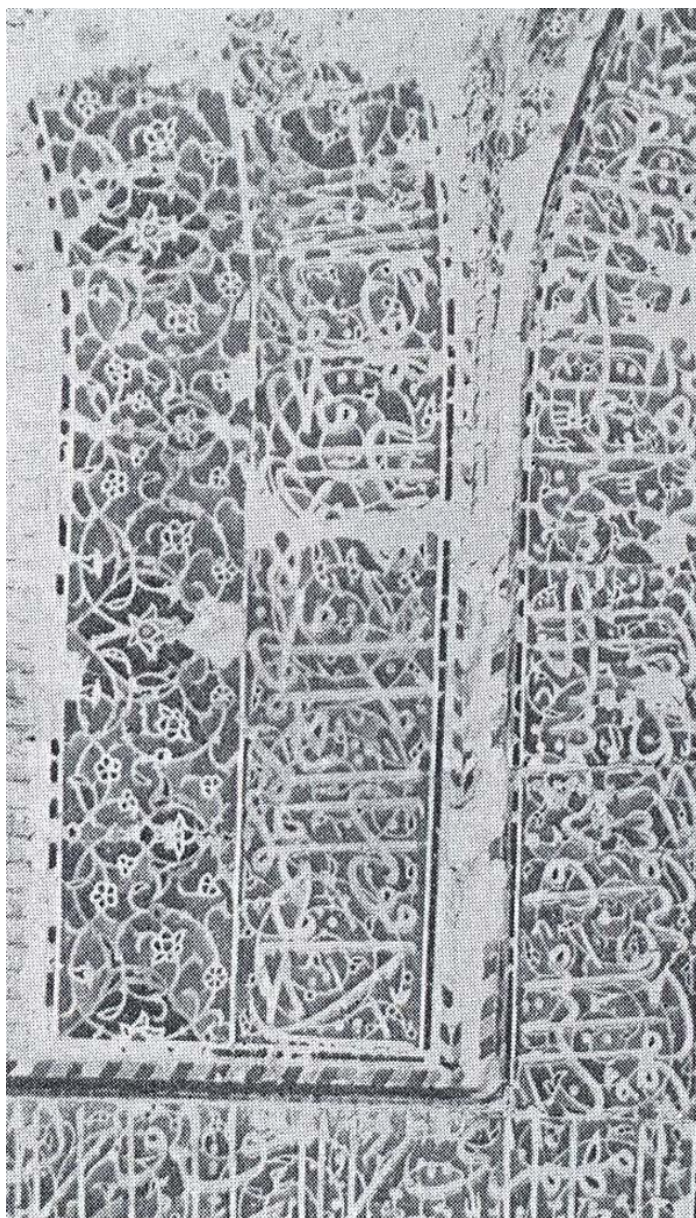
داخل حاشیه طاق نوای شاه نشینها در چهار گوشه صحن بزرگ در متن آبی و برگ و اسلیمی
فیروزه ای و طلائی و حاشیه فیروزه ای خطوط کوفی محمد داخل مربع در متن آبی و حاشیه
فیروزه ای .

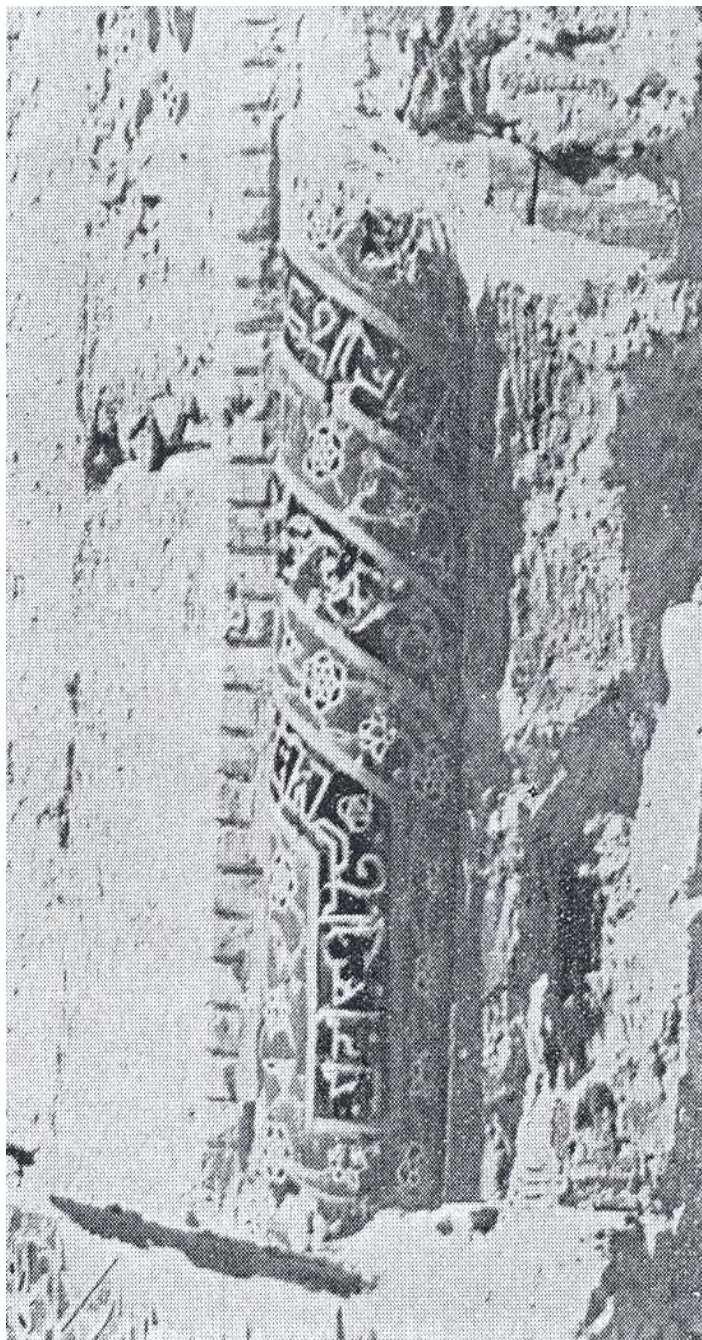
یکی از نوشته های دیوار بزرگ شرقی و غربی یا غفار

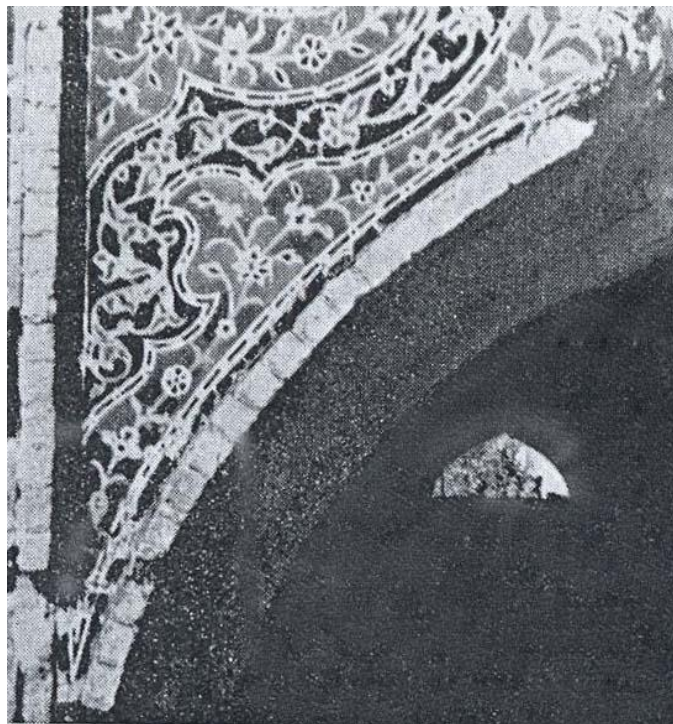
لوحه حاشیه شاه نشینها و رواق های بزرگ واقع در وسط چهار دیوار صحن بزرگ . متن آبی
اسلیمی بی اندازه ظریف و برگهای فیروزه ای خط نسخ از آجر بر جسته که در حدود یک
سانتیمتر از متن بالا آمده قسمتهای بالای طاق نماها که در زیر گنبد واقع شده ریخته و غیر
از چند تکه که حفاظت می شود بقیه بکلی از بین رفته است.

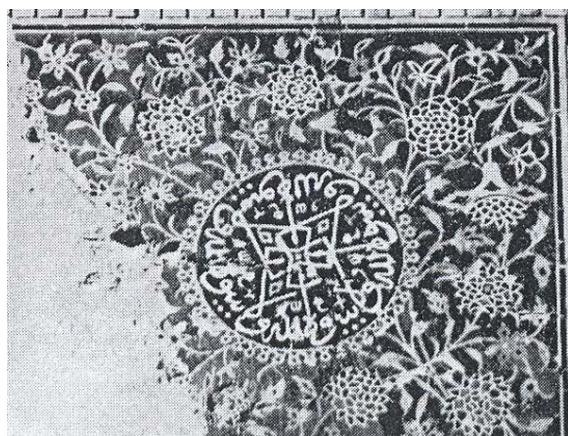
- ۱- نقوش از پائین به بالا در یک سطح کروی و متن آبی گلهای سفید و اسلیمی فیروزه ای
 - ۲- متن مشکی و اسلیمی طلائی ۳- متن آبی گلهای سفید و اسلیمی فیروزه ای ۴-
- خطوط کوفی از آیات قرآن کریم از کاشی طلائی در متن مشکی حد فاصل تمام سطوح
نقش و نگار و خطوط نیم دایره های مار پیچی از کاشی فیروزه ای .

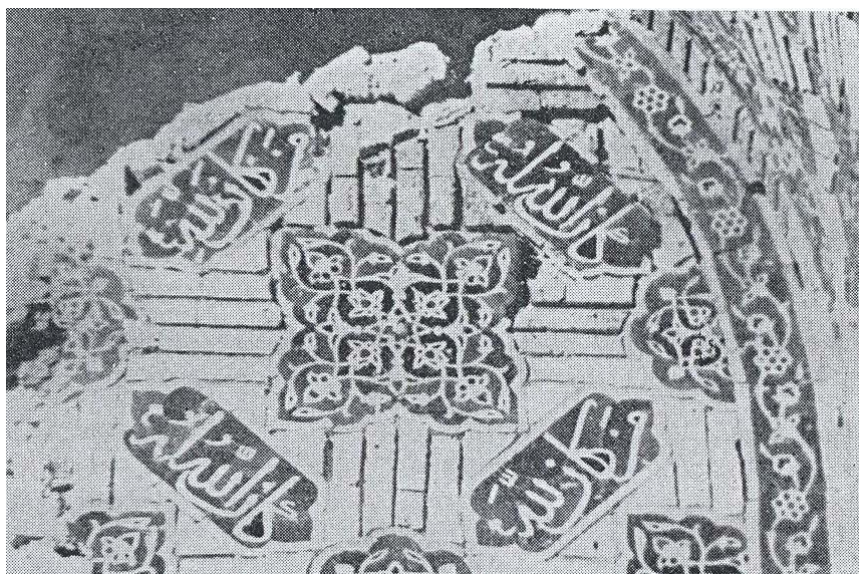
لچک طاق نمای دیوار شرقی و غربی در متن آبی و اسلیمی درشت تو پر و متن مشکی ؛ با حاشیه سفید و اسلیمی طلائی . متن اصلی دارای اسلیمی فیروزه ای و گل های سفید طلائی

لچک پائین رواق کفش کن مشرف به صحن بزرگ : متن آبی اسلیمی فیروزه ای با گل‌های درشت سفید ، که در نوع خود از ظریف ترین معرق کاری ها می باشد . در وسط دایره ای با متن مشکی و نوشته : و لا سوه الله ؟ به خط سفید.

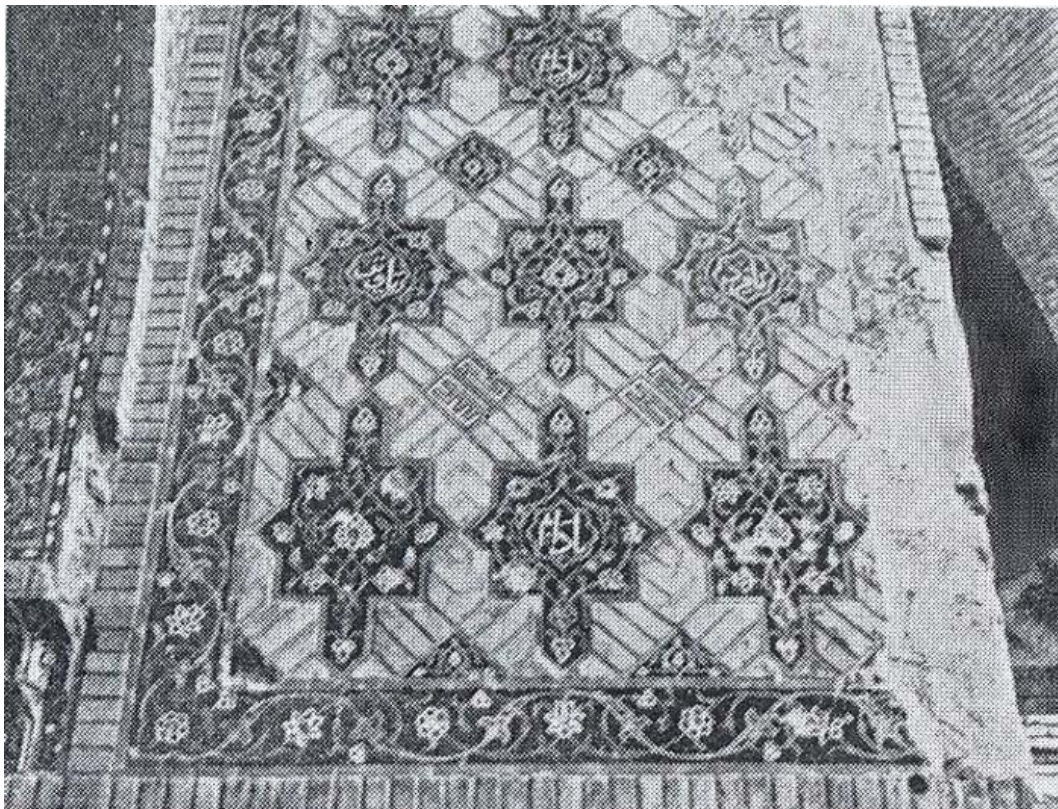
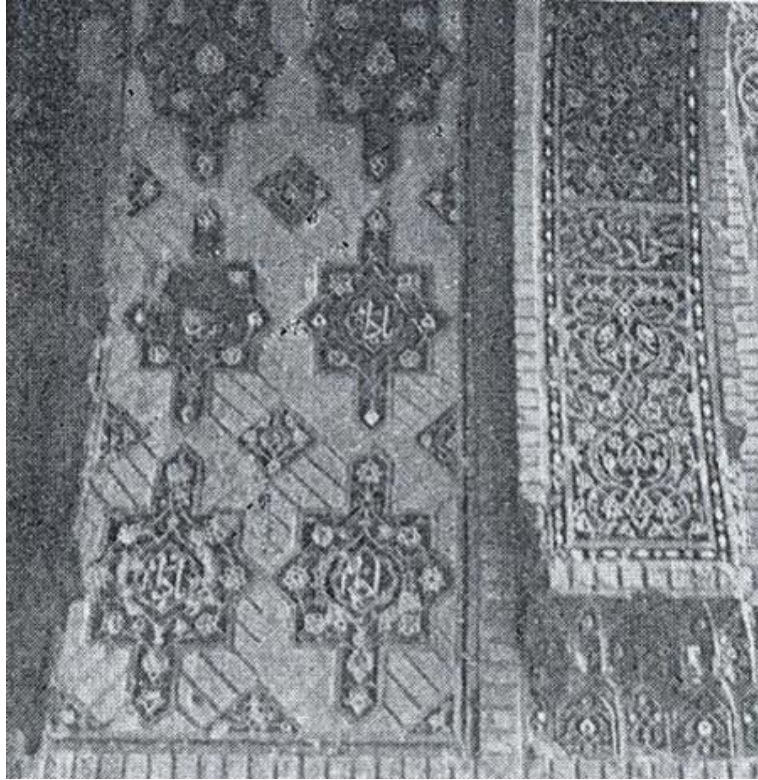

لچک بالای رواق بزرگ شرقی و غربی : در متن آجری دیوار ترنجهای چهار گوشه در متن آبی با حاشیه فیروزه ای و اسلیمی طلائی و گلهای سفید . نوشته ها : من کان لله کان الله له بخت سفید در متن آبی و حاشیه فیروزه ای .

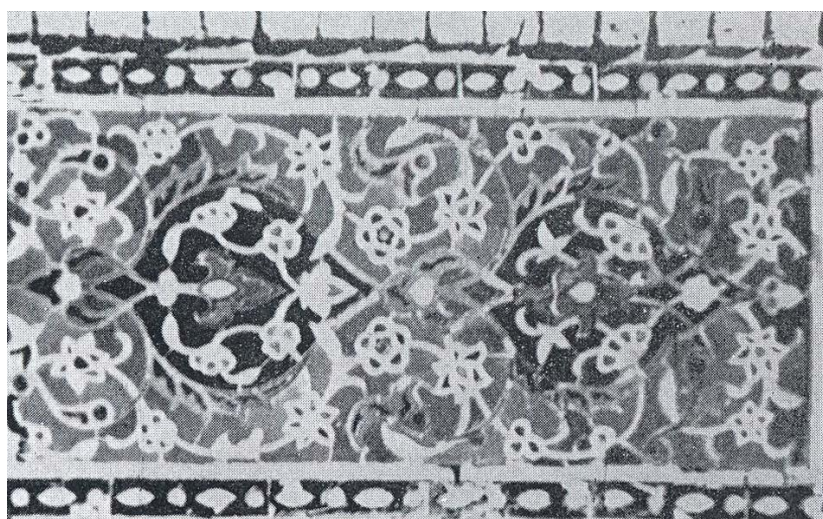
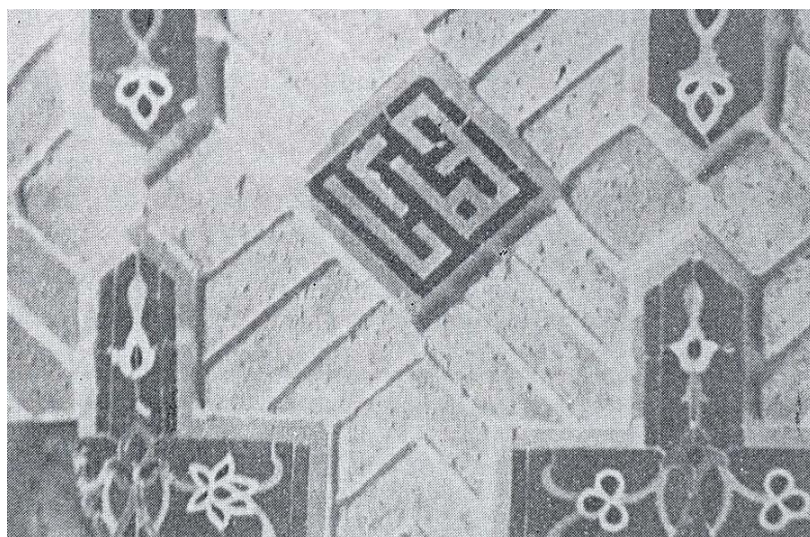
دیوار های طاق نمای واقع میان صحن بزرگ و شبستانهای شرقی و غربی و کفش کن دارای دو طاق بلند و کوتاه مشرف به شبستانها، بشرح زیر تقسیم بندی شده است :

۱- ازاره فیروزه ای ۲- لوحه آیات قرآن ۳- دیوار و سقف طاق بلند دارای حاشیه ای مرکب از دو اسلیمی فیروزه ای و طلائی با گلهای سفید ۴- متن دیوار طاق بلند ؛ آجری و اسلیمی فیروزه ای و ترنج طلائی با متن سبز چمنی اسماء مبارکه داخل گلها یا فرد یا وتر سفید رنگ در متن آبی سایر نوشته های ما بین گلها مانند یا ستار یا جبار یا احد یا غفار به خط کوفی سفید سایه دار (آبی) در متن فیروزه ای . ۵- متن طاق کوتاه با تزئینات و رنگهای دیوار بلند اسماء مبارکه : یا دائم یا فرد ، یا وتر . ۶- حد فاصل بین دو طاق

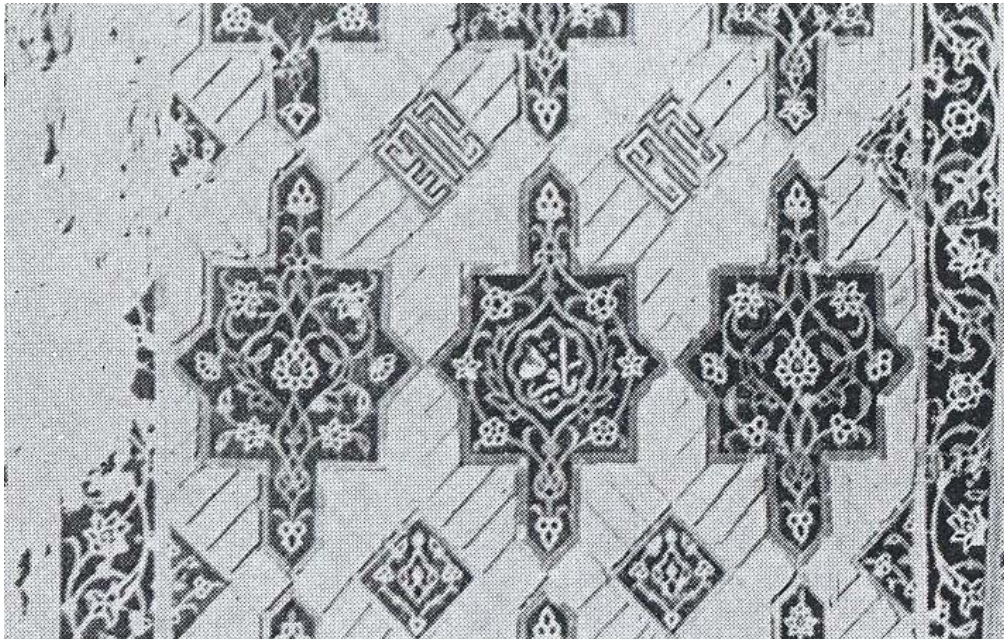

طاق کوچک رواق مشرف به شبستان غربی دارای کتیبه است که در رواق شرقی وجود ندارد و اسماء مبارکه : یا رحیم یا احد یا رحمن بخط کوفی و حاشیه فیروزه ای در متن مشکی معرق کاری شده است .

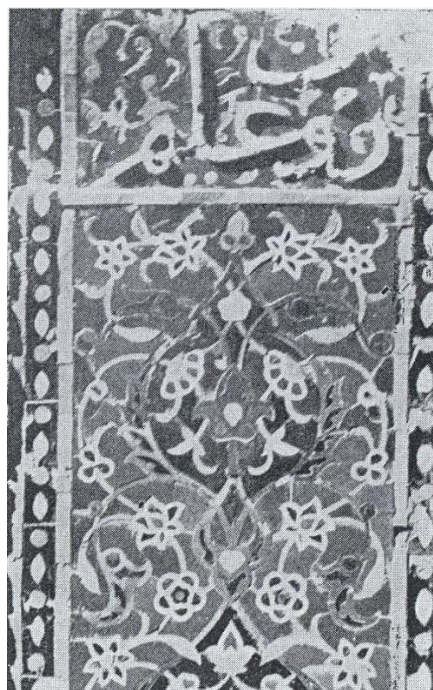
حد فاصل طاق نمای بلند و کوتاه رواقهای شرقی و غربی و کفش کن بصورت بدیع و نفیسی معرق کاری شده است .

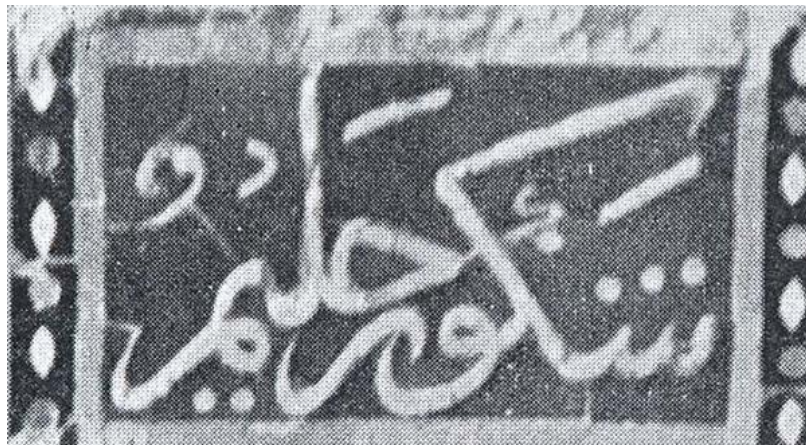
طاق بزرگ رواقهای شرقی و غربی اسماء مبارکه : یا جبار یا ستار یا فرد .

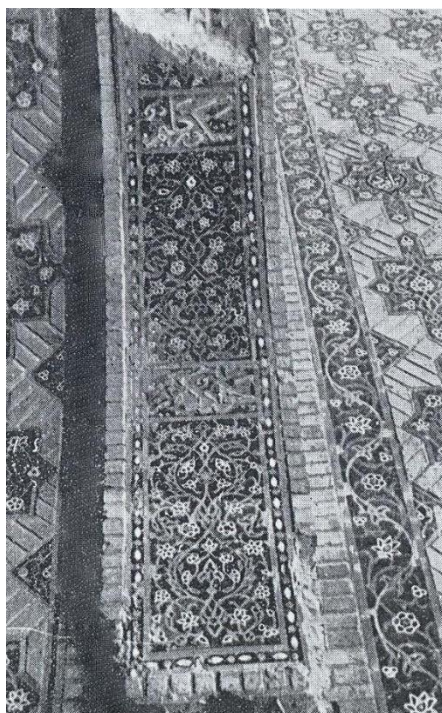
حد فاصل طاق نمای بلند و کوتاه رواق های شرقی و غربی و کفش کن بصورت بدیع و نفیسی معرق کاری شده است.

بالا ازاره و نوشته آیات پایه ها مضرس کاری ظریف و محدودی با کاشی معرق پوشانده شده .

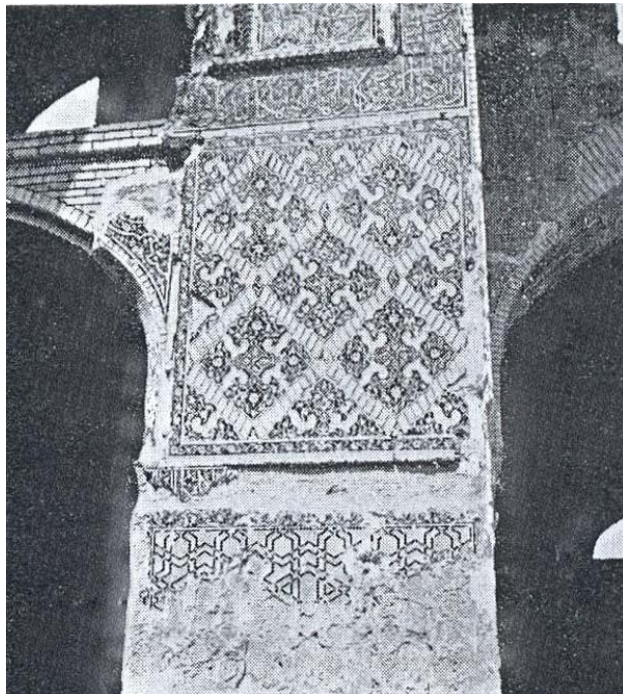
بالای آن بترتیب یک کتیبه از کاشی معرق در متن آبی و اسلیمی طلائئ و فیروزه ای ؛ گل‌های سفید و ترنج‌های مشکی با حاشیه فیروزه ای و مشکی و بالای آن در متن آبی با آجر بر جسته کلام‌های شکور حلیم صادق مقیم رووف علیم جواد کریم بطور متناوب معرق کاری شده است .

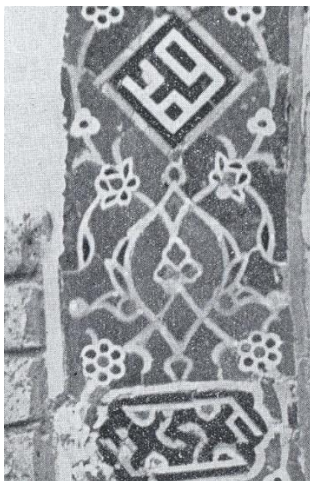
بر جستگی رنگ کاشی ها جالب است . حد فاصل دو طاق بزرگ و کوچک با اسلیمی فیروزه ای و طلائی و گل‌های سفید و ترنج زیبای وسط با متن مشکی که همه در متن آبی آبدار ترین رنگهای ممکن جلا و طراوت خاصی دارد ، معرق کاری شده است . کتیبه : صادق مقیم از آجر بر جسته با رنگ مسی (رنگ تمام نوشته های آجری بر جسته از جنس رس و متمایل به قرمز مسی می باشد که بمرور زمان از بین رفته و در بعضی تکه های افتاده و باقیمانده در دیوار سالم مانده است) .

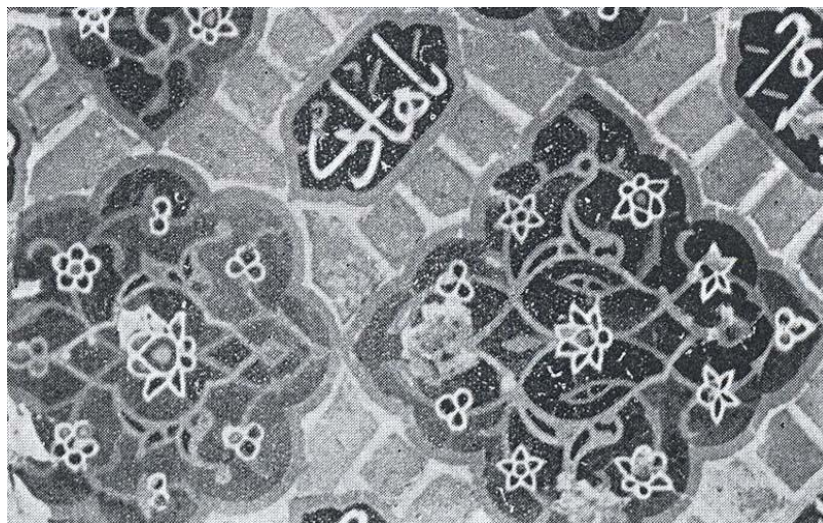
نمونه ای دیگر از پایه های صحن های بزرگ

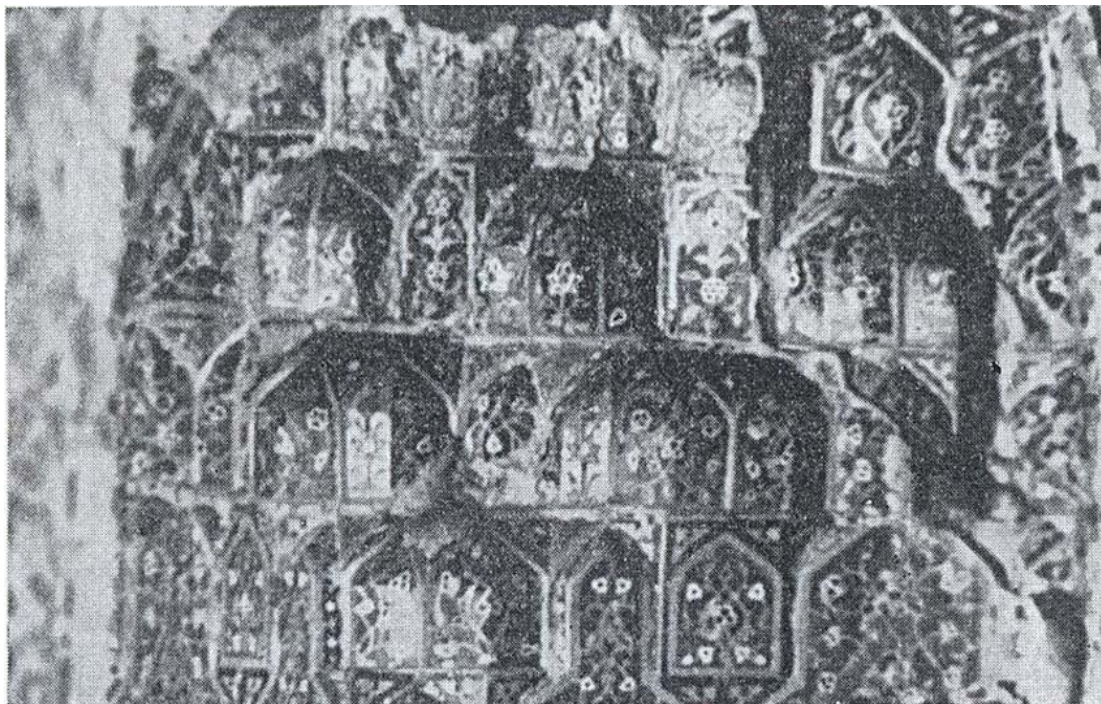

کلمه محمد به خط کوفی و رنگ طلائی و کلمه صمد بخط کوفی و سفید در متن مشکی در حاشیه طلائی . متن حاشیه طاق نما آبی با اسلیمی طلائی و فیروزه ای با گل‌های سفید .

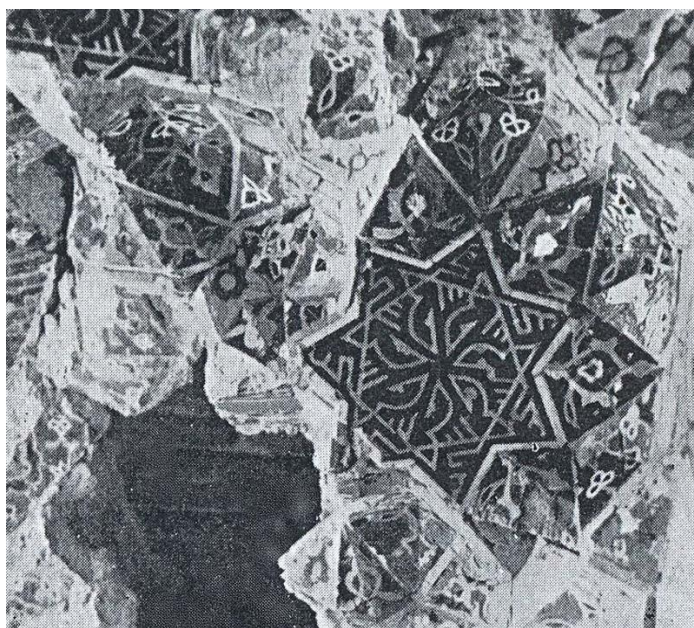

سقف طاق نمای کوچک در دو طرف طاق واقع در بین دو صحن بزرگ و کبود با تزئینات آجر و کاشی معرق گل‌های چهار گوشه و هشت پر با متن آبی و اسلیمی فیروزه ای و گل‌های سفید طلایی با حاشیه فیروزه ای در کتیبه هائی در متن آبی و حاشیه فیروزه ای بخط ثلث سفید : یا هادی ، یا مبدی یا وارث یا باری معرق کاری شده است .

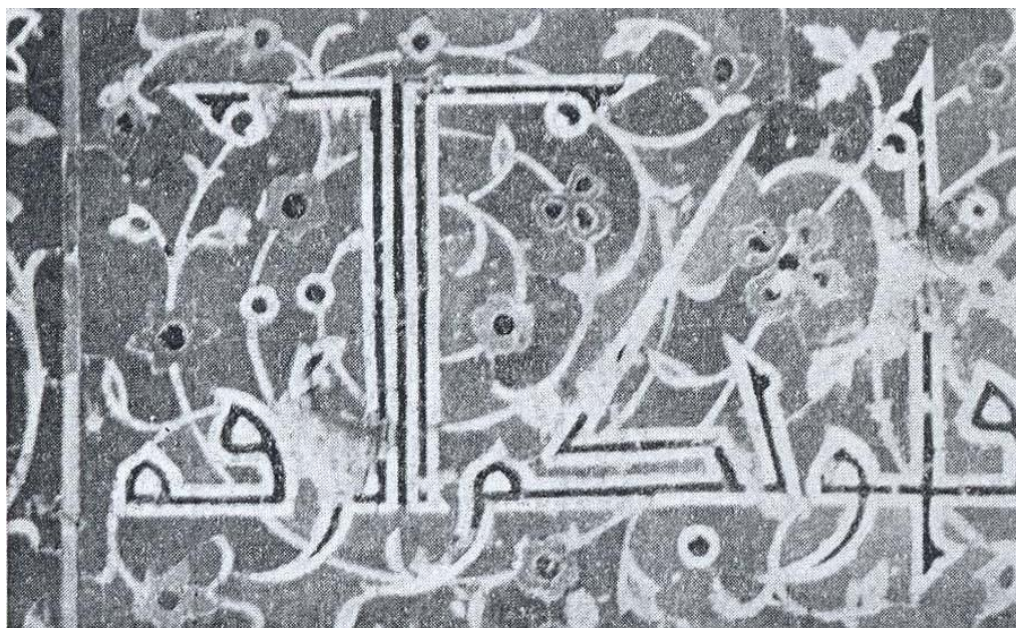
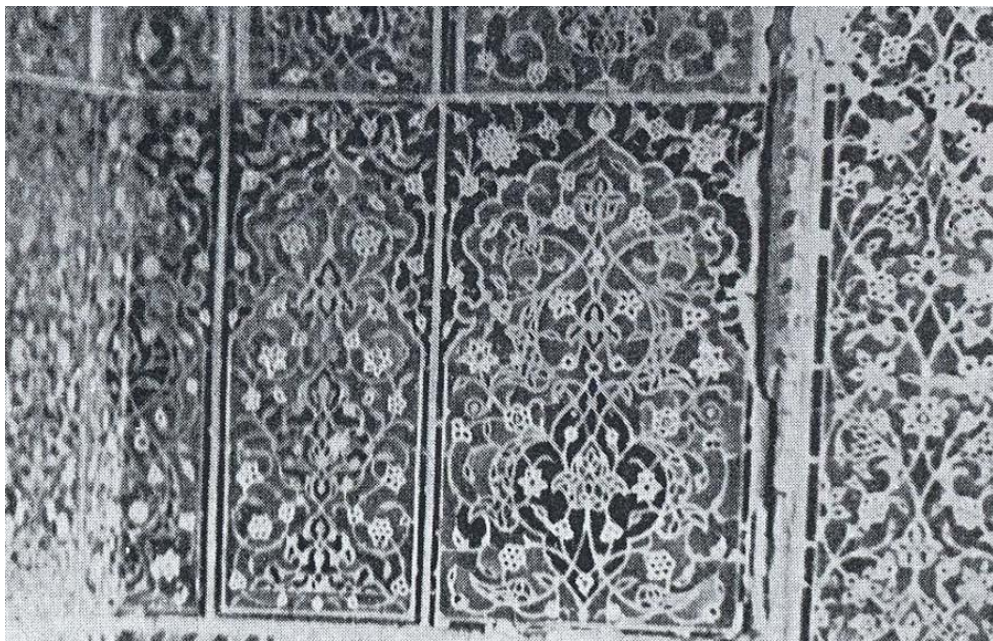

یکی از گل‌های هفت پر افقی مقرنس کاری که از کلمه حسین و دیگری حسن ترکیب یافته است. خطوط کوفی تزئینی طلائی با حاشیه سفید در متن سبز چمنی معرق کاری شده است.

ژ

در پائین مقرنس کاری و درون حاشیه طاق رده بندی زیبا با متن آبی ، اسلیمی فیروزه ای و
طلائی ، لچکهای مشکی ، داخل ترنج ها متن مشکی ، اسلیمی طلائی و فیروزه ای با گلهای
سفید عظمت خاصی آفریده است .

خط کوفی مغزدار

۱) متن با زمینه آبی، اسلیمی سبز فیروزه ای، گل‌های سفید و طلایی ترنجهایی طلایی با زمینه

سبز چمنی

کتیبه زیر از دو قسمت ترتیب یافته:

۲) خطوط تعبیه شده در متن:

الف- مربع وسط از چهار سبحان الله معرق کوفی سفید رنگ در متن آبی و حاشیه طلایی که

به گل شباهت دارد

ب- مثلث های لبه از دو الحمد الله معرق کوفی سفید رنگ در متن آبی و حاشیه طلایی

ج- اسماء مبارکه:

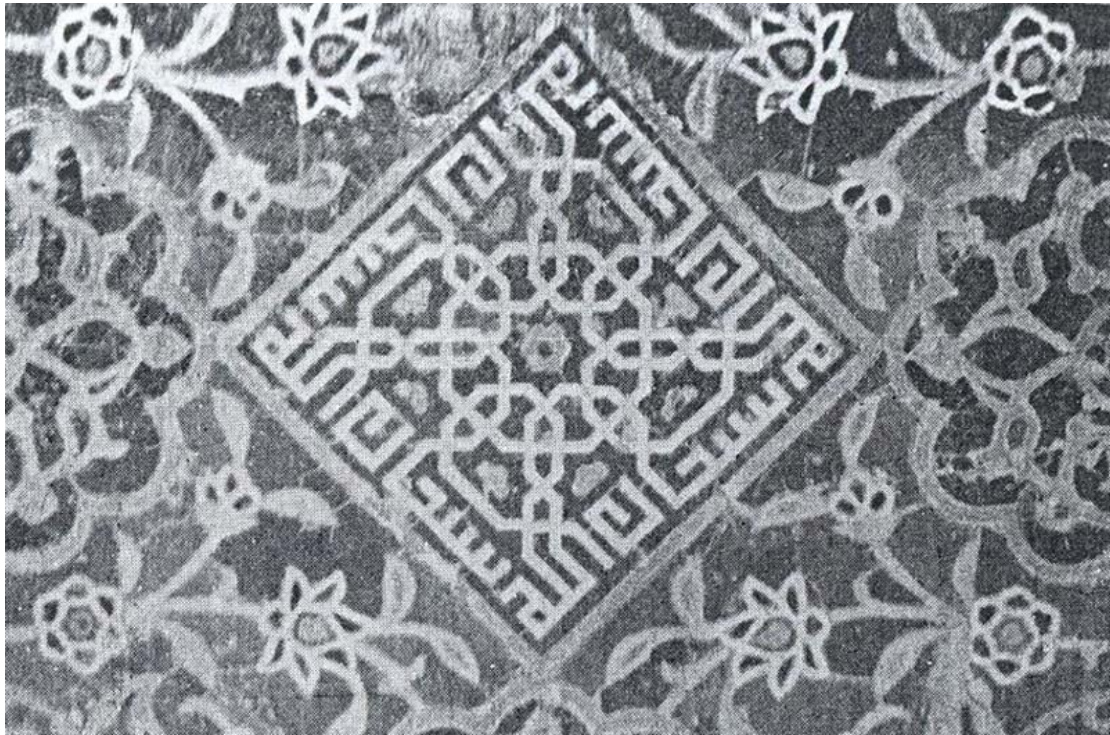
یا رؤوف یا رزاق - یا شافی یا کافی یا باقی - یا وتر یا سبوح یا بر - یا قدیر یا ستار یا غافر -
یا خلاق یا وهاب - یا رحیم یا عزیز- یا قائم یا قدیر یا باری - یا حنان یا منان - یا مرسل یا
مرشد - یا نور یا قدیر یا فرد - یا مجیب یا قریب یا باعث یا وارث - ... بخط ثلث طلائی *

متن مشکی و حاشیه طلائی

د- اسماء مبارکه: الله، اول، صمد، نور، احد، مجید به خط کوفی طلائی متن مشکی در مربعی
طلائی معرق کاری شده است.

یا باعث، یا وارث، یا شافی، یا کافی، یا باقی به خط ثلث با کاشی طلائی در متن مشکی و حاشیه
طلائی معرق کاری شده است.

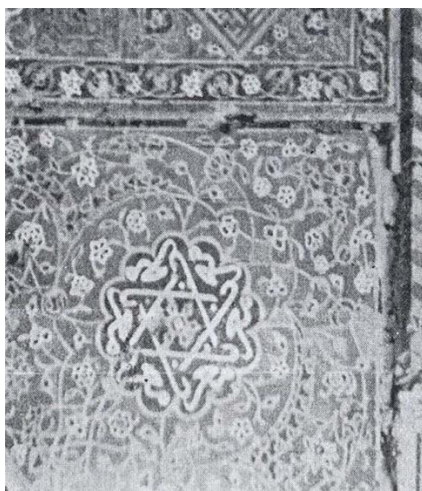

مربع سفید: متن کتیبه به خط کوفی با کاشی سفید در متن طلایی و حاشیه فیروزه ای چهار

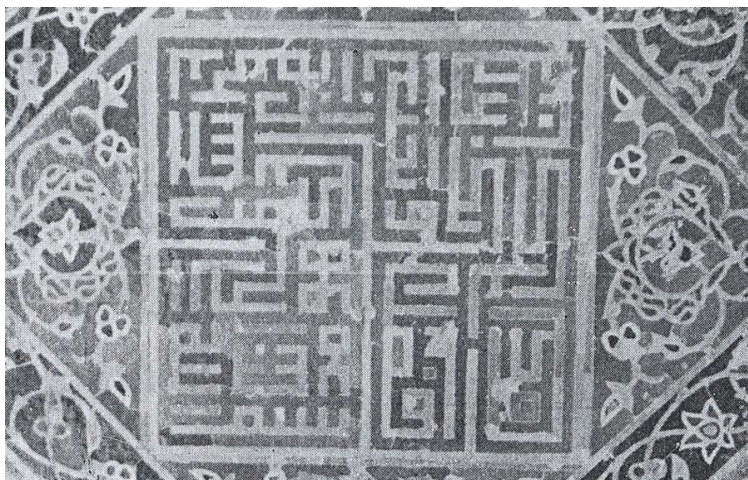
سبحان الله و در تصویر زیر دو الحمد الله

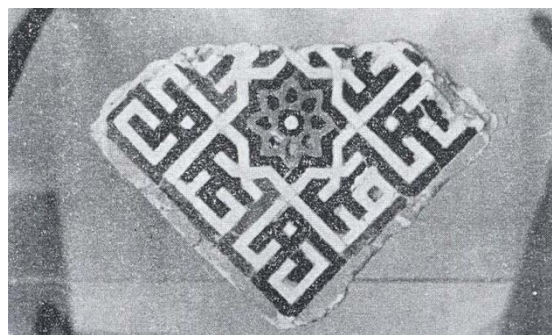
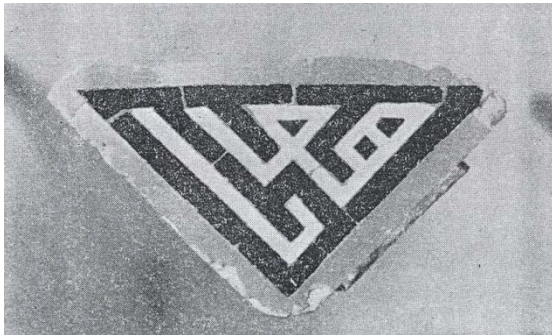
لچک چپ طاق صحن کبود در متن آبی با اسلیمی های تو پر ظریف طلایی و گل‌های سفید و طلایی بسیار ظریف معرق کاری شده است در داخل گل دوازده پر معزنا شش بار با کاشی سفید معرق شده و بصورت بسیار زیبا در آمده است.

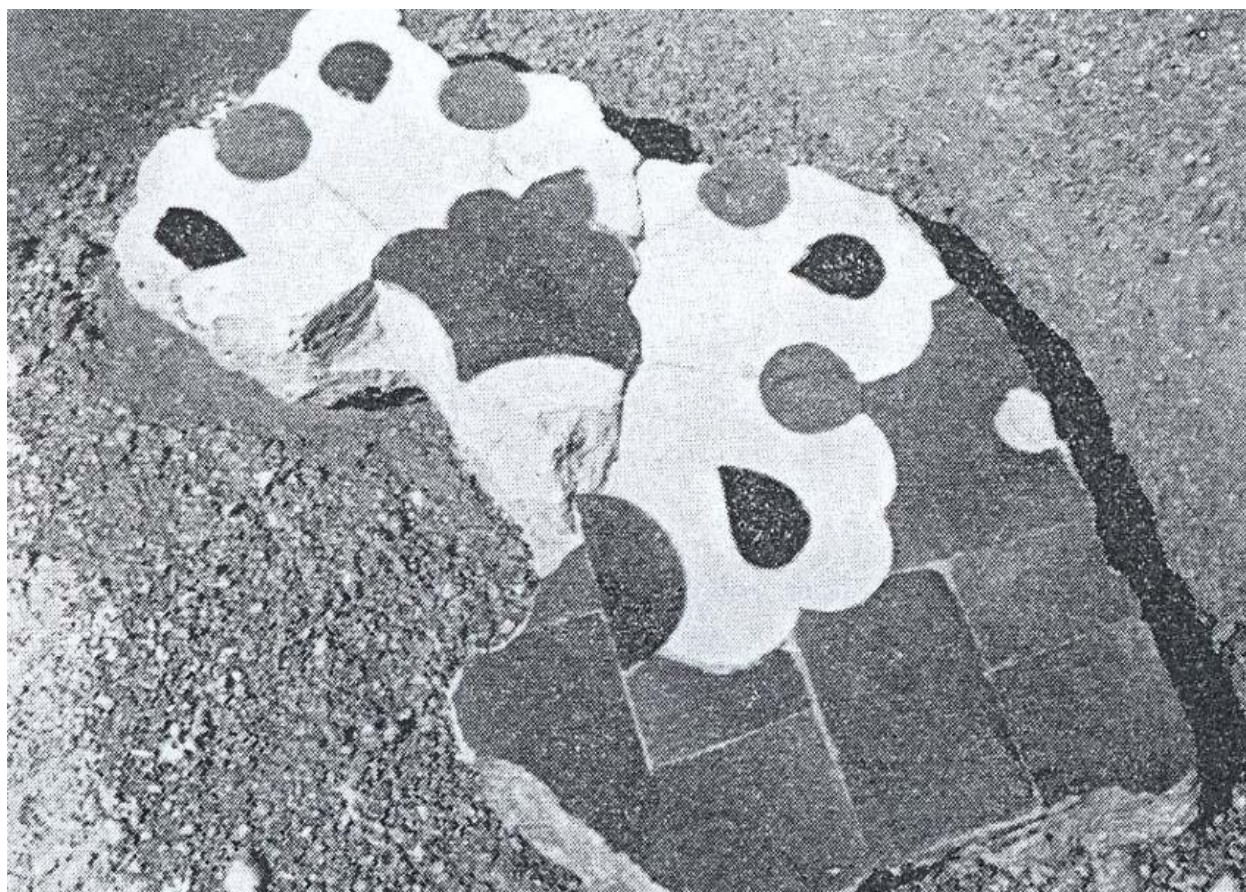
در سمت چپ لچک کتیبه بسیار زیبا و مربعی دیده میشود که رودی آن به طرفین و بالا و پایین معطوف شده؛ سوره ۱۰۸ بشرح زیر معرق کاری شده: از سمت چپ و نیمه ضلع بسم الله الرحمن الرحیم انا اعطیناک الکوثر فصل لربک وانحر ان شائک هو الابر به خط طلایی کوفی در متن آبی و کلمه احد به خط کوفی و سبز در داخل سوره.

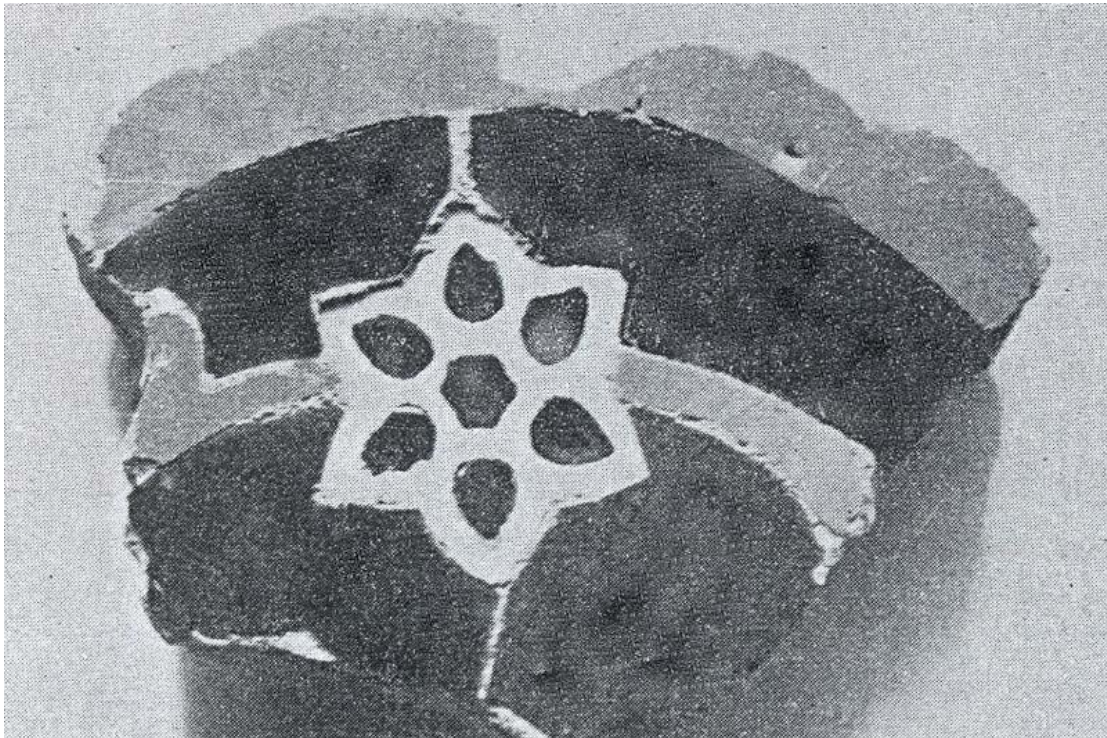
دو قطعه از کاشی کاریهای مسجد کبود که در عین شکستگی و آوارگی نمودار ذوق و هنر مغرق کاران چیره دست آن می باشد.

گلی سفید (با کاشی سفید مینایی) احتمالاً متعلق به سقف گنبد صحن بزرگ.

گلی سفید معرق در متن آبی و ساقه و حاشیه فیروزه ای.

ازاره صحن کبود دارای رگه های بسیار زیبا.

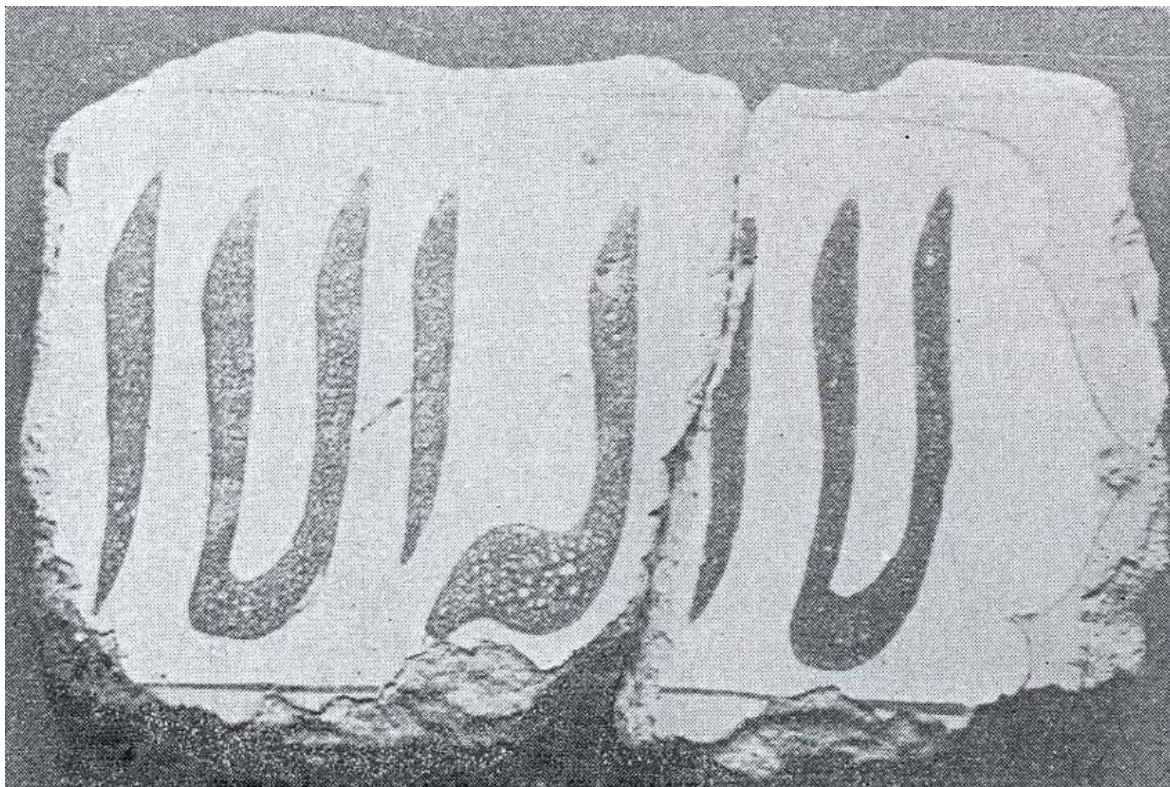

آزاره اسلیمی بسیار ظریف و بر جسته و خط زیبای ثلث آن آدمی را به خیال و میدارد.

طرفین یک قطعه سنگ قبر(رسوبی).

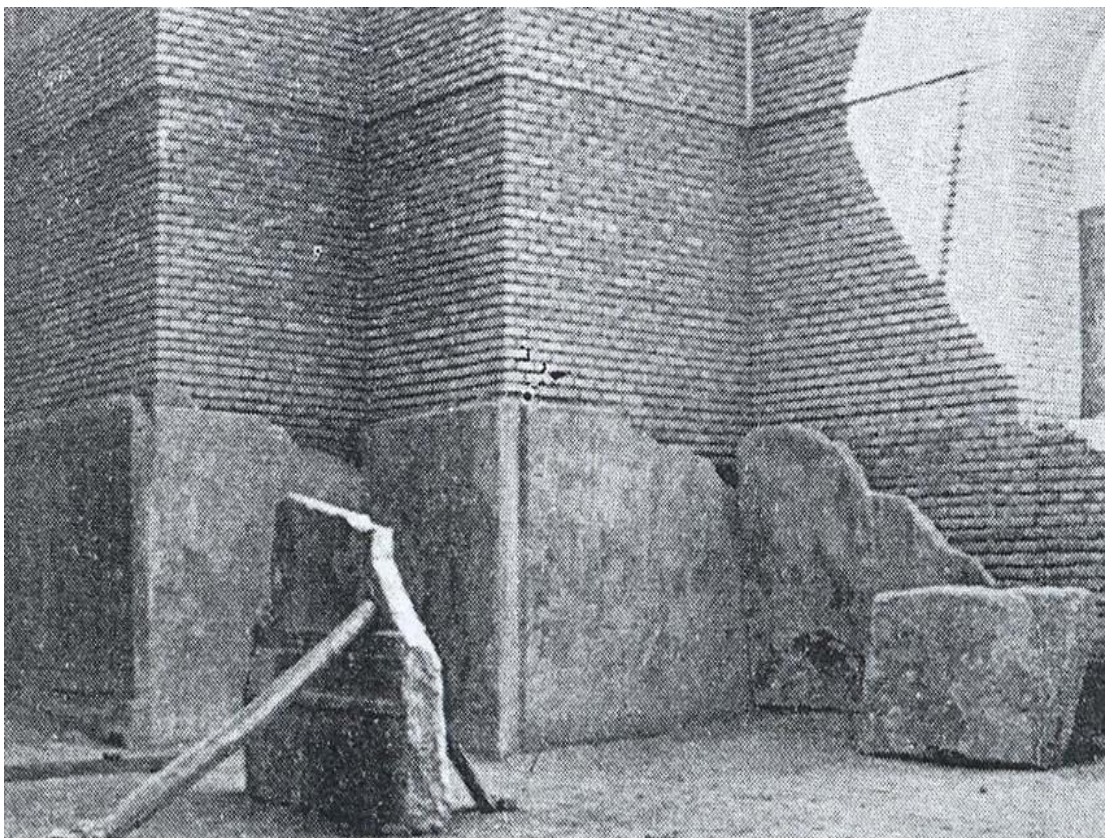

از میان کاشی های انباشته شده در مسجد کبود کاشی بالا دیده می شود که از لحاظ جنس آجر و لعاب و خط اصلاً نظیری در مسجد کبود ندارد و احتمال دارد که از مقابر موجود در حیاط و باغ های مسجد کبود منتقل شده باشد (چون بعد ها مقابر مختلفی از بزرگان در آن احداث و تا سالهای اخیر یعنی اوایل سلطنت رضا شاه کبیر قبرستانی در محل شبستان جهان شاه وجود داشت که تبدیل به باغ عمومی و بعدها دبستان گردید و ساختمان فعلی موزه آذر بایجان هم در این محل بنا شده است) کاشی یکپارچه بوده با حاشیه ای زرد که در هیچ جای مسجد کبود چنین رنگی وجود ندارد متن سفید و کلام: لا اله الا الله به خط نستعلیق و آبی لاجوردی و حباب دار و غیر خالص.

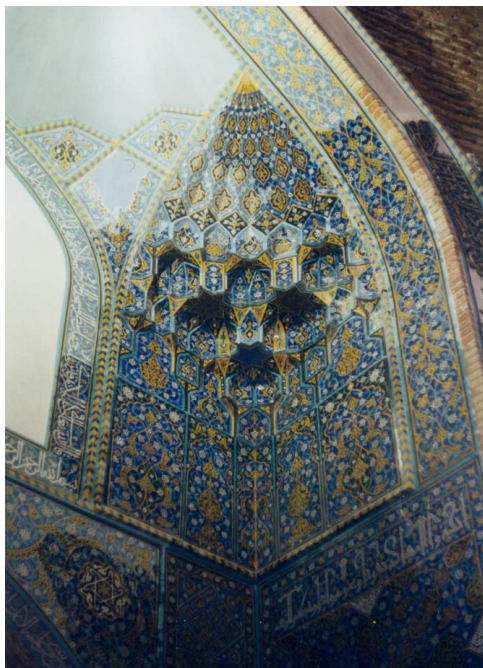
از مجموعه سنگهای مرمر ازاره صحن کبود امروز فقط ۱۶ قطعه باقیمانده که ۱۵ قطعه آنها در جای خود محفوظ و یک قطعه از محراب مسجد در وسط صحن کبود نگهداری می شود.

سور منقور روی لوحه ازاره عبارت است از: ۱-سوره هفتاد و نهم النبأ ۲-سوره هشتاد و نهم

الفجر ۳-سوره نود و هشتم البینه .

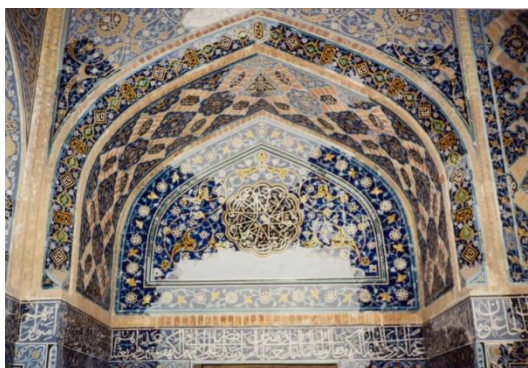
فهرست و محل عکسها در مسجد کبود

۱ - مقرنس کاری در شبستان بزرگ

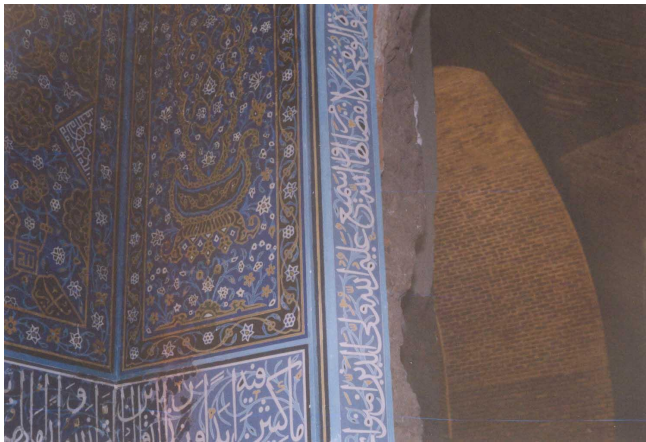

۲ - کاشیکاری با آجرهای لعاب دار

۳ - کاشی کاری بالای

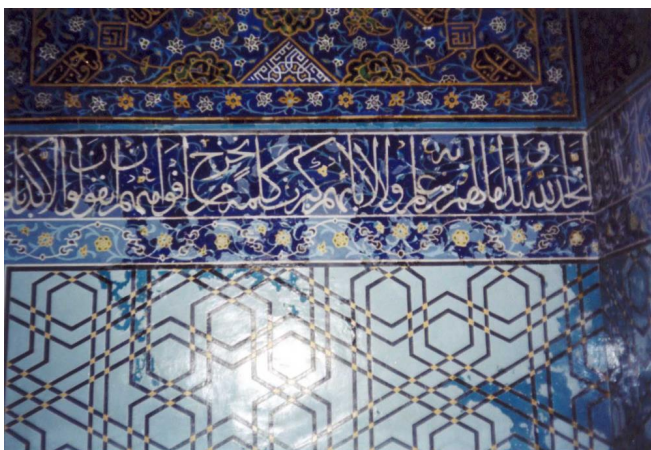
ورودی غربی به شبستان کوچک

۴- کاشیکاریهای کناره ورودی به شبستان کوچک

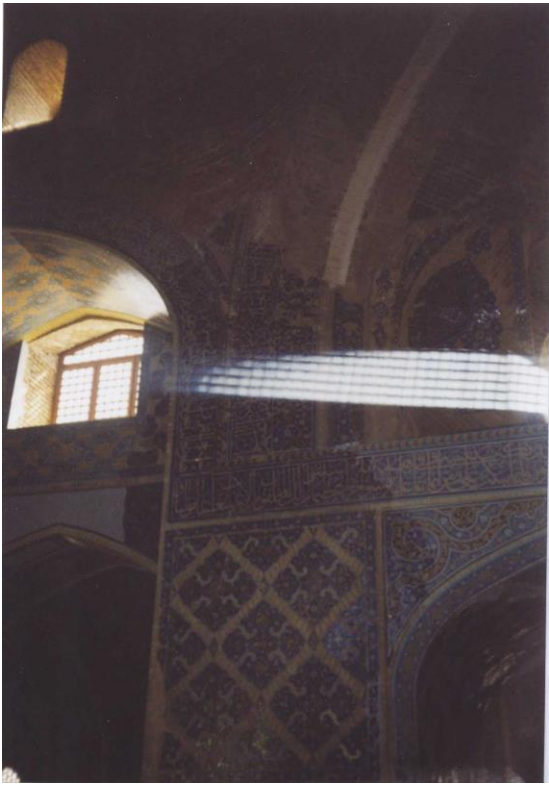
۵- پایه گنبد در شبستان بزرگ

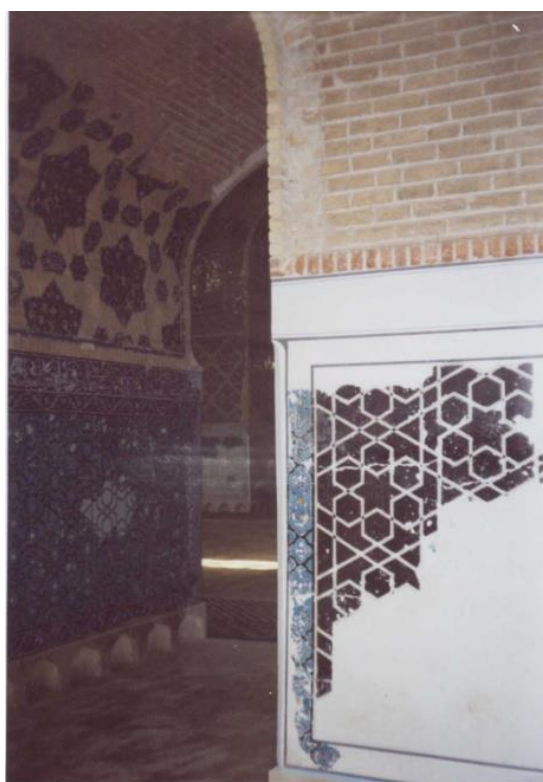
۶- قسمتی از کاشی کاری روی پایه ها

کاشیکاریهای داخل شبستان بزرگ

داخل شبستان بزرگ

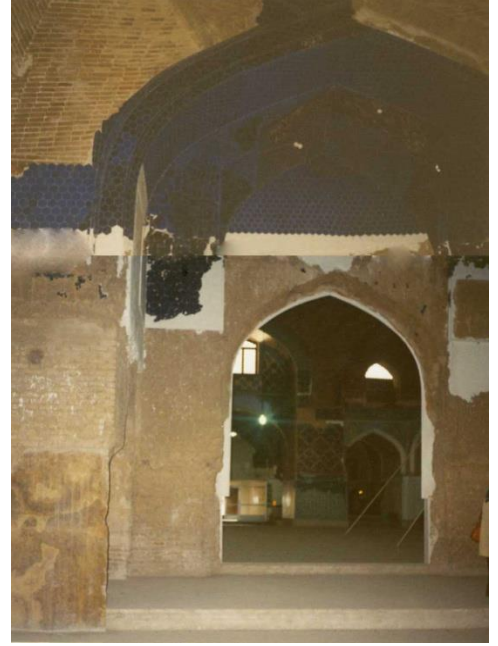
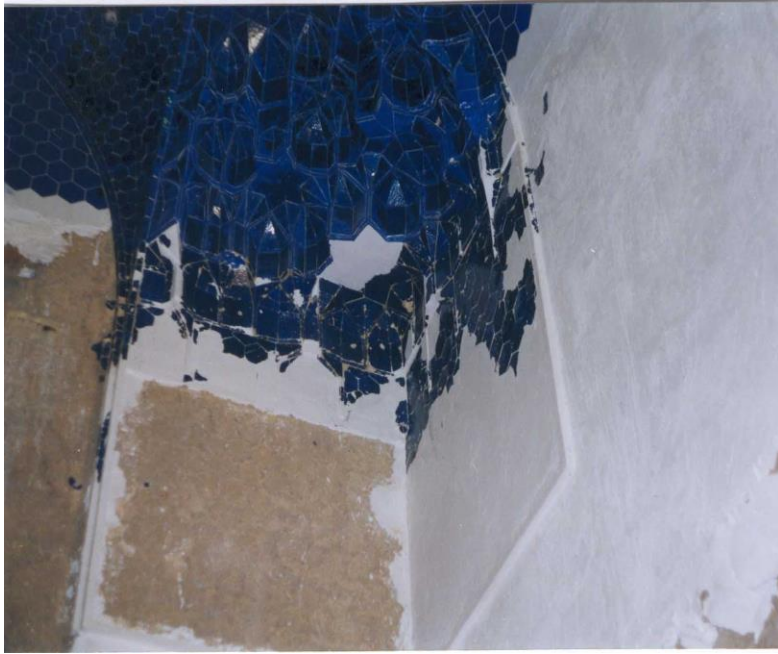

مربوط به دیواره های داخلی شبستان بزرگ

S

مربوط به ورودی های شبستان بزرگ از رواق های اطراف آن

به داخل شبستان کوچک

محراب شبستان کوچک

آجرهای لعابی در شبستان کوچک

پایه های گنبد مسجد کبود

آزاره های داخل شبستان کوچک

کاشیهای جدا شده از دیواره های داخلی مسجد

مقرنس کاری شبستان بزرگ

قسمتی از رواق های اطراف شبستان بزرگ

بالای ورودی شبستان بزرگ و شبستان کوچک

نمای بیرونی مسجد کبود

نمای بیرونی مسجد کبود

ایوان ورودی مسجد کبود

نمای از مسجد کبود

ایوان ورودی مسجد کبود

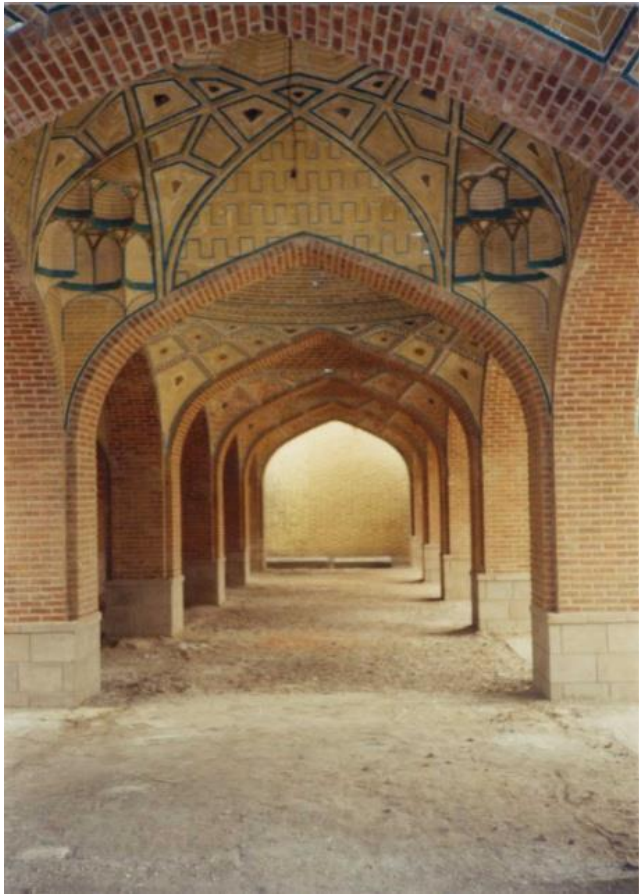

ایوان ورودی مسجد کبود

Caecidius in

ایوان ورودی مسجد کبود

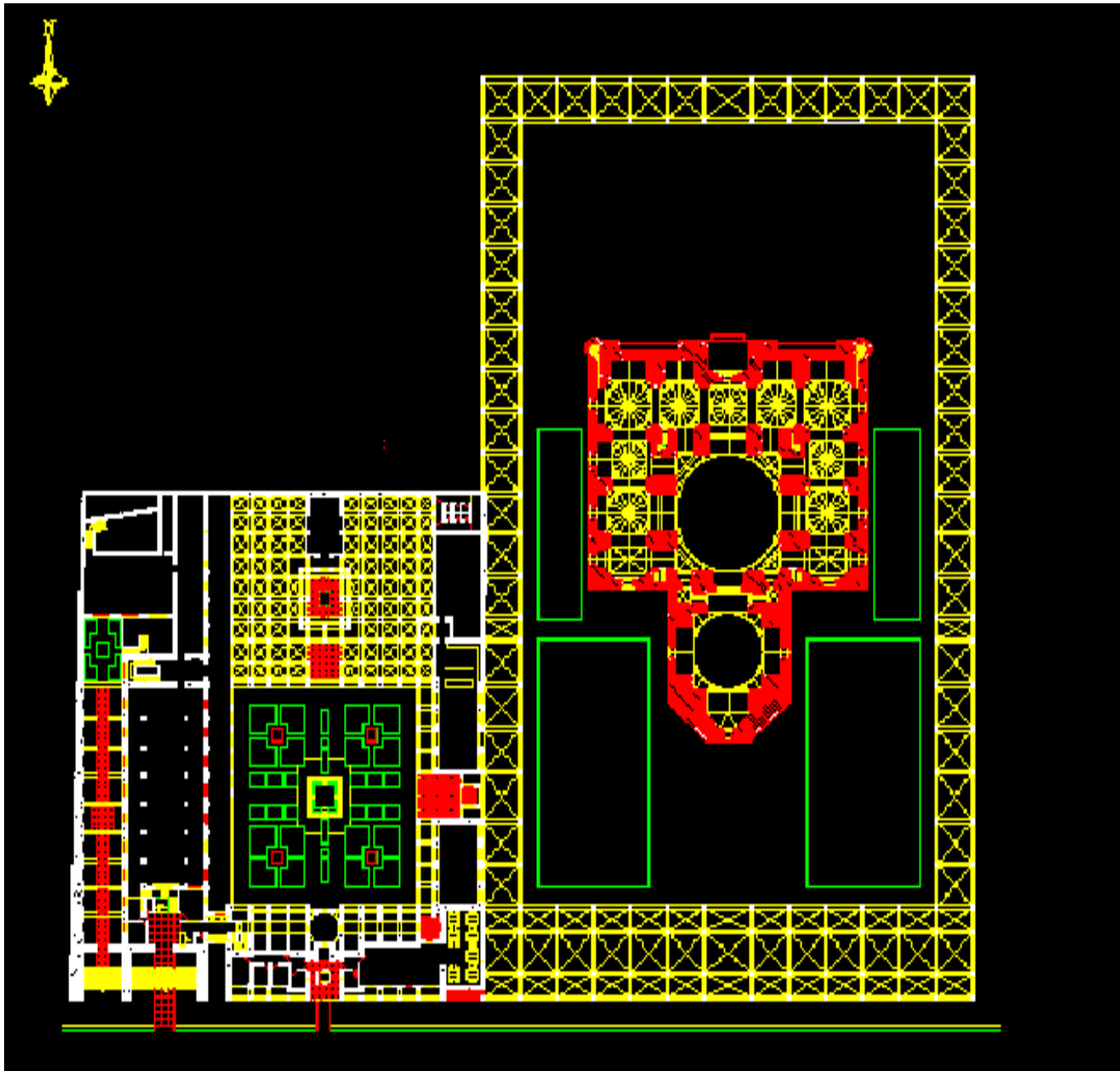
رواق های اطراف مسجد کبود

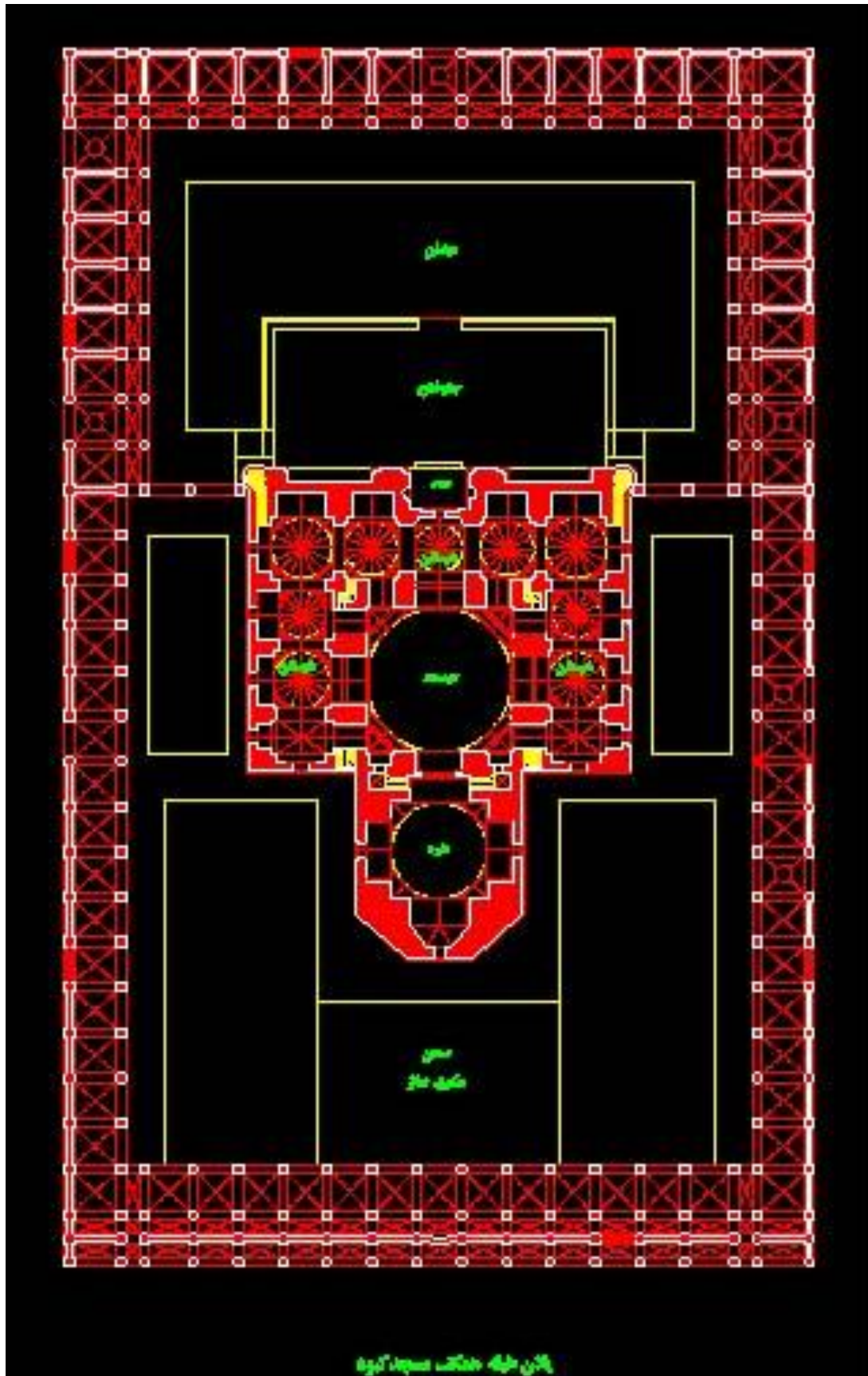
محراب از جنس مرمر

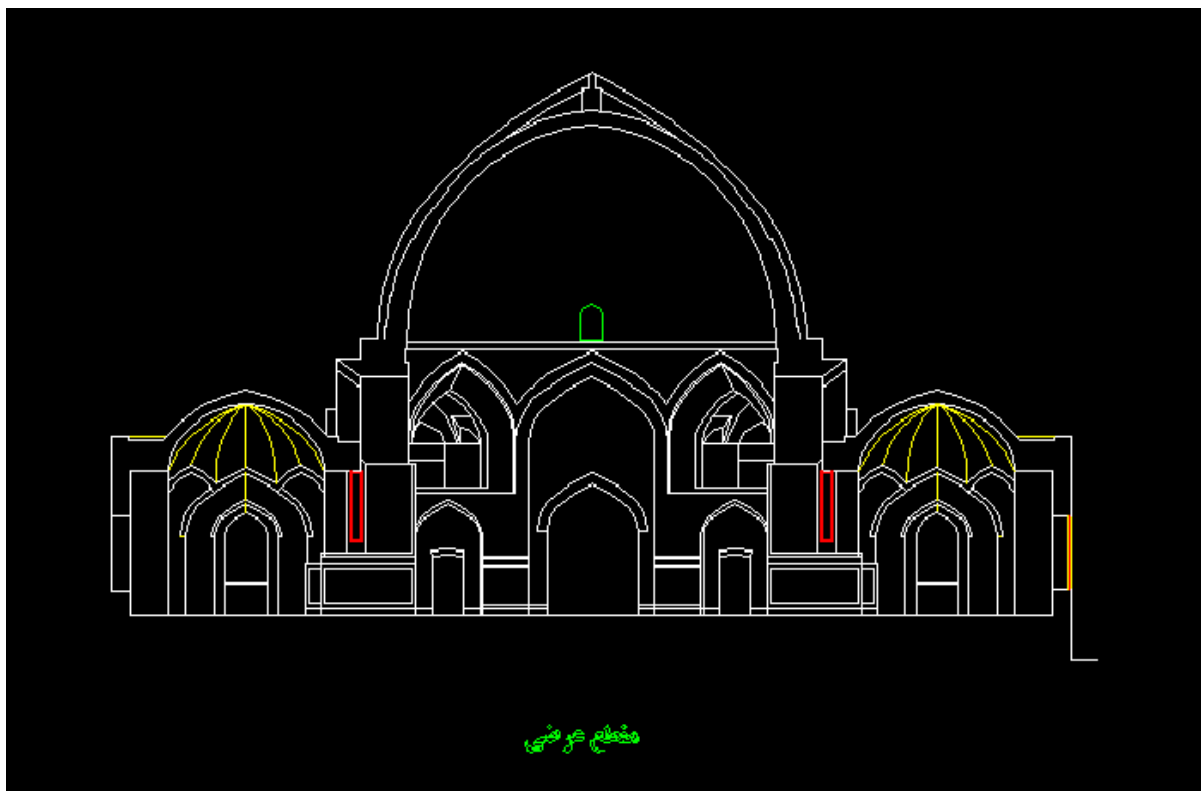
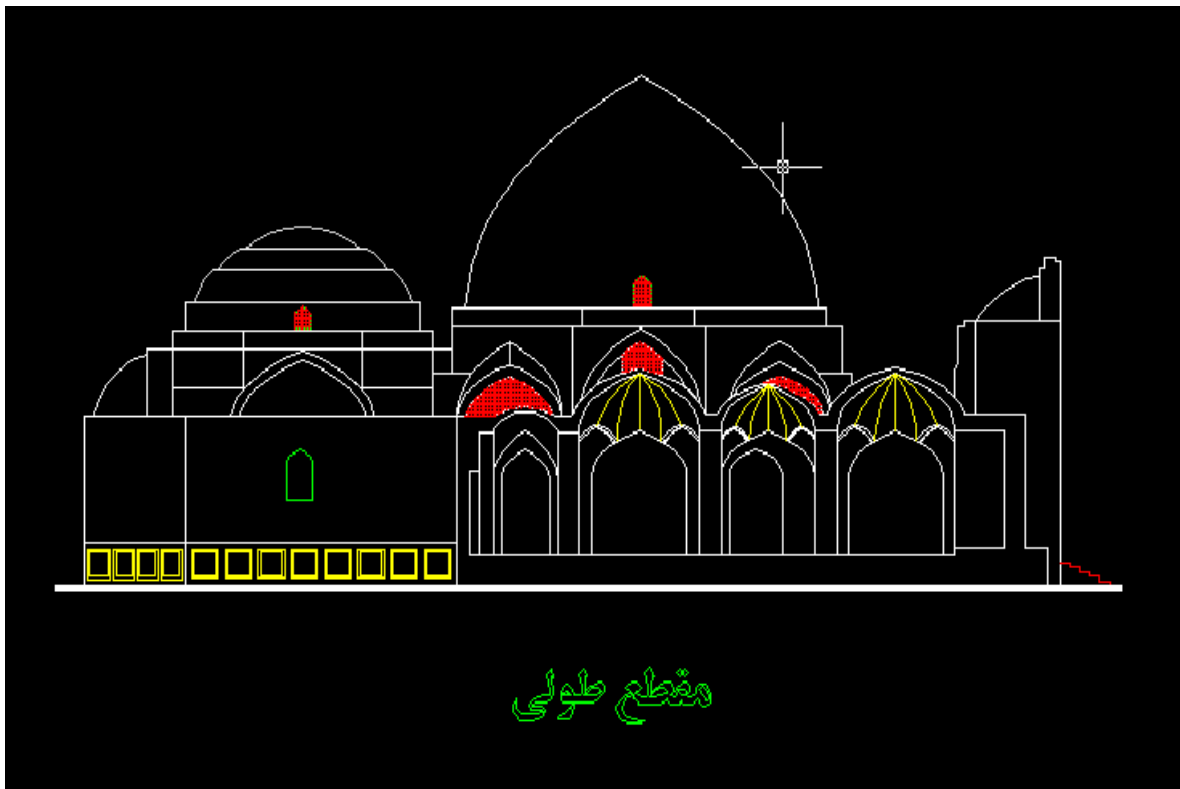
آزاره های بیرونی مسجد کبود

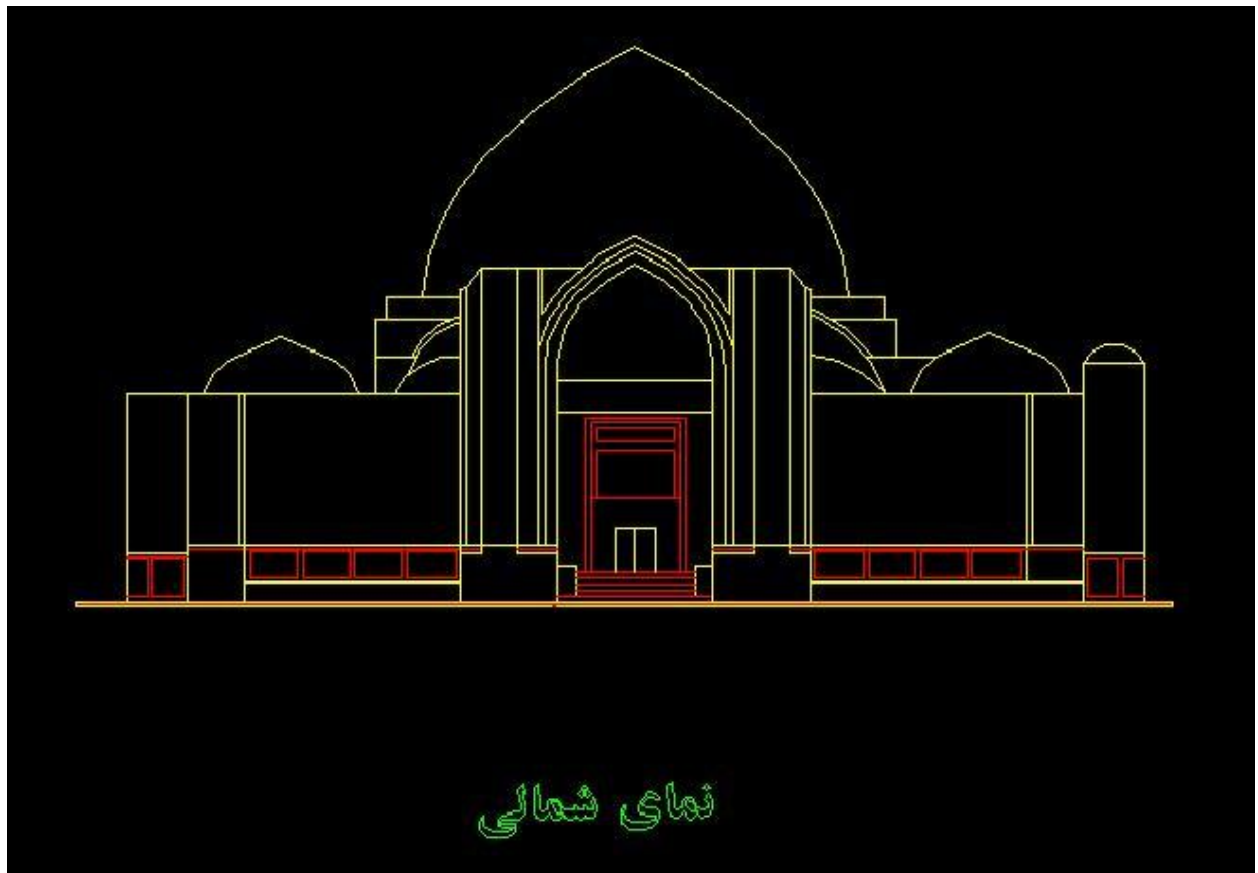
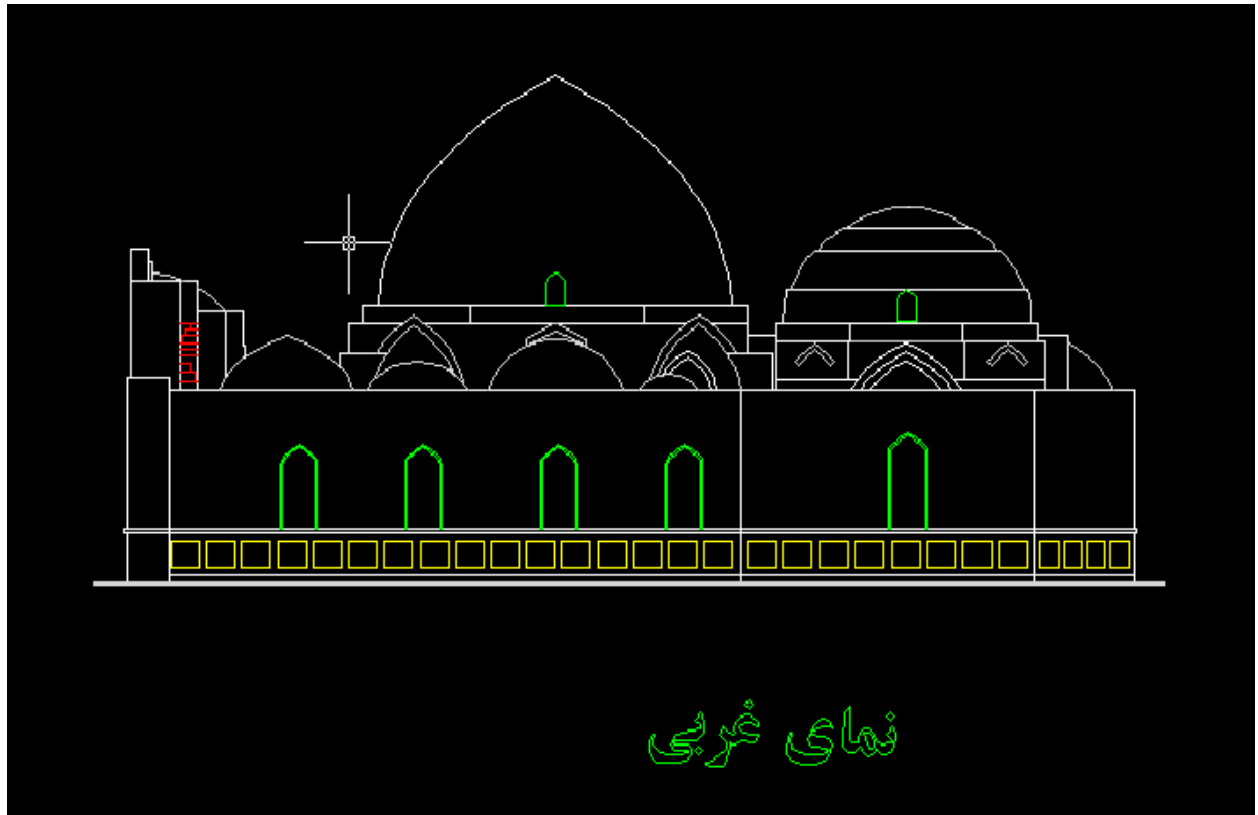

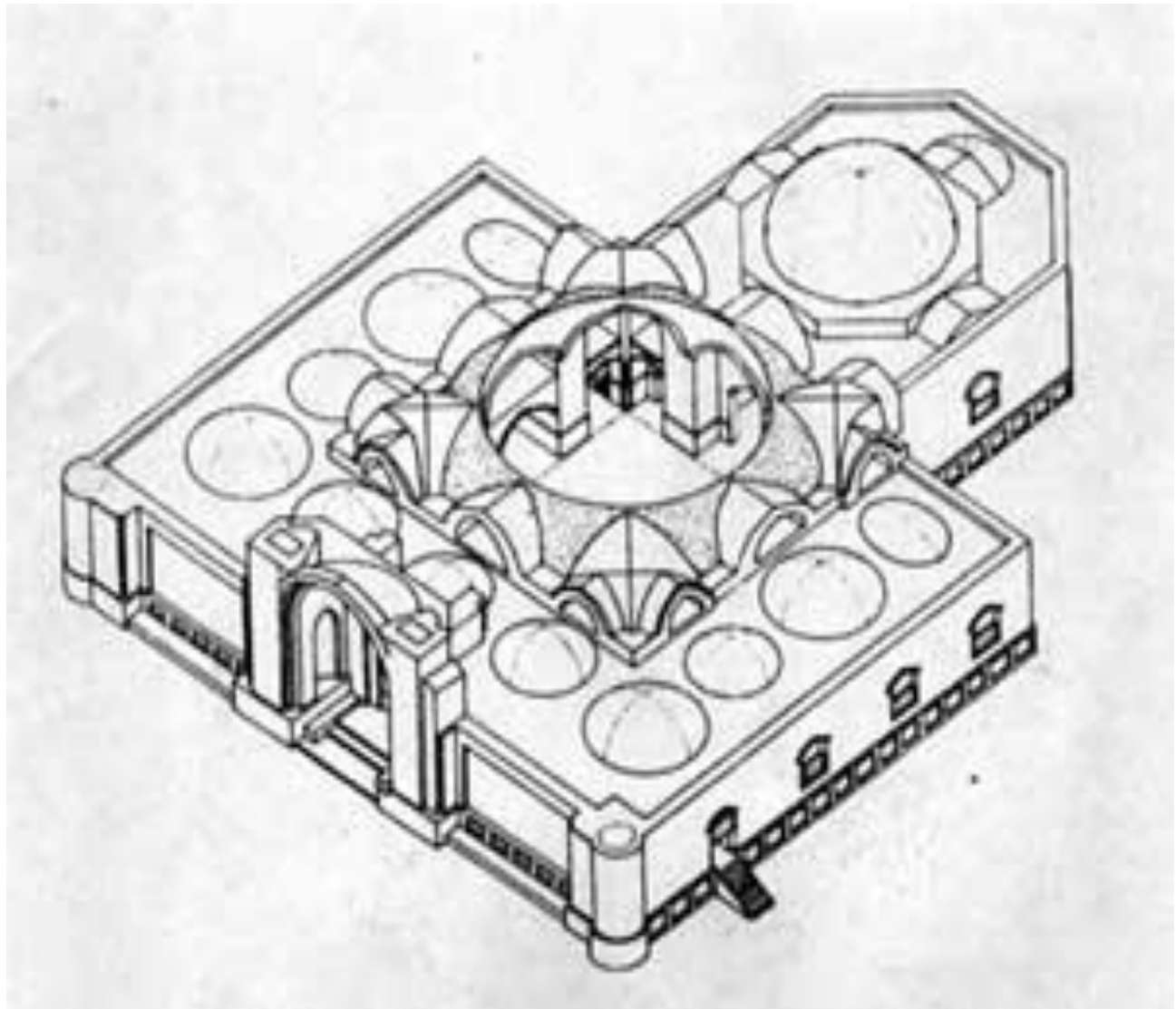
سایت پلان و قسمتی از پلان پارک خاقانی تبریز

مقطع عرضی و مقطع طولی

پرسپکتیو خارجی

منابع:

- .I • V. Minorsky. "Jihān-Shāh Qara-Qoyunlu and His Poetry (Turkmenica, ۹)", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, Vol. ۱۶, No. ۲ (۱۹۵۴), p. ۲۷۷
- .II <http://www.iranicaonline.org/newsite/articles/v۲f۲/v۲fa۰۳۳.html> دانشنامه ایرانیکا، مدخل آق قویونلو
- .III • خاماچی، بهروز. شهر من تبریز. چاپ سوم. تبریز: انتشارات ندای شمس، ۱۳۸۹ خورشیدی.
- .IV زینی‌زاده، مرضیه، و همکاران. سیمای میراث فرهنگی و گردشگری آذربایجان شرقی. تهران: روابط عمومی و امور بین‌الملل سازمان میراث فرهنگی و گردشگری آذربایجان شرقی، ۱۳۸۴.
- .V سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح فرهنگ جغرافیایی شهرستان تبریز. چاپ اول. سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۰.
- .VI مشکور، محمدجواد. نظری به تاریخ آذربایجان و آثار باستانی و جمعیت‌شناسی آن. انتشارات انجمن آثار ملی، ۱۳۴۹.
- .VII • Minorsky. "Jihān-Shāh Qara-Qoyunlu and His Poetry (Turkmenica, ۹)", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, Vol. ۱۶, No. ۲ (۱۹۵۴), p. ۲۷۷.
- .VIII • Minorsky. "Jihān-Shāh Qara-Qoyunlu and His Poetry (Turkmenica, ۹)", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, Vol. ۱۶, No. ۲ (۱۹۵۴), p. ۲۷۷.
- .IX سبک‌شناسی معماری ایرانی. محمد کریم پیرنیا. نشر معمار. ۱۳۸۳. ص ۲۰۵.
- .X احمدی شلمانی، محمد حسین، ۱۳۹۰، معماری معاصر مساجد ایران، فرهیختگان دانش